

J. A. FOLKERS.

DAGVERHAAL

VAN HET

BELEG VAN BERGEN-OP-ZOOM

IN

1747.

UITGEGEVEN DOOR

Mr. W. BEZEMER,
Adjunct-archivaris van Rotterdam.

WERKEN VAN HET PROVINCIAAL GENOOTSCHAP
VAN KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN IN NOORD-BRABANT.

NIEUWE REEKS N° 5.

's HERTOGENBOSCH,
C. N. TEULINGS.
1895.

J. A. FOLKERS.

DAGVERHAAL

VAN HET

BELEG VAN BERGEN-OP-ZOOM

IN

1747.

UITGEGEVEN DOOR

Mr. W. BEZEMER,

Adjunct-archivaris van Rotterdam.

WERKEN VAN HET PROVINCIAAL GENOOTSCHAP
VAN KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN IN NOORD-BRABANT.

NIEUWE REEKS N° 5.

's HERTOGENBOSCH,
C. N. TEULINGS.
1895.

VOORBERICHT

Na den dood van keizer Karel VI brak de oorlog uit, dien men in de geschiedenis den naam van Oostenrijksche successieoorlog gegeven heeft. Ook de Republiek der Vereenigde Nederlanden was daarin betrokken, daar zij door hare toetreding tot de Pragmatieke sanctie in 1732 zich verbonden had Maria Theresia te steunen, ingeval haar de erfopvolging in hare staten betwist werd, en zij door het Barrièretractaat bezettingen had gelegd in eenige Zuid-Nederlandsche plaatsen, die nu tegen Frankrijk verdedigd moesten worden.

Maria Theresia's vijanden, de koningen van Frankrijk en Spanje en de keurvorsten van Beieren en Saksen, sloten een verbond om haar te bestrijden (1741, waarvan de veldtochten in en de verovering van de Oostenrijksche Nederlanden (1744-1746) door Lodewijk XV het onmiddellijk gevolg waren.

Eene officieele oorlogsverklaring tusschen Frankrijk en de republiek had niet plaats gegrepen, alleen had in April 1744 de Fransche gezant aan de Staten-Generaal het voornemen van zijn koning, nl. om een inval te doen in de Oostenrijksche Nederlanden, medegedeeld, waardoor ons land feitelijk in den oorlog gewikkeld werd.

In 1746 werden er vredesonderhandelingen te Breda geopend, doch daar deze niet tot voldoende uitslag leidden, wilde Lodewijk de Staten tot de vrede dwingen door de republiek op haar eigen grondgebied aan te vallen. Hij zond den 13 April aan de Staten eene declaratie, verklarende dat hunne houding hem noodzaakte dien stap te doen, doch dat hij, geene veroveringen beoogende, de te bezetten plaatsen en landen alleen als onderpand zou bewaren totdat hij

verzekerd kon zijn dat de Vereenigde Provinciën zijne vijanden niet meer zouden bijstaan.

Den 17 April viel de maarschalk Woldemar von Löwenthal met 20000 man in Staats-Vlaanderen. Den 24 April reeds viel Sluis, den 30ten Sas van Gent, den 10 Mei Hulst, zoodat gansch Staats-Vlaanderen weldra in handen der Franschen was. Een aanslag op Maastricht, daarop door den maarschalk van Saksen ondernomen, mislukte, en als om zich daarvoor schadeloos te stellen droeg hij den graaf v. Löwenthal op om Bergen-op-Zoom te belegeren, welke vesting toen niet door een leger gedekt was. Den 12 Juli verscheen het Fransche leger voor de stad.

Bergen-op-Zoom werd toenmaals voor eene onneembare vesting gehouden; in de jaren 1699—1701 was zij door den beroemden vestingbouwkundige Menno van Coehoorn met bewonderenswaardige verdedigingswerken voorzien, en werd zijn meesterstuk genoemd. Daarbij kwam het zeker niet licht groot genoeg te schatten voordeel dat de stad niet kon worden ingesloten; voor gebrek aan levensmiddelen of munitie behoefde geen vrees te bestaan, de gewonden konden verwijderd worden en steeds zorg gedragen voor den aanvoer van frische troepen. Ware het met de levende strijdkrachten even gunstig gesteld geweest, dan zou, volgens de meening der bekwaamste krijgskundigen, Bergen-op-Zoom nooit zijn gevallen.

Doch het was niet zoo. Opperbevelhebber in de stad was de ziekelijke 87-jarige grijsaard Isaac von Cronström, die niet dan onder sterke pressie zijne benoeming had willen aannemen, waarbij nog kwam dat zijne verhouding tot den gouverneur der vesting, den prins van Hessen-Philipsthal, eenigzins gespannen was en zeker niet zoo als voor goede samenwerking noodig was.

Doordien de stad niet was ingesloten stroomden er uit Holland en Zeeland allerlei goede gaven binnen voor het garnizoen, waardoor spoedig aan het licht kwam dat alleen sterke schouders de weelde kunnen dragen, tenminste weldra openbaarde zich brooddronkenheid en als gevolg daarvan brasserijen en verslapping der krijgstucht. Het vertrouwen op de vermeende oninneembaarheid der stad werkte de zorgeloosheid natuurlijk niet weinig in de hand.

Het beleg had reeds meer dan twee maanden geduurd en niemand twijfelde of het zou nog geruimen tijd langer duren, toen plotseling, in den nacht van 15 op 16 September, de Franschen door overrompeling in weinige uren meester van de stad werden. Het garnizoen verwijderde zich al vechtende, doch het slechtst was de ongelukkige burgerij er aan toe, er werd geplunderd en zelfs vermoord, gelukkig slechts voor korten tijd.

Na den vrede van Aken werd de stad door den vijand ontruimd (7 December 1748), de Staten-Generaal verleenden aan de verwoeste stad aanzienlijke vrijheid van belastingen, en met ijver begon men weer op te bouwen wat vernield was.

Onder de predikanten, in 1747 te Bergen-op-Zoom werkzaam, was de oudste Jacob Adriaan Folkers. In 1680 geboren, werd in in 1708 predikant te Akersloot, welke plaats hij in 1727 met Bergen-op-Zoom verwisselde. Na 't beleg werd hij emeritus en vestigde zich in 1752 weer metterwoon in Bergen, na den tusschentijd in 's Hage te hebben doorgebracht, tot zijn dood in 1762. ¹⁾

Toen de Franschen de belegering begonnen had hij zijne vrouw en dochters naar 's Gravenhage laten vertrekken, en schreef haar met

¹ Zie Boekzaal der geleerde wereld. **1724 I**: 120, 122, 363, 469. **1727 II**: 627, 738. **1747 II**: 769. **1760 II**: 649, 75.

elken postdag uitvoerige brieven van zijn persoonlijke bevindingen en den toestand der stad. Na de verrassing der stad werd hij door de plunderende soldaten mishandeld en kwam zelfs in levensgevaar; gelukkig wist hij vergunning te verkrijgen om de stad te verlaten en zijn huisgezin na te reizen.

In 1748 stelde hij uit de aan zijne vrouw geschreven brieven en uit gemaakte aantekeningen een verhaal van zijn wedervaren gedurende het beleg samen, onder den titel:

“Oprecht en echt dagverhaal van het geen mij gedurende de belegering van Bergen op den Zoom anno 1747 is voorgekomen”.

De bibliotheek van het Provinciaal Genootschap in Noord-Brabant bezit een afschrift van dit verhaal, 82 bladzijden in 4°, in 1752, klaarblijkelijk onmiddellijk naar het origineel, vervaardigd door Theodorus Paludanus, predikant te Zuidzijpe en Capelle a/d. IJsel. Hij schreef vóór het afschrift het volgende als inleiding:

“Wanneer ik op de synode te Breda was 1752, en vandaer in gezelschap van goede vrienden een reisje naar Bergen op Zoom deed, hadden wij ‘t geluk aan ‘t huis van vader Folkers uitermate beleeft ontvangen te worden, die ook uit hoofde van goede kennis met D. Rossijn, en van oude vriendschap aen mijnen waerden vader, de goetheit hadt, nadat wij uit Zijn Eerw. en uit den mont van zijnen dierbaren amptgenoot, D. Janssen, tot verbazinge zeer vele wonderheden hadden horen verhalen, aen gemelden mijnen reisgenoot en mij aenboodt, Zijne aentekeningen te zullen verzenden, onder beding dezelve niet te willen aen elk een overgeven. Ik hebbe die ook met eenen vriendlijken brief van Zijn Eerw. aen D. Rossijn gezonden, waervan ‘t afschrift hierna volgt, gekregen en gaerne de moeite genomen alles te copiëren ten nutte van mijne

vrouw, kinderen en vrienden, maer verzoeke ook aen dezelve geen misbruik hiervan te maken, om wederom door andere te laten uitschrijven, alzo daerdoor de eigenbaet schielijk zou opgewekt worden zulks ter drukpersse te schikken, waertegen ik ernstig protestere, nadien ons woort, aen dien eerw. grijzaert gegeven, ons zegel is.

De gedrukte predikatiën van D. Leydekker en D. Janssen konnen genoegzaam, behalven andere openbare schriften de nieuwsgierigen voldoen, en die er dit mede vergelijkt heeft eene volmaakte beschrijvinge van alles. Dit alleen ter waarschouwinge, onder wensch dat God ons lang beware voor dergelijk ach en wee op onze straten !"

THEOD. PALUDANUS.

Hieruit schijnt tevens te blijken dat er toen nog geene andere afschriften bestonden, en dat wij dat van Paludanus voor de oudst bestaande copie hebben te houden. Later zijn er nog andere vervaardigd ²). Voor den druk is het H.S. van het Prov. Gen. het meest aangewezene.

Rotterdam, Mei 1895.

W. BEZEMER.

² Ik zag o.a. een afschrift, behoorende aan de M. v. N. L. (no 771) onnauwkeurig bewerkt en met vele fouten. Ook het Rijksarchief in Noordbrabant bezit een ex.

Literatuur

Het is misschien wenschelijk hier eenige literatuur over het beleg op te geven:

Nederlandsche Jaarboeken, Juli — Sept. 1747.

Europeesche Mercurius. idem.

Wagenaar. Vaderlandsche Historie, deel 20.

Van Wijn. Bijvoegsels en aanmerkingen op Wagenaar. id.

Beschrijving der stad Bergen op Zoom, verrijkt met een omstandig bericht van het beleg dier stad door de Franschen in denjaare 1747 kunnende dienen tot een Supplement op de Vaderlandsche Historie van J. Wagenaar. (Amst. 1780.) Prov. Gen, I. 938.

Bosscha. Neerlands heldendaden te land, II. 434 vlg.

J. Faure. Histoire abrégée de la ville de Bergen op Zoom et du siège de 1747. (La Haye 1761.)

Memoires sur les campagnes des Pays-Bas 1746—1747. publiés par A.G.L. Heeren (Göttingen 1803)

J. D. J. Historie van den tegenwoordigen oorlog in Vlaanderen en Brabant 1743—1748.

Relation de la campagne de l'an 1747. (La Haye 1748) Prov. Gen. 1. 562.

Journal du siège de Berg op Zoom; voorkomende in: Plans et journaux des sièges de la dernière guerre de Flandres, par deux capitaines étrangers au service de France. (Strasbourg 1750.)

d'.Espagnac. Relation de la campagne en Brabant et en Flandres, 1745—1748.

Historisch dagverhaal van het belegeren, beschieten en bestormen van de sterke vesting en stad Bergen op Zoom (Amst. J. W. Pruijs.)

- (Eggers) Journal du siège de Berg op Zoom. en 1747, redigé par un lieutenant-colonel-ingenieur- volontaire de l'armée des assiégeans. (Amst. 1750)
- Dumoulin. Journal du siège de Berg-op-Zoom, avec des reflexions militaires. (Paris 1756.) Prov. Gen. 1. 563.
- J. Janssen. Kort en beknopt verhaal van 't gepasseerde ten tijde van de overrompeling der stad Bergen op Zoom. (Rott. 1777.)
- Lefebvre. L'art d'attaquer et de défendre les places. (Oeuvres compl. II., 21.)
- Die Ehre der Holländer bey Berg op Zoom, oder historische Erzählung von den Schickzalen dieser Stadt: (Herzogebn. z. d)
- Verzameling van verscheide politique tractaaten handelende van de liberale gift tot op 't overgaan van de sterke vesting Bergen op Zoom. 1747. Prov. Gen. I. 951 a.
- Uittreksels uit brieven geschreven gedurende en betrekking hebbende op het beleg der stad Bergen op Zoom 1747, Prov. Gen. I. 1351.
- Ganz authentische Afschrift eines Briefwechsels zwischen dem Marschall Graf von Sachsen und von Lôwendahl bey der Belagerung von Bergen op Zoom (von Schlözer, Staatsanzeigen VII. Gött. 1782—95.)
- Belangrijke brief van P. Cornets de Groot over de belegering van Bergen op Zoom in 1747. (Aig. Ned. Familieblad 1886. 244.)
- Verschuer. *Etat du Berg op Zoom le jour de la prise*. H-S. (Zie Bosscha II. 457.)
- Extract uit een groot journaal in Bergen op Zoom door den generaal Cronström, sedert den 14 July 1747 tot de verovering. H-S. (Zie Hermans, Mengelwerk. II. 15.)

J.W.G. Merken van Gendt. Verhaal van de bestorming van Bergen op Zoom in 1747. (Milit. Spect. 1840.)

C.A. van Sypesteyn. Het beleg en de overrompeling van Bergen op Zoom in 1747. (Ver. tot beoef. van de Krijgswetenschap. 1887—1888 blz. 108 vlg.)

O.J.A. Schwarz. Eene bijdrage tot Neerlands krijgsgeschiedenis. (Mil. Spect 1890.)

Verder kunnen nog vermeld worden

A. J. de Wilde. *Bergen op Zoom in 1747*. Gron. 1839. (Historische roman.)

J. de Timmerman. Het belegerde Bergen in zijn jammerstaat beschouwd. (Middelb 1747.)

J. S. Verloren. *De ontzetting van Bergen op Zoom*. (Leiden 1747.)

Le Siège de Berg op Zoom. Poème. (Brux. 1747.)

Rotterdam, Mei 1895.

W. BEZEMER.

Opmerkingen vooraf

- Behalve de voetnoten die in het originele drukwerk zijn opgenomen, werden in deze digitale versie voetnoten toegevoegd om de plaats van sommige punten in de stad nader aan te duiden. Beoogd wordt om het hierna volgende relaas voor de lezer nog meer aanknopingspunten met de huidige stad te bieden. Dergelijke voetnoten zijn voorzien van de aanduiding: [2018]
- Dominee Folkers woonde in De Colve, Lievevrouwestraat 17
- Om een indruk te krijgen omtrent de aanvalswerken van de Franse belegeraars zijn vele kaarten beschikbaar. Een groot aantal hiervan vindt u in de [beeldbank van het Westbrabants Archief](#). Zoek daarvoor op bijvoorbeeld ‘attaques’ of ‘1747’
- Aanvullend op deze publicatie biedt de Waterschans 1997/3 interessante informatie omtrent de schade die dit beleg en inname van de stad tot gevolg had. U vindt dit tijdschrift in het [Westbrabants Archief/periodieken](#).

Oprecht en echt dagverhael van hetgene mij JACOB ADRIAEN FOLKERS gedurende de belegeringe als bij de overrompeling van Bergen op den Zoom anno 1747 is voorgekomen, zoo dat ik zelf gezien als uit geloofwaardige menschen gehoord hebbe, ter gedachtenisse aan mijne vrouwe en kinderen uit mijne eigenhandige aantekeningen en uit mijne brieven, aen haer Ed. van postdag tot postdag toegezonden, en naderhant opgemaekt in 's Gravenhage, 1748.

Woensdag den 12 Julij

Wanneer des morgens zat te studeren ³), ontstont er al vroeg een geruchte dat de vijant in aentocht was, dat een onzer schiltwachten door hem opgeligt en onze veltwacht door eenige vijantlijke troepen aengetast, een onzer ruiteren gesneuveld was. Kort daerop wordt in onze stadt alarm geslagen, het guarnisoen onder de wapenen gebracht, gelijk ook de burgeren op het slaen hunner trommelen mede op hunne plaetzen verschenen.

De lust tot het studeren, schoon dien avont moeste prediken, hierdoor niet weinig gestoord zijnde, ging ik naer den wal om te sien en te vernemen wat er van de zake was, en zag door een verrekijker onderscheidenlijk den vijant tusschen den Heymolen en Schalienhoef aennaderen, zoo distinct, dat men zelfs hunne monteringen konde onderscheiden, wordende van onze wallen, terwijl ik daer stond, eene en andere kanonschoot op de voortroepen der vijanden gedaen. Denzelve dito werden de burgers geordonneert de boomen, op den wal staende en groot cieraet aen de stadt, lieffelijke wandelingen aen de ingezetenen gevende, omverre te hakken, hetwelk aenstonts in 't

³ [2018]; Dominee Folkers woonde in De Colve, Lievewouwestraat 17.

werk wordt gesteld. Verder werdt alles tot eene wakkere defensie toebereidt, en werdt den gehelen dag op den vijant gecanonneert.

Donderdag den 13 Julij

werden in de 30 Fransche gevangenen in onze stadt gebracht. Mijne vrouw, oudtste en jongste dochter gingen op mijn ernstig aenhouden in den Haegschen veerman, om naer den Haeg te vluchten, doch konden dien dag, vermits de schipper geen paspoort konde krijgen, niet vertrekken, bleven echter dien dag en den volgenden nacht aen boort. Ik huurde dien dag een schipper van Zierikzee, die onze voornaemste meubilen naer Delft zoude brengen, voor de somma van 60 guldens.

Vrijdag den 14 Julij

ben ik met mijne 2 andere dochters Kornelia en Elizabeth 's morgens tusschen 5 en 6 uren gegaen naer den Haegschen beurtman, om nogmaels afscheit te nemen. Weder 't huis komende zijn genoemde 2 dochters aenstonts aen het pakken gegaen. Tusschen 10 en 11 uren quamen 2 regimenten binnen. Ik ging eens bij onzen gouverneur den prins van Hessen Philipsdal, zag dat men ook aldaer ijverig aen het pakken was; Zijne Hoogheit zeide tegen mij dat ik zeer wel deedt met mijne familie en goederen in zekerheit te brengen, en van mij verstaende dat ik nog de 2 genoemde dochters bij mij had, zeide Zijne Hoogheit: "Zend die ook nog, het zal eene formidable belegering zijn". In het uitgaen zeide de heer Charbonnier, des gouverneurs adjudant, tegen mij: "Dominé, kan UE. uwe dochters van daeg wegstrijgen, houd ze niet tot morgen". Thuis komende vond ik mijne dochter Elizabeth zoo ontstelt, dat ik terstont naer een chirurgijn ging om haer te doen

laten, 't welk ook geschiedde. Daerop bezorgde ik dat mijne 2 dochters nog dienzelven dag met den heer Colonel Brauw naar Zierikzee zouden vertrekken, om vandaer naer Hollant te gaen, maer alzo alles bij den heer Brauw dien dag niet klaer konde worden, zijn zij dien nacht nog bij ons gebleven.

Zaterdag den 15 Julij

Tusschen 6 en 7 uren des morgens hebbe ik mijne 2 dochters te sloop gebracht. Een droevig afscheid voor mij! Nu zit ik alleen met mijne dienstmaegt. Doch vertroostte mij weder omdat zij van vele alteratiën en ik van veelvuldige lamentatiën zouden bevrijdt zijn. De Franschen hadden dezen nacht hunne trancheën ⁴⁾ reeds voortgezet tot aen het glacis van onze stadt bij de Woudsche poort langs het Scheurbroek ⁵⁾.

Zondag den 16 Julij

was alles in confusie. Tegen 9 uren, op mijn zakhologie, naer de kerk gaende om te prediken zag ik alles in beweginge met pakken en vluchten, en derhalven weinige toehoorders. Op den predikstoel komende las ik voor tot mijn text Psalm 144: 10.11: *“Gij die den koningen overwinninge geeft, die uwen knecht Davidt ontzet van den bozen zwaerde, ontzet mij, red mij van de hant des vreemden, welkers mont leugen spreekt, en hunne rechte hant is eene rechte hant van valsheit”*. Waerover door eenige officieren, inzonderheit van 4 van Oranje-Drenth, in het uitgaen van de kerke hertlijk werd bedankt. Thuis komende verstond ik dat mijn afgehuurde schipper van der Keest was aengekomen. Terstont aen het laden. De schipper merkende dat

⁴ [2018]; loopgraven.

⁵ [2018]; een drassig stuk land vóór de bastions Koning Willem en Pucelle.

er ook goetd van mevrouwe Scriba wierd ingescheept, wilde verders, schoon wij hem met ons 2 hadden afgehuurt, niets meerder inladen, weshalven, nadat met Zijne Hoogheit, den heer van Haren, en met den heer gouverneur hierover gesproken luidde, met hem eene nieuwe conditie moeste ingaen, en in plaetse van 60 gulden, gelijk bedongen was, 75 geven. Nog zou die buffel daer niet toe geresolveert hebben, indien hij niet gevreesd hadde dat die 2 heeren, van wien hij zijn pas moest hebben, hem dan niet zouden laten vertrekken, als ook zekerlijk zoude zijn geschiedt.

De heer van Haren en ik aten dien middag hij den gouverneur. Na den maeltijdt aenstonts gelopen om arbeiders en voerluiden, doch konde naulijks iemant, schoon voor dubbelt daggelt machtig worden, zoodat eindelijk zoo vermoeit naer bedde ben gegaen dat den ganschen nacht niet konde rusten.

[*Dezen nacht tusschen den 16 en 17den, 5 doden 26 gequetsten*] ⁶⁾ ⁷⁾

Maendag den 17 Julij

Wetende dat er dezen nacht iets zoude voorvallen, konde ik niet slapen. Des nachts omtrent één uur deden de onzen een uitval, gecommandeert door den heer colonel Deutz. Onze gouverneur met deszelfs adjutant Charbonnier en collega Janssen bevonden zich mede bij denzelven. Edoch die uitval liep niet al te voordeelig af, alzoo een der soldaten van de onzen, of uit onvoorzichtigheit, of om den vijant te waerschouwen, zijn snaphaen afloste. Althans de vijant hierdoor

⁶ De tusschen vierkante haakjes geplaatste blauwe zinnen staan in het handschrift in margine links naast de voorgaande tekst.

⁷ N.B.: het getal der doden en gequetsten. 't welk in 't vervolg op den rant staet, betreft alleen die in de stad, zonder die in de werken of buiten zijn te rekenen.

opgewekt en op zijne hoede zijnde, moesten de onze afwijken en met verlies van in de 60, zoo doden als gequetsten, in de stad inrukken, waerop aenstonts door de stad een algemeen alarm wordt geslagen. Een zeer geloofwaardig persoon, een weinig na 3 uur bij mij komende, verzekerd mij dat indien de Franschen hier hun tempo hadden waergenomen, zij met de onzen in de stad hadden kunnen indringen. In deze confusie, beladen met de zorg om mijne goederen sloop te krijgen, konde ik noch paert noch slede machtig worden. De schipper wilde echter voortgaen met laden, totdat om 10 uur de knecht van den heer de Lij en een Jan Damis elk met een paert en slede quamen, zoodat eindelijk weder aen het afschepen geraekte.

Burger voerluiden durven hunne paerden niet gebruiken, vermits dezelve, zoo haest ze op straet komen, tot 's lants dienst worden geprest. Onze gouverneur zeide mij toe, dat deze, die mij hielpen, dezen dag voor mij zouden mogen rijden. Ondertusschen wordt mij aengezegd, dat het schip reedts zoodanig vervult was met de goederen van mevrouwe Scriba, die op de haven, en aldus dicht bij daer het schip lag, woonde, dat er van het mijne niet meer in konde.

Terstont wederom derwaerts om order te stellen, door welke fatigues ik, hebbende nu sedert Zaterdag geen oog gesloten, maer altijd gelopen, gedraeft en geslaeft, zoo afgemat was, dat naulijks meer staen konde.

De heer van Haren vertrekt met het jacht naer Tholen, en onze gouverneur heeft het gouvernement verlaten en zijn intrek genomen in het huis van mevrouw Fauve. Vele heeren van de regeeringe zijn gevluht. De overgeblevene hebben hun verblijf genomen in de kamers van het Hof van den Marquis.

Veel verschilt de behandeling nu van die in het jaer 1622 in de belegeringe van Spinola, wanneer Magistraet en Kerkeriet eenparig de

handen ineen sloegen, daer men nu integendeel elkander niet eens ziet of spreekt. Doch dit in 't voorbijgaen!

Onze waeghalzen maken zoo nu als dan al vrij wat buit, brengende voor en na eene menigte van 's vijants schanskorven, schoppen, spaden, houwelen, zeltzame zeissens in de stadt, waervoor zij door den heer gouverneur pro rato telkens worden beloont.

[Tusschen den 17 en 18, 9 doden en 10 gequetsten in de stadt]

Dingsdag den 18 Julij

Des morgens vroeg verstond ik dat daegs te voren eene batterij der vijanden door onze bommen was omvergeschoten. Ingekomen deserteurs verzekerden eenparig dat de vijant gisteravond door 4 nieuwe aengekomene brigades is versterkt geworden. Onze kanonniërs hebben 2 batterijen der vijanden omvergeschoten, en schieten continueel.

[Tusschen den 18 en 19, 9 doden en 2 gequetsten in de stadt.]

Woensdag den 19 Julij

De Franschen hebben eene onzer batterijen in den bedekten weg geruineert, en werdt aenstonts order gegeven dezelve ten spoedigste te herstellen. Zij vorderen zeer met hunne trancheën. Ik late, op sterk aenraden mijne 2 kelders onderschragen, en bij gebrek van mest doe ik eene menigte van aerde uit mijn tuin, een groot gedeelte van mijn turf en takkebossen in mijn voor- en binnenkamer brengen om mijne kelders bomvrij te maken.

Janna komt met 5 mandens wijn, 7 mandekens pijpen en eenige schuiframen, die zij hadt laten uitnemen, verzoekende of ik hetzelve in mijne kelder wilde bergen, ik nam ook mijne ramen uit het voorhuis en voorkamer, en bracht dit alles in de achterkelder.

[Tusschen den 19 en 20, 1 dode en 11 gequetsten in de stad.]

Donderdag den 20 Julij

Tot nog toe hoorden wij het gebulder van ons geschut, maer van dezen morgen, precies ten half 4, maken de Franschen ons wakker door hun salvo royael, waardoor het huis van de Kemel ⁸), staande in de Kreemerstraet, ten eenemaal verplettert en tegen den gront raekt, gelijk nog 3 à 4 andere daernaest staende zeer beschadigt, en vele andere op de haven en in de stad staende.

Om 5 uur vliegt een kogel door mijn dak, en neemt ruim de helft der pannen af; ik meende dat het gakaartnsche huis instortte, loop naer boven en zie aldaer den desolaten toestant, en vindt, tot betalinge van die schade, op mijn zolder een kanonskogel van 24 π ⁹).

Om 6 uur komt Janna bij mij, en zegt dat een bom in het huis van haer heer gevallen was, en hetzelve voor het grootste gedeelte had terneder geslagen. Ik ging daer naer toe, edoch in dien tijdt dat de meid bij mij was geweest, hadden onze soldaten reeds het huis gespolieert, gelijk ik met mijne eigen ogen gezien hebbe.

Wederkeerende naer mijn huis zag ik dat het huis van den drossaert de Groot zeer beschadigt en aan 't smeulen was, 't welk echter gebluscht werdt. Alle de glazen in onze grote kerk waren reeds gebroken. Op de

⁸ Kremerstraat 27, hoek Korte Meestraat.

⁹ [2018]; eenheidsaanduiding voor pond.

grote markt komende vlogen 2 kanonskogels zoo na benevens mij, dat naulijks konde blijven staen en de meeste huizen rondom de markt waren reeds beschadigt.

Om 8 uur raekte onze grote kerk, het pronkstuk onzer stadt, en 't welk in Hollant weinig zijns gelijk vindt, in brant, en niettegenstaende allen aengewenden ijver verbrandde dezelve zoodanig dat om 12 uur het verwulfzel alsmede de toren instortte. Het schone huis van den heer Laek was door bommen verplettert, vele andere jammerlijk geschonden. Kortom, het was de eerste dag van 's vijants furie, maer een jammerenswaardige dag.

Van 12 tot 4 uren werden wij niet zoo hevig beschoten als des voormiddags, maer toen met geweld wederom begonnen. Een kanonskogel vloog door den muur van mijn tuin en die van Villeneuve. Ik werd gewaerschouwt dat mogelijk den aenstaenden nacht eene zware bombardeering zoude geschieden, waerom met allen ijver het werk zochte voort te zetten om mijne kamers verder met aerde etc. opgehoogt te krijgen, maer ik werd gestremd vermits de 5 soldaten. die ik in het werk had, naer buiten moesten, zoodat het werk ruim half gedaen moeste blijven steken.

De Princesse van Philipsdal vertrekt over Tholen naar Hollant, werwaers mede vele burgers vluchten.

Tegen den avont wordt door de gehele stadt aengezegd, dat ieder een tobbe met water aen zijne voordeure moeste zetten, 'tgeen aenstonds geschiedde.

N.N. ¹⁰) was reedts des voormiddags omtrent 10 uren naer Halsteren op zijne buitenhoeve gevlucht, om aldaer door de kleine armée veilig

¹⁰ [2018]; Aan het eind van het verhaal geeft de schrijver aan wie hij hiermee bedoelt.

te zijn. Het algemeen gerucht is, dat onze grote armée de Maes gerepasseert is en herwaerts in aentocht was.

Drie soldaten, betrapt op het plunderen van de beschadigde burgerhuizen, moeten dobbelen wie van hen sterven zal, en is een derzelve kort daarna op de grote markt gearqebuseert. Zende eenen brief over Zierikzee aen mijne huisvrouw.

[Tusschen den 20 en 21, 2 doden en 15 gequetsten in de stad.]

Vrijdag den 21 Julij

Het schieten der vijanden is zeer hevig, en ik durf verzekeren dat menigmael in een moment meer als 30 schoten werden gedaen, zoodat het geruisch der kogelen de vensters in mijn kelderken steeds trillen en daveren, inzonderheit dezen morgen tusschen 7 en 8 uren. De vijant heeft het met alle geweld op Kijk—in—de—pot gezet, vermits hij, daarvan meester zijnde, ook tegelijk meester van onze haven zoude zijn en ons verder alle communicatie met Hollant en Zeelant afgesneden wezen, waerom zij in dezen volgenden nacht hetzelve zochten te overrompelen, maer werden manmoedig afgewezen.

Van 1 tot 4 uur wat stilte, maer toen weder met alle kracht. Dezen avont sprak ik den nieuw aengestelden generael Thierrie. die onder andere redenen tegen mij zeide, dat de Franschen, niettegenstaende het geweldig schieten van de onzen, met hunne werken, niet alleen buiten alle verwachtinge, maer zelf boven den loop der kunst avanceerden.

Den ganschen nacht door is horribel geschoten, zoodat ik het geenszins te bedde koste houden. Aan ons huis echter geen nieuwe schade.

[Tusschen den 21 en 22, 6 doden en 17 gequetsten in de stad.]

Zaterdag den 22 Julij

ben ik gegaen naer onze afgebrande kerk 's morgens zoo omtrent 8 uur om te zien, of ik de doop en trouwboeken uit de consistorie, welke nog ongeschonden was, konde uithalen, maer hoorde dat de koster de Hamer mede gevluht was, en konde derhalven geen sleutelen machtig worden. In het wederkeren werd ik door een kanonskogel, die op het burger-wachthuis viel, zoodanig begroet, dat steenen en pannen rondom mij vlogen en ik met stof en gruis bedekt was. Ik ging dus gestelt naer het Hof van den Marquis om den heer burgemeester van der Hulst te spreken en te verzoeken, Zijn Ed. geliefde zorge te dragen om hier bovengenoemde boeken te laten zien, en zoo zij, gelijk waarschijnlijk was, daer nog gevonden wierden, af te laten halen en dezelve te brengen bij de stadts-archieven en schriften, alsmede om met Zijn Ed. te spreken aengaende de oeffeninge van den openbare godtsdienst, waer en op wat wijze en uren dezelve voortaan zoude verricht worden. Edoch Zijn Ed. nog niet hij de hant zijnde ging ik bij ¹¹⁾ de heeren Badaux en A. Baks, die mij dus bestoven ziende, eene kleine ontnuchteringe gaven. Naulijks hadde ik dat geproeft, of een ordonnantie-sergeant van den generael Cronström quam mij aenzeggen, ik moeste eens bij Zijne Excellentie komen. Ik ga met den sergeant mede. Die heer vraegde mij het een en het ander in het bijzijn van onzen Lutherschen predikant Meijer. Eindlijk vraegde Zijne Excellentie aengaende het waernemen

¹¹ Dit woord ontbreekt in het H-S. en in de copie van het N.-Br. Rijksarch. het is overgenomen uit het H-S. M. N. L.

van den openbaren godtsdienst. Ik antwoordde daer gekomen te zijn om met den heer burgemeester te overleggen, hoe hetzelve nu best zoude kunnen besteld worden. zijne Excellentie vraegde wie dat dan zoude bestellen. Ik antwoordde: “de Magistraet en Kerkeracet, op goetkeuringe van den heer gouverneur”.

Dit scheen Zijne Excellentie niet al te wel te behagen, zeggende: “Wat gouverneur? Ik ben gouverneur boven allen, gij zult mij rapport doen hoe de godtsdienst geschikt zal zijn en dagelijks verricht wordt.

Waerop ik met alle zedigheit antwoordde dat ik tot nog niet anders had geweten dat de Prins van Hessen Philipsdal was onze gouverneur, en wat belangde het doen van dagelijks rapport aan Zijne Excellentie, dat ik hoopte dat Zijne Excellentie mij daarvan zou gelieve te ontslaen, alzo geen guarnizoens- of legerpredikant, maer predikant, en wel de oudste predikant van de stad en de gemeente was.

Waerop mijn afscheit genomen hebbende wederom ging om met den heer burgemeester van der Hulst te spreken. Doch naulijks was ik in ‘t vertrek bij den heer Rijken, of de heer generael Lelij komt aldaer uit naem van den generael Cromström den Magistraet aenzeggen van niet te mogen gaen, maer te moeten blijven. De heer Lelij pas weggegaen zijnde en ik wachtende om den heer burgemeester te spreken quam een tweede bezendinge van Zijne Excellentie aen den binnen- en buitenraedt, waerop de aanwezige heeren aenstonts met dien heer in de Leenkamer vergaderden en zeer lang in onderhandeling waren. Wat aldaer verhandelt is, wete ik niet.

Vermits, nu reedts 2 uren daer vertoeft hebbende, verlangde naer mij huis te gaen, zeide ik in ‘t weggaen tegen een der knechten dan mijn dienst zoude presentereen aen de heeren, inzonderheit den burgemeester, en verzoekte dat wanneer zijn Ed. tijdt en gelegenheit hadde om mij te kunnen afwachten, Zijn Ed. mij zulks maer geliefde te

laten weten. Doch hebbe hier op dien dag, ja noit, eenig antwoord ontfangen.

Van nu aan bemerkte ik dat de harmonie tusschen onze 2 hoofden niet zeer groot was, en besloot, daeruit niet veel goeds te wachten.

[Tusschen den 22 en 23, 4 doden, 21 gequetsten in de stad.]

Zondag den 23 Julij

Door het vreeslijk gebulder al zeer vroeg opgestaen en vindt mijn huis nog in vorigen staet en zag zeer vele bommen vliegen.

Om 11 uur komt collega Janssen bij mij, aanzeggende dat uit order van den heer generael Cronström om 11 uur mij moest laten vinden in de droge gracht tusschen de Steenbergsche poort en korenmolen ¹²), om aldaer den godtsdienst te verrichten; verder, dat tusschen Zijne Excellentie en den gouverneur besloten was, vermits gene van onze kerken veilig konden worden gebruikt, aldaer voortaan alle dagen de godtsdienst zoude worden waergenomen; dat wij 4 predikanten, de Walsche medegetelt, elk op onze tour denzelven zouden waernemen, alzo men aldaer het minste aen de bommen en kogels der Franschen blootgesteld wierdt geoordeelt.

Op onze horologiën ziende was het reeds op het mijne 15, op collega Janssens 5 minuten over 11. Ik nog ongekleedt, nergens van wetende, stout bedeed, overwegende wat ik gevoeglijkst tot mijne stoffe verkiezen zoude. Collega zulks merkende zeide: “Kom vader, ik zal er naer toe gaen en den dienst verrichten, want het op de militaire orders reeds is aengezegt, dat er dienst zal gedaen worden”. Zijn Eerw. gaet derwaers onder afsprake dat ik morgen zoude volgen.

¹² [2018]; Molenbergstraat-Genieplein.

De vijant reedts verwittigt dat onze gouverneur in het huis van mevrouwe Fauve zijn intrek hadt genomen, laet zijn kanon nu derwaers wakker spelen, 't welk mijne naburen en ik tot onze schade dezen dag gewaer worden, vermits wij vlak in de passagie liggende, nu alle kogels, derwaers geschoten, over onze huizen krijgen, en een kanonskogel wederom een groot gedeelte van mijn dak wegnam. Bommen vallen in onze straet nog niet, immers zeer weinige, maer de Hoog- en Kerkstraet, de Cremer- en Zuivelstraet, zijn meest alle puinhopen. Men zoude zeggen hoe in zulk eenen korten tijdt zoodanig eene verwoesting konden worde toegebracht.

In dezen namiddag hadt een van onze bombardiers het geluk een kruitmagazijn der vijanden, waerin vele bommen en hantgranaten waren zoodanig te treffen, dat alles in de lucht vloog, en vermits eerst het buspoeder, daarna de bommen en granaten sprongen, liep het gerucht dat er 2 magazijnen waren gesprongen. De dreun was zoo groot, alsof er eene aerdbevinge was.

Men flateert ons dat de vorst van Waldek met 30 of 35 duizent man in aentocht is, dat 2 regimenten uit Zeelant waren aengekomen om ons guarnizoen te versterken, doch het laeste bevonden wij kort daarna onwaerheit te zijn, vermits die 2 regimenten niet in onze stadt bleven, maer naer de kleine armée gingen. Godt geve dat het eerste mag waer bevonden worden!

Nu was er naulijks bier of vleesch voor den burger meer te bekomen, vermits den 2 brouwers, die nog brouden, was aengezeggt voor de kleine armée, voor het guarnizoen en op de batterijen zooveel bier te leveren, meer als zij uitleveren konden. Alle onze vleeschhouwers waren gevluht, behalven de 2 Eekmans en hun zwager Tumeij, en deze moesten nu dag en nacht voor de militairen slachten van dat vee, dat voorheen van de boeren was afgehaelt.

Dezen avont sprak ik den zeekapitein den heer Stavorinus aen het huis van den heer kolonel de Brauw, welke ons zeide dat hij jegenswoordig op Kijk-in-de-pot het commando hadt over eenige Engelsche en Hollantsche matrozen. Ik wenschte Zijn Ed. toe allen moedt, beleid en dapperheit om een post van zulk eene aengelegenheit dapper te verdedigen. De furie der Franschen is dezen avont ongelooflijk, en ik durf verzekeren dat menigmael in een moment meer als 40 kanonschoten zijn gedaen.

[Tusschen den 23 en 24, 5 doden en 24 gequetsten in de stad.]

Maendag den 24 Julij

’s Morgens om 3 uur door het gebulder van het geschut wakker gemaekt, bereidde ik mij tot het werk. ’t welk ik dien dag moeste verrichten, ging om 11 uur naer de bescheiden plaetse, nam tot mijne voorafsprake den 123 Psalm.

Deze ongewone dienst in de opene lucht verricht hebbende was ik zoodanig vermoeit dat geen montvol konde eeten, maer wat ging liggen, doch zonder eenige ruste.

In den namiddag wordt het huis van den heer de Groot, ’t welk den 20 reedts zeer beschadigt was, wederom in brant geschoten, en brandde nog des avonts om 7 uur. Diep in den avont, omtrent 10 uur, wordt ons gansche guarnizoen onder de wapenen gebracht. Alles was in rep en roer, ’t geen de ontsteltenis zeer vermeerderde.

[Tusschen den 24 en 25, 5 doden, 44 gequetsten in de stad.]

Dingsdag den 25 Julij

Het schieten van weersijden is onophoudelijk. Gehele batterijen zoo van den vijant als van de onzen gaen menigmael tegelijk, ja in één oogenblik af, zoodat alles onder onze voeten schudt en davert. Nu begint het onze straet te treffen. Tusschen 7 en 8 uur valt een bom in het huis van den apotheker Heemskerck ¹³), in de kamer daer de generael Lelij logeerde, slaet en neemt een groot gedeelte van dat huis en van het naest aengelegen huis weg. Om half 9 valt er wederom een in onze straet, naest het huis van den lakenkoper Numans ¹⁴), welke eenen horriblen slag gaf, waardoor alle de voorglazen, niet alleen in dat huis, maer in vele naestgelegene, uitvielen. Kort daarna komt een kogel door den muur tusschen mij en Villeneuve ¹⁵), en, dat merkwaardig is, op dezelve plaetse daer de eerste was doorgedaen, makende het gat in den muur nu driemaal grooter. Tusschen 11 en 12 treft een kogel mijne achterkeuken, maekt een groot gat aen de zijde van den schoorsteen, zoodat de gehele keuken tot in de turfkist vol gruis en stenen lag.

In den voorgaenden dag waren op de haven ook zeer veel bommen geworpen, waardoor een en ander burger gequetst en een soldaet gedoot werdt. Het getal der gequetsten wordt zeer groot, en 't schieten van weerskanten onuitsprekelijk. Hadden wij maer kanonniers en bombardiers die het verstonden!

De bezettinge weert zich dapper, maer vele onzer burgeren betonen zich lacijs te zijn en nemen schandlijk de vlucht, zelfs eenige vleeschhouwers, hebbende des avonts een ja twee koeien of ossen geslagen, zijn daerop dienzelven nacht gevlucht, verlatende niet alleen

¹³ [2018]; 't Wapen van Schotland, Lievevrouwestraat 3.

¹⁴ [2018]; 3 kleine hoefijzers, Lievevrouwestraat 14.

¹⁵ [2018]; Het Swart Kruys, Lievevrouwestraat 15.

het geslachte vee, maer verwaerlozende zelfs hun vee in de stallingen, zoodat het eerste half bedorven, het tweede door honger afgemartelt gisteren en van dezen dag uit hunne huizen en stallingen is uitgehaelt. Waer is nu de oude en beruchte dapperheit der oude Bergenaren in de voorgaende eeuwen? Onder de belegeringe van Parma in den jare 1588, naderhant in den bloedigen aenval onder het beleit van Hencourt en Du Terrail aangelegt en van den grooten Hugo de Groot zoo hoog geroemt, en eindlijk in de belegeringe van Spinola anno 1622, zoo manhaftig getoont en van de geschiedtschrijvers van dien tijdt met allen lof vereeuwigt?

Om 5 uur in den achtermiddag ons volk, 't welk dien nacht in de werken en op hunne bescheiden posten moest zijn, in orden en gelederen op onze straet en voor mijne deure staende, ben ik van het eene einde van dezelve tot aen het andere door de gelederen doorgegaen, en hebbe van divisie tot divisie de officieren en soldaten aengesproken en aengemoedigt, hun hunnen plicht en daerdoor te behalen eere en 't welzijn van het lant voor ogen stellende, 't welk ik, onder Godts bijstant, in 't vervolg van dag tot dag voornemens ben te achtervolgen, alzo ik bemerkte dat dit aen velen zeer wel beviel en andere mij voor die aensprake bedankten.

De geruchten, dat ons leger waerlijk in aentocht is en de voortroepen onder Cornabé reedts 'sHertogenbosch zouden zijn gepasseert, geven nieuwen moedt.

[Tusschen den 25 en 26, 7 doden en 37 gequetsten in de stad.]

Woensdag den 26 July

Het schieten als voorheen onuitsprekelijk, zoodat menigmael in een minuut tijds meer als 40 kogels, ja 50, met 15 tot 20 bommen in en

over onze stadt vliegen, 't welk van de onzen dapper wordt beantwoort.

Onze hooftofficieren zitten hier niet in de casematten, maer zijn overal bij. Onze gouverneur, schoon zwak en ziekelijk, vertoont zich allerwegen daer het zijn dienst vereischt. De Heere beware hen allen, en geve hun noodige krachten en een wijs beleid! Aan den soldaten, die den voorgaenden nacht in de pallissaden en werken moesten, werd ieder 84 patronen toegetelt, en zij vochten als leeuwen.

Om 3 uur des morgens aen mijne voordeur komende, zagen wij een zwaren damp omtrent de Woudsche poort en verstonden kort daarna dat het nieuwe hospitaal in de Beulstraet ¹⁶⁾ was in brant geschoten. Omtrent 12 uur des middags viel een bom in mijn achterkeuken en slaet het gansche vertrek aen stukken; ik, in de kelderkeuken zittende, ga naer boven om te zien of er ook brant was, doch komende in de gallerij kon ik niet zien noch adem scheppen wegens rook en stof; zoodat meende te stikken. Kort daarna wederom naer boven gaende zette ik de deuren en vensters open, opdat rook en damp mochte uittrekken. Aan de voordeur zijnde zagen wij omtrent de Gevangespoort wederom een zwaren damp over onze stadt heendrijven, en verstonden naderhant dat die damp veroorzaekt wierd door een van des vijants batterijen, welke door de onzen was in brant geschoten.

Kort na den middag ontving ik een potje met nieuwen haring van mijne vrou, uit den Haeg mij toegezonden, waarvan aenstonts een opknapte. Dit was waerlijk de lekkerste maeltijd, dien ik gedurende onze belegeringe gedaen hebbe. Van 2 tot 4 uren weinig geschoten, maer toen weder van nieuw vreeslijk. Vandaag wordt een Fransch officier met 4 soldaten gevangelijk binnengebracht.

¹⁶⁾ [2018]; Schoolstraat.

[*Tusschen den 26 en 27, 4 doden en 26 gequetsten in de stadt.*]

Donderdag den 27 Julij

Den voorgaenden nacht heeft de vijant niet zoo hevig als voorheen geschoten, maer des morgens van 4 tot 11 uren zeer sterk. Een Engelsch kanonnier komt van de batterije van Pucelle van achteren in den tuin van den heer Kalkoen, gaet in het huis. Een der knechten van den brigadier Evertzen zulks ziende wacht op deszelfs wederkomste, en bemerkende dat die sinjeur daer weder uit quam met een pakket goedt onder zijn arm, neemt een snaphaen, dien hij geladen bij der hant hadt, schiet hem dood. Daer ligt hij nu, met het gestolene aen zijne zijde. Het beroven en plunderen dor beschadigde burgerhuizen is niettegenstaende het streng verbod onverdragelijk.

Het schieten tot aen dezen nacht om 12 uur continueel en horribel. De ingenieur Malet en een lieutenant van Stolberg daerdoor gedoot. Heftig werd in dezen nacht de Rovereschans bestormt, doch ook glorieus de vijant met groot verlies telkens afgeslagen. N.N. uit de stadt geweken, als voorheen is aengetekent, is genootzaekt weder in de stadt te komen en daer te blijven. Om 6 uur ben ik wederom langs alle divisiën der parade gegaen en hebbe de soldaten aangemoedigt.

[*Tusschen den 27 en 28, 5 doden en 26 gequetsten in de stadt.*]

Vrijdag den 28 Julij

Door 't hevig schieten, waarvan lucht en aerde beefde, ben ik, schoon zware pijn in mijne dijen en kniën hadde, veroorzaekt door den bomslag in mijn achterkeuken, al vroeg opgestaen, en bereidde mij tot

den dienst dien ik verrichten moeste. Een half uur voor den bestemden tijdt ging ik derwaers, om in 't voorbijgaen bij collega Janssen aen te gaen en te horen, of zijn Eerw. iets zekers aengaende ons aennaderend secours hadde gehoord om dan mijne aensprake en gebedt eenigermate daarna te schicken. Zijn Eerw. oordeelde best te zijn daarvan weinig te melden.

Ter vergaderplaetse gekomen zijnde nam ik mijne voorafsprake uit Jerem 20: 10-11: *“Alle mijne vredegenoten nemen acht op mijne hinkingen, zij zeggen: misschien zal hij overredet worden, dan zullen wij hem over- mogen en wrake van hem nemen. Maer de Heere is met mij als een verschriklijk helt, daarom zullen mijne vervolgers struikelen en niets vermogen”*. Waerover van allen hertlijk werdt bedankt.

In 't wederkeren stappe ik nog eens bij collega Janssen aen. Toen verhaelde Zijn Eerw. mij, hoe zeker soldaet van het regiment van Stolberg in den voorgaenden nacht den moedt hadt genomen om over de pallissaden te klimmen, en onder een hagelbuy van musketkogels te gaen naer de trancheën der Franschen. Daer komende wilde hij zijn degen trekken, maer dezelve door een kogel getroffen en krom geworden zijnde, konde hij dien niet uit de schede krijgen. Hij, uit verwoetheit, tast in zijn zak, neemt zijn brootmes en snijdt den oppersten der werkers aldaer den keel af. Edoch het aldaer te quaet krijgende vlucht wederom terugge, springt over de pallissaden en komt behouden wederom bij de zijnen.

Een trompetter, door den generael Löwenthal binnen gezonden om voor eenige uren stilstant ter begravinge der doden te verzoeken, zoude, zoo eenige voorgeven, tot antwoord hebben ontfangen, dat indien de heer generael gekomen was volgens krijgsgebruik, en met oogmerk om de stadt door behoorlijke belegeringe meester te worden, maer niet door bombarderinge te vermalen, dat men hem zijn

verzoek zoude hebben toegestaen, maer nu volkomen weigerde; dat men geen stilstant van wapenen oit vergunnen noch oit hetzelve begeren zoude. Edoch aengaende zulk een antwoord en door wien het zoude gegeven zijn hebbe ik noit het rechte bescheit kunnen krijgen. Het vuur van wederzijden is onuitsprekelijk, zoodat niet anders als vlam zich vertoont. En gelijk zoo de vijant onze stadt met alle geweld aantast, zoo doet hij niet minder op de Rovereschans. In den achtermiddag heeft een van onze kanonniers het geluk de batterije Royael der Franschen in brant te schieten, waervan wij den rook over onze stadt zien drijven.

Twee plundersers, op de daet betrapt, een derzelve willende ontvluchten wordt door de wacht dootgeschoten, de tweede kort daarna gearquebuseert. Onze gouverneur en generaels beijveren hunnen plicht. Ik hebbe wederom van divisie tot divisie het volk aangemoedigt. Nu ligt het huis van den heer van der Schepper mede nevens dat van den heer de Groot onder de asche en puin bedolven.

[Tusschen den 28 en 29, 12 doden en 45 gequetsten in de stadt.]

Zaterdag den 29 Julij

De schrik door den ijsselijken bomslag veroorzaekt mij veel pijn in mijne kniën. zoodat nauwlijks kan gaen. Dezen nacht wederom terribel door den vijant geschoten, 't welk nog tusschen 7 en 8 uur even sterk aenhoudt.

Wanneer ik om 4 uur in den morgenstont naar boven ging, gelijk allen morgen doe, om naer den toestant van mijn huis te zien, zoo komt een kanonskogel over mijne gallerije met zulk een gedruisch, dat niet wiste of ik staan of vallen zoude, Om 10 uur bedaert het schieten een weinig.

Ik hervatte mijne visitatie, ga op mijne kamers en zolders, vinde nog alles als voren.

Wederom wordt een plunderaer voorbij mijn huis gebracht om gearquebuseert te worden. Collega Janssen denzelven onderweg ontmoetende gaet mede, doet het gebedt.

Op den avont verspreidt zich het gerucht dat de overste Cornabé met zijne vrije compagniën reeds te Steenberg was, alsmede dat de vorst van Waldek aldaer in persoon was aengekomen, en ons secours omtrent Breda, 't welk den moedt weder wakker opbeurde. Mij wordt gezegt dat de Haegsche schipper Bakker was aengekomen en 2 brieven en eene mande met groenten voor mij hadt medegebracht, doch ontving dien dag niets.

Van 1 tot 4 uren wat stilte, maer naderhant wederom volgens gewoonte met furie.

[Tusschen den 29 en 30, 9 doden en 31 gequetsten in de stad.]

Zondag den 30 Julij

wendde ik alle moeite aen om mijne 2 brieven en de mand machtig te worden, maer te vergeefs. Bakker was nergens te vinden.

Op dezen dag werdt onze batterij op Pucelle zeer geruineert, maer door goede voorzorge met alle vlijt herstelt. Nu sneuvelde de lieutenant-kolonel van den generael Dauvie.

Des nachts liepen de vijanden storm op de schans Rovere, maer werden dapper afgeslagen. Uit weerwraek vielen de onze vandaer des morgens op den vijant uit, versloegen velen van denzelven, en zouden nog beter voortgang hebben gemaakt, indien 2 van onze soldaten, tot den vijant overgelopen, hen niet hadden verklikt.

[Tusschen den 30 en 31 11 doden en 34 gequetsten in de stadt.]

Maendag den 31 Julij

Tusschen 1 en 2 uren zijn ten minsten in den tijd van 2 minuten 20 bommen over mijn huis gevlogen, ik dezelve met mijn horologie in de hant tellende. Elk kan hieruit besluiten hoe het over de gehele stadt geweest is.

Omtrent 4 uur en daerna vreeslijk uit het kanon geschoten, zoodat alles schudt en daverd. Tusschen 5 en 6 uur trof een onzer kanonniers het kruitmagazijn der Franschen voor de Middelschans, andere zeggen voor de Rovereschans, en met zekerheit, waardoor alles wat daeromtrent was in de lucht sprong. De slag daerdoor was zoo zwaer, dat de gront in mijn kelderkeuken als was het eene aertbeving schudde en daverde. Men verzekert dat met dit opspringen meer als 25, ja meer als 30 Franschen mede een sprong gedaan hebben dien zij noit zullen wederdoen.

Dezen avont ontfange ik mijne langverwachte mande met groente, van mijne vrou mij toegezonden, doch voor een groot gedeelte reedts bedorven. Afgemat ging ik wat liggen.

Naulijk een half uur gelegen hebbende hoorde ik een buitengewoon gewoel op straet. Bovenkomende hoorde ik dat de kapeltoren van het gouvernement ¹⁷⁾ in brant stont, wiens vlamme zich over de gehele stadt vertoonde. Hier wordt echter de vlamme zeer gelukkig gebluscht, dat alleen de toren verbrandde, doch de daeraen volgende zolders van het gouvernement, zijnde vol hoy, stroo en anderen voorraedt, onbeschadigt bleven.

¹⁷ [2018]; Vermoedelijk de toren van de St Maartenskapel.

Tusschen 5 en 6 komt collega Janssen bij mij, mij verzekerende van onze aennaderende hulptroepen. Onder andere verhaelde zijn Eerw. mij een koddig geval, dien dag bij onzen gouverneur voorgevallen, 't welk ik om deszelfs aertigheid hiertusschen inlassche:

Daer komt een schipper van Puttershoek, die nieuwsgierig om te weten hoe het in eene belegerde stadt omging, zijn schip geladen met riet, in het Zijpe hadt laten liggen, gewandelt door het eilant van Tholen, hebbende bij zich een zak, en daerin een heerlijke gerookte zalm en een potje met nieuwen haring, verzoekende den Heere Gouverneur te mogen spreken.

Bij Zijne Hoogheit komende haelt hij zijn zalm voor den dag, vereert die aen den Prins, gelijk ook zijn pot met haring, en zegt verheugt te zijn van zulk eenen dapperen gouverneur te mogen zien en spreken, verzekert den Prins een en andermael dat hij veilig en gerust van die zalm en haring eeten mag, vermaende den Prins dat hij maer braef zou oppassen, dat de zaken nu wel gaen zouden enz.

De Prins willende hem zijn zalm en haring betalen of eene vereeringe daervoor geven, weigerde de schipper het wel ernstig onder vele betuigingen, dat het hem genoeg was zulk eenen braven helt te hebben gezien, zet zijn hoedt op zijn hooft, en praet of hij bij zijne makkers op Puttershoek was. De Prins en de daerbij zijnde heeren konden zich van lacchen niet onthouden, en vermits de schipper niets voor zijn haring of zalm wilde ontfangen, beval de Prins aen zijnen hofmeester hem eenige ververschinge te geven.

Zij gaen in eene andere kamer; de hofmeester geeft aen den schipper een bierglas met wijn, hij drinkt het uit. De hofmeester wilde hem een tweede geven, maer neen! de schipper eischte een wijnkelk. Deze volgeschonken zijnde zet de schipper dien op zijn toegesloten hant op

duim en voorsten vinger, drinkt hem dus ledig, werpt den kelk naer de zolder, en in het nedervallen vat hij denzelven tusschen het voetstuk en den kelk vlak in het midden, zeggende: “Dat is ter eere van den Prins van Oranje. Vivat Oranje!” Hij laet dien kelk ten twedemale vullen, handelt op dezelve wijze, en als hij wederom denzelven gevangen hadt, zegt hij: Dat ‘s ter eere van den gouverneur”, werpende denzelven daerop over zijn hoofd. De hofmeester wilde eenen anderen wijnroemer krijgen, maer de schipper zeide, hij moest eerst wat eeten.

Men zette hem het een en ander voor, onder andere een stuk ammunitiebroot. Hij dat broot ziende vraegde wat broot dat was. De hofmeester antwoordde: “Zulk broot eeten wij in belegerde steden”. De schipper vraegde wederom: “Eet dan de Prins ook van dat broot?” De hofmeester zeide: Ja, wel degelijk !”Fluks neemt de schipper een mes en snijdt er een goedt stuk af, steekt dat in zijn zak en zegt: “Nu zal ik te Middelburg en te Rotterdam dat broot tonen en zeggen dat zulk een braef Prins tot behoudenis van het lant zich met zulk broot behelpen kan”.

Onder andere vraegde hij of de Prins daer in huis wel veilig was. Zij antwoordden: “Tamelijk”, maer dat er nu en dan een kanonkogel en bom viel. Hij begerig om dezelve te zien bracht men hem ter plaetse daer eenige kogels en stukken van bommen lagen.

Hij met verwonderinge die kogels, alle 24ponders, ziende, verzocht daarvan eenen te mogen medenemen, dan zoude hij in Zeelant en Hollant kunnen tonen en hoe het te Bergen toeging. Men geeft hem eenen van 24 π, hij steekt dien in zijn zak, in welken de gerookte zalm was geweest. Doch hiermede was zijne lust nog niet voldaan. Hij verzoekt ook om een stuk van een bom te mogen medenemen. Men geeft hem een stuk en wel daer het oor nog aanzat, wegende ten

minsten 20 π. Onze schipper, verblijdt over zulke gedenktekenen, steekt het almede in dien zak.

Hierop nog eens gedronken hebbende gaet hij zijn afscheid nemen van den Prins. De bedienden, de koddigheid van den schipper ziende, nemen nog eenen kogel van 24 π en steken dien mede in den zak. Onze schipper wederkomende neemt dien zak met zoovele vreugde op zijnen rug, alsof hij eenen groten schat gewonnen hadt. Edoch, hoe hem die last, die hij ruim 5 uren verre dragen moest voor dat hij ze aen boort had, bevallen is wete ik niet.

Collega Janssen, die deze klucht met ogen gezien hadt, kon de aertigheid van dien schipper en zijne oprechte zucht voor het vaderlant niet genoegzaam uitdrukken, en wetende dat ik van deze en gene voorvallen eenige aentekeningen maekte, verzocht mij dit mede te willen aentekenen.

Op dezen dag werdt onze kleine armee wegens de menigvuldige kogels, die over de Rovereschans geschoten in hun kamp nedervielen, genoodzaekt om te komen staen tusschen Halteren en de Noordgeest.

[Tusschen den 31 Julij en 1 Aug, 12 doden en 59 gequetsten in de stadt.]

Dingsdag den 1 Augustus

Om 3 uur opstaende praepareerde ik mij tot het werk, dat ik dien dag moeste waarnemen. Edoch door het onophoudlijk gebulder van het geschut werdt de lust tot studeren nu en dan vrij belemmert.

Om 10 uur ontving ik eenen brief, zag aen het opschrift dat het de hant van mijne dochter Kornelia was, waerover mij verblijdde. Dien

openende zag ik dat hij uit Zierikzee den 16^{den} was geschreven en nu reeds 16 dagen oudt was. Daer lag nu alle hoop wederom. Moeste echter mijn post vervullen. Nam tot mijn voorafspraak Zach. 10: 3: *“Maer de Heere der Heirscharen zal zijne kudde bezoeken, het huis Juda, Hij zal ze stellen als het paert zijner majesteit in den strijdt”*. En ter moedtegevinge der krijgslieden voegde ik daerbij het 5^e vs: *“Ende zij zullen zijn als helden die in het slijk der straten treden in den strijdt, zij zullen strijden, want de Heere zal met hen wezen en zij zullen die beschamen die op paerden rijden”*. Waerover wederom hartlijk werd bedankt.

Vermoeit zijnde leide ik mij, nadat ik wat gegeten hadde, een weinig te rusten. Pas in slaep zijnde quam er een schipper, zeggende een brief voor mij te hebben van een voornamen heer te Middelburg. Ik, verwondert, opende denzelven, en zag toen dat die was van onzen gevluchten boekverkoper Kieboom, mij verzoekende, ik wilde bij onzen Magistraet intercederen dat hij eene attestatie mochte krijgen van zijn levensgedrag. Waerlijk een groot heer! en eene schone commissie in deze omstandigheden! welk mij echter nog 6 st. aan port kostte. Dezen achtermiddag een weinig stilte, maer tegen den avont weder met alle geweld. Dezen ganschen dag werdt eenparig bevestigd, dat ons secours tusschen Breda en Bergen was aengekomen, doch niet onder den vorst van Waldek, maer onder het geleide van den Luitenant-Generael van Zwartzenburg, 't welk onder de soldaten een dapperen moedt verwekte. Ik moedigde dezelve op hunne parade mede aan. Dezen nacht om half een trof een kogel het huis van de weduwe La Rosch, dicht bij het mijne staende, dat ik meende dat mijn eigen huis boven mij geheel instortte. Door deze alteratie was de slaep gansch verdwenen.

[Tusschen den 1 en 2 Aug, 5 doden en 22 gequetsten in de stadt.]

Woensdag den 2 Aug

Met het aenbreken des dageraets heeft de vijant terribel vuur gemaekt, zoodat tusschen 6 en 7 meer dan 30 kogels alleen over mijn huis zijn gevlogen, doch zonder verdere schade aen hetzelve toe te brengen. 't Schijnt dat Löwenthal onze stadt tot een puinhoop zoekt te maken, edoch daerdoor mag hij arme burgers en ingezetenen maken, maer zal op die wijze de stadt bezwaerlijk meester worden, alzoo de moedt en verbittering der soldaten daerdoor te heviger wordt aengeprikkelst.

In den achtermiddag springt aen de Rovereschans een magazijn der vijanden, 't welk veel Fransjes het leven kostte.

In dezen voorgaenden nacht hadt de vijant eene nieuwe batterij van 10 stukken vervaerdigt omtrent Kijk-in-de-pot, waervandaen hij zoo terribel schiet op dat werk, alsmede op en in onze straet, dat menigmael, die 10 stukken gelijk afgaende, alles hieromtrent trilt en beeft.

Om één uur vliegt een kogel in het huis van den lakenkoper Ooms¹⁸), mijnen buurman, alles omverre smijtende, zoodat mijn huis vol damp en rook daarvan was, en ik naer boven ging om te zien of ik ook eenig ongemak door de menigvuldige kogels hadde gekregen, maer vond alles nog in den vorigen staet.

Ontfing een brief van den secretaris Kolf om te mogen weten hoe het in onze stadt stondt, 't welk terstont beantwoordde.

¹⁸ [2018]; Eerder vermeldt Folkers Numans, eveneens lakenkoper, als zijn buurman in het pand 3 Kleine Hoefijzers, Lievevrouwestraat 14.

Om 6 uur des avonds werdt het huis van den heer Vierling in brant gestoken, doch aenstonts zonder merklijke schade geblust.

De Franschen zetten hunne werken onder de aerde tot onder onze pallissaden voort.

Van het nieuw secours hoort men nu geen woort.

Twee soldaten vinden een gesmoorde bom, zij slaen de buis daeruit, wroeten met hunne bajonnetten in dezelve om het buskruit daeruit te halen. De majoor Snoekhart, daeromtrent de wacht hebbende, laet hun zulks door eenen sergeant verbieden, daerna door eenen kapitein. Zij gaen evenwel voort. De majoor gaet er zelf naer toe. Daerbij komende raekt een hunner bajonnetten het ijzer van de bom, slaet daer vuur uit; de bom springt en slaet de 2 baldadigen niet alleen doot, maer ook den sergeant, zijnde de kapitein dodelijk gequetst en de majoor in 't aengezicht zwaer gebrant.

Des namiddags omtrent 2 uur ontving ik een briefje met potlood geschreven, waerin stont: "Van der Hulst de frater heeft een brief aen den heer Folkers", doch wist niet wie deze van der Hulst was, waer ik hem zoeken of vinden zoude.

[Tusschen den 2 en 3, 11 doden en 23 gequetsten in de stadt.]

Donderdag den 3 Aug

Nog al even furieus van weerkanten. Geen mensch kan bij zich een denkbeeld formeren hoe het in eene belegerde stadt gestelt is. Oude, ervarene, deftige officieren, die in de voorgaende oorlogen, Doornik, IJperen, Meenen, Rijssel hebben zien en helpen innemen, getuigen eenparig noit dergelijk vuur te hebben gezien. De onzen blijven even manmoedig, hopende op het secours, waerdoor zij eenige verlichtinge mochten ontfangen.

De heer Thierry is gisteren aen ons guarnizoen als generael-majoor voorgesteld. Wederom een brief van eene juffrouw Barbara Catharina Rode om eene attestatie, dat hare geboden met den Heer kapitein Nisbet overhindert gegaen waren.

't Is niet te geloven wat al soort van brieven ik als oudste predikant van alle kanten ontfange en beantwoorde. Zoo ontfange ik den brief van den frater van der Hulst, met 25 guldens. Dezen namiddag en avond en zelfs in den voornacht zeer stil, alsof wij niet belegert waren. Edoch met het aenbreken van den Vrijdag

[Tusschen den 3 en 4 Aug, 8 doden en 30 gequetsten in de stad.]

Vrijdag den 4 Aug

begon het al wederom te donderen als voorheen. Ten 4 uur des morgens sprak ik 2 officieren, komende van buiten uit het piquet de reserve, die mij zeiden dat de onzen dezen nacht eenen uitval uit Kijk-in-de-pot hadden gedaen met goed succes, dat onverwachte secours nabij was; doch als ik vragde waer het was, wisten zij het niet.

Horribel dezen morgen en ganschen voormiddag geschoten.

Op den middag 15 minuten over een komt een kogel over onze gallerij door den muur bij den trap, neemt drie dikke gedraaide posten uit den trap mede, vliegt boven de voordeur door het venster, neemt ook daar eene zware ijzere trali weg, vliegt verder over de straet in 't huis van Wijnant Baggers ¹⁹), slaet eenen soldaet van Burmania, die zoo pas van zijn post gekomen was, neemt hem een gedeelte van zijn hoofd weg. Drie tamboers waervan de oudste nog geen 20 jaer bereikte, klimmen over de palissaden, gaen naer de batterij der vijanden, werpen hunne

¹⁹ [2018]; Woldenburg, Lievevrouwestraat 20.

meegenomene hantgranaten op de batterij, die daerdoor aan 't branden raekt, waerop zij met groote vreugde wederkeerden wegens deze gepleegde heldendaet.

De uitval hierboven zoo even gemelt hoorde ik des avonds dat hierin bestaen hadt: Eenige officiers waren dien nacht om 12 uur uit Kijk-in-de-pot uitgegaen met 70 of 80 Zwitsers langs de straet naer Burgvliet, alwaer zij eene batterij der vijanden vinden, die beklommen, 4 stukken kanon vernagelden en dus met gejuich Vivat Oranje wederkeerden. De vijant, hierdoor verbittert, vervolgt dezelve tot aen de palissaden, maar hier wordt hij zoo verwelkoomt, dat hij stilletjes afdroop. Men zag daegs daeraen omtrent die batterij een man aen een boem opgehangen, welke vele wilden dat het de officier zoude zijn die aldaer de wacht hadde gehad.

Zaterdag den 5 Aug

Wegens het vreeslijk schieten van gisteravond was ik tot aen 12 uur opgebleven, maer om een uur kon ik het niet langer op mijn rustbank uithouden, ging echter onder het gedruisch der kogelen en bommen, die over mijn huis vlogen, mij bereiden tot mijn werk. Edoch mij reedts gekleedt hebbende, mijn hofje al omgedaen, komt er 10 minuten voor 11 een kanonskogel over onze gedevalizeerde keuken, neemt een venster, met raem en alles, weg op de achterkamer, alwaer mijne dochters Adriana en Kornelia pleegden te slapen. Men kan denken hoe ik te moede was.

Ging echter om 11 uur naer de gracht tot mijn werk, nemende tot mijn voorafsprak Joël 2: 32: *“En het zal geschieden dat een iegelijk, die den Name des Heeren aenroept, zal behouden worden”*.

Na gedaen gebedt en kint gedoopt genaemt Anna Margarita, thuis komende, hoorde ik dat in mijn afwezen een tweede kogel door den

muur van dezelve kamer, door den tweden muur, door het kotje op de gallerij, door den derden muur op de voorkamer viel in het ledekant, waerin Lijsje en Ploontje pleegden te slapen. In 't wederkeren van mijn dienst naer mijn huis kreeg ik wel 10 kogels over mijn hoofd en ter zijden.

Dit onheil treft ons omdat (gelijk voorheen hebbe gemelt) onze heer gouverneur zijn intrek heeft genomen in het huis van mevrouwe Fauve. Op dat huis is het gemunt, een der batterijen zoodanig geplaetst dat alle kogels en bommen, die derwaers worden geschoten, nootzakelijk over ons huis of even bezijden hetzelfde moeten passeren. Nog dezen voormiddag treft een kogel den voorgevel van zeker huis, staende vlak over de antichambre van den gouverneur, zoodanig dat én steenen én gruis over de straet vliegende, tot in die kamer, alwaer de gouverneur met eenige heeren in besoignes was, door de glazen om het hoofd en in het gezicht vlogen, doch niemant quetsten. Dezen dag ontvingen wij vele Oostenrijksche ingenieurs en constapels in onze stadt. Onze Boterwaeg in brant geschoten en door de vlammen verteert.

[Tusschen den 5 en 6, 27 doden en 136 gequetsten in de stadt.]

Zondag den 6 Aug

De gepasseerde nacht is een formidable nacht voor ons geweest van wegens de zware attacques in denzelven voorgevallen, als wegens de schade in de stadt geleden. Buiten voor Kijk-in.de-pot deedt de vijant eenige mijnen (sommigen zeggen drie) springen, waerop aenstonts met een ijsselijk geweld en vreeslijk geschreeuw op de lunetten Zeelant en Utrecht aanvallen, maer werden zeer wel ontfangen, weder staen en eindlijk afgewezen.

Echter vernachtte de vijant over de pallissaden in den bedekten weg, maer de onzen, met hunne bajonnetten op hunne snaphanen, vallen op dezelve in en doorsteken er velen. Dit ruim een half uur geduurt hebbende wordt de vijant gedwongen tot in hunne trancheën te wijken.

Twee uren daarna hervat de vijant zijn voornemen, maer vindt den zelve tegenstant en wordt helthafdig afgeslagen. Pas een uur daarna komt de vijant voor de derde mael, verzelt met en ondersteunt door dragonders, volontairen en boeren. Die van binnen staken twee mijnen aen, waerdoor 3 compagniën dragonders en vele boeren in de lucht vlogen. Desniettegenstaende vallen de vijanden als verwoedde beeren aen, drongen zoo sterk door dat sommigen van hen reeds voor de Bospoort waren genadert. Daer werden zij eindelijk, de onze nieuwe manschap bij komende, gestuit en wederom terugge gedreven tot in hunne trancheën.

De regimenten van Stolberg, La Lippe en Burmania vochten als leeuwen. Groten lof behaalde hier de Prins van Stolberg, zich alom als een dapper helt quytende.

Vele doden en gequetsten aen onze zijde, men reket van 500 samen, 't getal der vijanden is buiten tegenspraek wel eens zooveel, alzoehet gansche vlak met doden bezaeit was. In de stadt geen meerder rust, vermits de kogels en bommen overal veel schade toebrachten; ik zal alleen melden wat mij te beurte viel, en men kan daaruit afmeten hoe het op meer andere plaetsen beging.

Om 12 uur des nachts sloeg een bom vlak boven mijn huis, zoodat alles binnenshuis trilde en beefde en eenige stukken van dezelve op mijn zolder nedervielen, 't welk een ijsselijk geklater veroorzaakte.

Tusschen 1 en 2 uren komt een kanonskogel tegen het raem van mijn achterkamer, neemt een groot gedeelte van het kozijn en een dier

ijzere traliën weg, dringt door den muur, stuit op den derden muur, valt door de pijp, die uit de kelderkeuken opging, achter den schoorsteen op de kamer tot in de kelderkeuken, en rolt mij voorbij mijne voeten.

Tusschen 3 en 4 uren wederom eene andere kanonskogel tegen mijn achtergevel, waerdoor alle de glazen in mijne kelderkeuken zoodanig beschadigt werden dat naulijks eene gehele ruit kon worden gevonden, zoodat ik, die voor het eene raem van die keuken mijn studeer- en schrijfkamer, voor het middelste mijn eetzalet en voor het derde mijn koffi- en theekamer hadt, genootzaekt wierd eene verschikkinge in mijne huishoudinge te maken, konnende het aldaer wegens de vocht niet langer houden. Ik liet deze 3 tafels tot hetzelfde gebruik in mijn achtersten wijnkelder plaetzen. Dit is nu mijne laetste toevluchtplaets.

Omtrent den middag ontfange ik 2 brieven van mijne huisvrouw, waerover zeer verheugt was.

De vijanden hadden eene mijn onder onze pallissaden laten springen, doch zonder eenig voordeel. Drie soldaten klimmen over de pallissaden; de jongste van hen, pas 17 jaren oudt zijnde, ziet een Franschen officier, loopt naer hem toe, pakt heb aen, vecht met hem totdat zijne 2 makkers bij hem komen. De Franschman verzoekt gratie, zij nemen hem, zijnde een lieutenant, gevangen, brengen hem over de pallissaden in onze stadt, en vervolgens bij den Heer gouverneur, alwaer collega Janssen dien gevangenen des namiddags op een kopje thee getracteert heeft. Het schieten van wederzijden is furieus. Van ons secours hoort men nu niets.

[Tusschen den 6 en 7 Aug, 3 doden, 14 gequetsten in de stadt.]

Maendag den 7 Aug

wordt ik om 2 uur opgeklopt omdat er in onze straet brant was. Voor de deure komende zagen wij de vlamme hemelhoog opgaen, het was in het Huis van den oud- burgemeester Bolcooel. Alles wordt aangewendt om het te blusschen, maer de vijant volgens zijne gewoonte werpt derwaers zulk eens menigte van bommen en spiegelgranaden, dat er nauwlijks menschen omtrent durven komen. Tegen 4 uur het schieten wat minder zijnde ga ik derwaers, zag het gansche huis met midden- en achterkamer in laeje lichte vlamme staen. Ik moedigde de borgeren aen om hun best te doen, Om 5 uur was de zwaerste brant gestuit, en hope dat het niet verder konde gaen. Droevige gezichten!

Tusschen 8 en 9 uren komt Kornelis Bertelzen bij mij, en verzoekt uit naem van den Heer Borgemeester, of ik nog, eer de post vertrok, niet een brief aen zijn broeder, zijnde te Rotterdam, van dit ongeluk wilde kennis geven, 't welk ik aennam, een brief opstelde, naer den borgerneester ging, hem denzelven voorlas, die mij bedankte en verzocht, ik wilde deze met den mijnen aen het posthuis bezorgen. Toen zag ik dat er niets was blijven staen dan alleen de muren, edoch door de vlamme zoodanig verbrant dat ze tot den gront toe zullen moeten worden afgebroken.

Vijf bommen vallen dezen achtermiddag op de haven, een in 't huis van vader van Bommel, een tweede in 't huis van den pottebakker de Pauw, een derde in het huis van den zeilemaker, de 4de in de brouwerij de Kroon, de 5de in de haven zelve en smoort aldaer. Kort daerna ontfange ik een houwitzer in mijn eetzaeltje, welke daer slaende zulk een grouwelijken stank verwekte, dat ik meende te stikken, en, schoon deuren en vensters openzette, in geen drie dagen konde verdrijven. Nu heb ik alles aen mijn huis gehadt wat de oorlog uitlevert: kogels in

menigte, een bom, een houwitzer; maer hope dat de Heere mij voor brant bewaren wil!

't Is of de mont van de helle is opgedaen, wij zien bijna niets anders dan vuur en vlam. Redenen, waerom vele burgers hunne huizen verlaten en naer de casematten hunnen toevlucht nemen, N.N. zelfs tot op Bekaf, bij den sloopstimmerman La Rosch.

In deze omstandigheden gaet echter de justitie haer gang. Een soldaet, zoekende te deserteren en op de daet betrapt en zijn voornemen bekennde, is op de Grote Markt opgehangen, waardoor een wachtmeester, die den kring met eenige ruiters sloot, zijn leven verloor, vermits een kogel van 24 pont hem den arm afsloeg, daarna in den kring nederviel tot bij de voeten van collega Janssen, die het gebedt deedt.

De onzen hebben getracht den vijant uit hetgene zij in den bedekten weg geoccupeert hadden, te verdrijven, en ten dien einde 3 mijnen daeromtrent doen springen, 't welk als eene aerdbeving was in de stadt, en eene grote nederlage voor den vijant veroorzaekte. Men zegt dat hunne nieuwe batterij met alles wat daerop was in de lucht zoude zijn gevlogen, en de Franschen uit den bedekten weg uitgejaegt, waerbij ook wij vele doden en gequetsten hebben gekregen, van dewelke ik eene grote menigte in de stadt hebbe zien brengen, aengesproken en vertroost.

[Tusschen den 7 en 8, 10 doden en 50 gequetsten in de stadt.]

Dingsdag den 8 Aug

Dezen morgen belooft ons niet veel beter als gisteren. Van 2 uur af vliegen de kogels en bommen zoo menigvuldig, dat iemand die het niet en ziet, zou zeggen: waer komen ze vandaen? Zoo in dit oogenblik

vliegen 2 kogels door den muur van mijn tuin in dien van Korn. van Dort.

Van ons verwacht secours horen of weten wij niets met zekerheit. Sommigen zeggen dat het dienen zal om Breda, de Willemstadt en de Klundert te dekken, en dus den indrang der vijanden in Hollant te beletten, maer dan is het geen secours voor ons.

Van dezen avont bespeurt men eene buitengewone beweging in de stadt onder het guarnizoen met het slepen van ammunitie, het dragen van Friesche ruiters etc. Elk onderstelde dat er iets van gewicht onderhanden was. Tusschen 10 en 11 uren trokken onze regimenten uit om de Franschen, was het mogelijk, in den slaep te verrassen. Doch deze waren hiervan reedts verwittigt en alomme op hunne hoede, waerom de onze, raedzamer oordelende hunne onderneming tot eene gunstiger gelegenheit uit te stellen, des morgens onverrichterzake weder in de stadt quamen.

[Tusschen den 8 en 9, 7 doden en 34 gequetsten in de stadt.]

Woensdag den 9 Aug

's Morgens om 2 uur opgestaen om mij tot mijnen dienst ie praepareren, doch de lust was niet zeer groot, inzonderheit wanneer om 5 uur verstont dat onze boven gemelde onderneming verijdelt was, en daerop, tusschen 6 en 7 uren, verstont dat door eigene onvoorzichtigheit van de onze op het bastion Pucelle brant in het kruit was geraekt, waerdoor vele verschgevalde bommen en granaeten, welke daeromtrent lagen, gesprongen, en vele van onze artilleristen daerbij het leven verloren hadden of jammerlijk gequetst waren. 't Is te beklagen dat soldaten, nu gelt konnende verdienen en dagelijks

verdienende, het zoo jammerlijk in beestachtige dronkenschap verquisten, en daerdoor zulke rampen veroorzaken.

Om 11 uur ga ik om mijn dienst te verrichten, nemende tot mijn voorafsprak Psalm 4: 6—7: *“offert offerhanden der gerechtigheit, en vertrouwt op den Heere. Vele zeggen: wie zal ons het goede doen zien? Verhef gij over ons het licht uws aenschijns, o Heere”*. Terwijl daer bezig was, ontving ik wederom een kogel in mijn huis, die zeer veel schade hadt veroorzaekt.

Mijn dienst verricht hebbende worde ik door D. Goglin hij den procureur Stouters verzocht op een zootje bot, ‘t welk ik aennam. Over tafel lazen wij de Haegsche en Rotterdamsche couranten, stonden verbaest over derzelve tijdingen, verhalende zaken, die hier noit gedacht, veel min gehoort of gebeurt zijn, zeggende tegen elkander: wat maekt men het gemeen al wijs? Zoo flatteert en wiegt men de afgelegenen in slaep. Wisten zij terecht hoe het hier gestelt is, men zou zulk een tael niet uitslaen.

Aengaende ons secours mompelt men nu, dat het te zwak is om een vijant, in 3 liniën sterk verschanst, aen te tasten. Löwenthal is als verwoedt dat hij zulk een onverwachten tegenstant vindt, en zoude, zoo eenige deserteurs verhalen, hebben gezegt, al hing Bergen met ketenen aan den hemel vastgemaekt, hij zoolang op de stadt zoude schieten totdat de laetste schakel zou zijn verbrijzelt.

Ons guarnizoen wordt moede en mat, en door den overvloed van alles vervallen velen tot den drank en andere buitensporigheden. ‘t Is heden nog al op onze en op de Steenbergische poort gemunt, en (dat merkwaerdig is), het Hof van den Marquis is totnog toe zoodanig verschoont gebleven, dat pas een en ander vervlogen kogel daerin is gevallen.

Een kanonnier, en vrouw van Jan Breget, in de Steenbergsche straet, de eerste een zijner benen afgeschoten, de laetste op de plaets dootgebleven. Het hart doet ons zeer over de doden niet alleen, want die zijn in één ogenblik uit hunne pijn en in zooverre gelukkig, maer die bedroefde gequetsten te moeten zien, hunne jammerklachten te horen!

De straet zoo langs gaende zie ik er 2 zwaergequetsten op den bank van de weduwe Tak verbinden, die ik aensprak, vertroostte en bij hen bleef, totdat zij verbonden zijnde naer het hospitael werden gebracht. Tegen den avont van 4 tot 11 uren zeer vehement, meer dan oit geschoten, maer gene bommen, maer wel houwitzers geworpen. In dezen nacht vallen de vijanden met een schriklijk geweld aen op den bedekten weg, tusschen en omtrent de lunetten van Zeelant en Utrecht, en blijven, na een hartnekkig gevecht, meester van dien bedekten weg.

[Tusschen den 9 en 10, 11 doden en 39 gequetsten in de stad.]

Donderdag den 10 Aug

Zulk een nacht als dezen hebben wij nog noit gedurende deze gansche belegeringe gehad. Geen mensch kan geloven dat de furie zoover gaen kan. Zoo oit, zoo is nu de mont van de helle opgegaen.

De Franschen liggen reedts in sommige van onze werken 8 ja 10 voeten diep begraven, schoon men in Hollant verspreidt dat ze nog naulijks één voet gewonnen hebben. Zij krijgen dagelijks uit hunne armee 6 of 8 duizend frissche manschap, wanneer hunne vermoeide alsdan weer uitrusten. De onzen, schoon vol moedt, moeten gestadig van het picquet op de wacht in de werken, en hebben naulijks in 3 etmalen 8 uren rust. Waer kan een man, hoe braef hij ook is, zulks

uithouden? Zoo Godt ons van buiten door onze armee geene verlossinge toezendt, zoo zullen wij niettegenstaende de dapperheit van onze generaels en militie, moeten bezwijken.

De generael Cronström, een man hoogbejaert en afgeleeft zijnde 84 jaren oudt, laet zich menigmaal, ja nog dezen avont, in een draegstoel brengen naar den wal. Onze gouverneur, zwak en ziekelijk, echter vol moedt en vuur, wordt door de gestadige bezigheden afgeslooft. Om Duitslant in dezen oorlog ingewikkelt, door Saxen en Löwenthal belegert, door een Zweedt, een ahangeling van het Duitsche rijk, zal vreeze ik de ondergang van onze stadt veroorzaekt worden. Dus schreef ik op dezen dag aen mijne vrouw.

Des namiddags wat ruste, tegen den avont tot over 11 uur formidabel van wederzijden geschoten.

[Tusschen den 9 en 10, 7 doden en 29 gequetsten in de stadt.]

Vrijdag den 11 Aug

Dezen ganschen nacht niet konnende slapen, zoo van wegens zekere rescontre op gisteren met de 2 meiden voorgevallen als wegens het formidabel schieten, konde ik dezen morgen niets nuttigen uit vermoeitheit en gestadige nieuwe alteratiën.

Omtrent 4 uur in den achtermiddag ontstont er brant in den groenen Ridder. Ik ga eens naar de Potterstraet om naer dien brant te zien, te meer omdat onder de toekijkers. zag staen den heer majoor de Wim, dien ik in gene 3 dagen hadt gezien. Daar met elkander een weinig over onzen toestant gesproken hebbende kere ik weder naer mijn huis.

In 't wederkeren valt een bom pas 10, ten hoogsten 12 treden achter mij, voor het huis van den lakenkoper Numans, slaet aldaer zoodatde

stukken der bom en vele straetstenen rondom mij, ja tusschen mijne benen doorvlogen, en ik niet wist waer ik was. Een stuk van die bom in de 70 π zwaer, vliegt pas 3 voeten boven mijn hoofd. de menschen op den hoek van de Potterstraet staende riepen: "Daer is onze dominé doet !" Doch ziende dat ik bleef staen quamen eenige naar mij toe. Ik weet niet hoe ik het ontkomen ben. De Heere heeft mij wonderbaer bewaert; de Naem zijner Heerlijkheit zij gedankt! Ik een weinig tot mij zelve komende ga naar mijn huis, en raapte in 't voorbijgaan het stuk bom, 't welk, mij aangewezen wordt over mijn hoofd gevlogen te hebben, op en brenge het tot een gedenkteken in mijn huis, alwaar het van meer dan 100 menschen is gezien geworden.

Tegen den avont hadden wij aerdbevinge op aerdbevinge door het springen der mijnen, door de onzen werdt een mijn aangestoken, waardoor, zoo gezegt wordt, 2 volle compagniën grenadiers der Franschen gesneuveld of levendig in de aarde bedolven zijn. De vijant, uit weerwraek, steekt er eene van de zijne aen, waardoor een groot gedeelte van onze casematten in de lucht vliegt, neemt daarop de casemat in possessie, zoodat hij nu reedts in, andere zeggende boven op onze casemat gelogert is.

Omtrent 4 uur krijgen wij 80 kanonniers uit Engellant in onze stadt, welke ik, neffens hunne officieren, voorbij mijn huis zie trekken, alle wakkere en magnifique manschap, en deftig uitgedost. Hadden wij die of dergelijke 14 dagen eerder gehad, mogelijk zouden de vijanden met hunne werken zooverre niet hebben gevordert. 50 wagens met ammunitie, door onze vrije compagnie op den vijant veroverd, worden in onze stadt gebracht.

De onzen zijn tegen den nacht wederom uitgetrokken, om met die in de linie uit de kleine armee iet van gewicht te ondernemen. 't Was zoo ik daags daeraen verstant, om de Franschen uit Wouw te verdrijven,

en dan, was 't mogelijk, met die van de grote armee het ontzet van onze stadt te ondernemen, maar zijn onverrichterzake weder binnengekomen, vermits de vijant van alles volkomen verwittigt, en daarenboven door zeker sein van eenen onzer soldaten stekende een boerenschuur in brant, zoodanig op hunne hoede waren, dat raedsaemst wierdt geoordeelt weder af te trekken. Van ons groot secours horen wij niets als dat het in den Oudenbosch, Rucphen en den Hoeve blijft liggen.

[*Tusschen den 11 en 12 8 doden en 12 gequetsten in de stadt.*]

Zaterdag den 12 Aug

Nadat ik pas een uurtje gelegen had, was ik om 12 uur al wederom op, niet konnende slapen, zoo wegens het afgrijslijk schieten als wegens het geval van de bom op gisteren, spelende mijne gedachten gestadig omtrent de Voorzienigheid des Heeren, die mij zoo genadig als wonderbaer bewaert en behouden hadt.

Om 6 uur des morgens wederom een 24 ponder door mijn huis, en tegen 11 uur, wanneer bezig was mij te kleden, een tweede door mijn achterkamer, die, gelijk nog eens gebeurt is, in de kelderkeuken rollende heen en weder voor mijne voeten, en vervullende die keuken zoodanig met gruis, dat men naulijks zien konde.

Wederom wonderlijk bewaert! maer nare toebereidselen voor iemand, die zoo aenstonts den openbaren godtsdienst moest gaen verrichten. Doch door 'sHeeren goetheit ga ik om 11 uur derwaers, neme tot mijne voorafspraeke uit Ps. 118, vs. 9 en 10: "*Het is beter tot den Heere toevlucht te nemen dan op menschen te vertrouwen, het is beter tot den Heere toevlucht te nemen dan op prinsen te vertrouwen*",

eenigzins ogende op het achterblijven van het zoo gewenscht en ons nodig secours.

Op dezen dag wederom 3 mael brant in onze stadt, 't Is gene belegering, zeggen onze oude officieren, maer brantstichting. Een brief van 3 Heeren uit Middelburg, namelijk Boddart, Visvliet en Berlikum, bekentmakende dat hun Ed. een schip met verscheidene ververschingen en levensmiddelen zouden afzenden, om het onder de behoeftige borgers uit te delen, waerover de jongelingen Overstraten en Plaetman benoemt zijn om, wanneer het aengekomen zou zijn, de uitdelinge te doen, gelijk in 't vervolg ook gedaen is.

[Tusschen den 12 en 13, 6 doden en 13 gequetsten in de stadt.]

Zondag den 13 Aug

Om 11 uur mij wat ter ruste nedergelegt hebbende, werd ik voor 12 uur al weder wakker gemaekt door het slaen van 3 bommen in onze buurt. Een van dezelve viel in het huis van deNeve, staende 2 huizen van het mijne; het huis geraekte in brant, doch wordt nog tijdig door onze burens geblust. Een kogel van 24 π in mijn achterkeuken en maekt de ravagie daer nog groter. Om 7 uur telde ik meer dan 30 schoten in den moment. De onzen beantwoorden den vijant zonder ophouden. Eene vrouw door een bom doetgeslagen en 3 andere zwaer gequetst. Omtrent 9 uur krjge ik eene tweede morgengroete: een 24 pponder komt door mijn achterkamer, slaet door de deur van de binnenkamer, vandaer door de andere deur tot in het voorhuis, stuit tegen den muur onder het venster aen de straet daer de ingang van mijne kelders is, maekt aldaer tot een gedenkteken eene grote holligheit in den muur,

rolt wederom terugge bij den hoop andere kogels, die ik in mijn voorhuis had vergadert.

Ten half 12 ontving ik een brief van mijne vrouw. De Franschen willen de stadt hebben, het mag kosten wat het wil. Onze dappere generaels daerentegen stellen alles in 't werk wat voorzichtigheit en kunst vermag om dezelve te behouden, en de bezettinge vegt daervoor als leeuwen.

Twee regimenten van ons guarnizoen ontfangen orders om op morgen naer Steenberg en daer uit te rusten, in welker plaetse 3 bataillons uit de linie zullen inkomen.

Vier van onze nieuwe Engelsche kanonniers zijn reedts gesnevelt.

Men verzekert dat onze ligte troepen 2 wagens met buskruit, van Antwerpen komende, genomen hebben, dat zij dien buit niet konnende medenemen de vaten in stukken geslagen, en het buskruit in het zant der duinen verstrooit en vertreden hebben.

De attaques voor de schansen Finse en Rovere zijn de 2 laetste dagen niet zoo sterk voortgezet als wel voorheen, ja de vijant, veel volk voor de Rovereschans verloren hebbende, toog op dezen dag van dezelve af.

Het bastion Koehoorn, de lunetten Zeelant en Utrecht worden van alle kanten met alle geweld aengetast. het getal der doden en gequetsten wordt zeer groot, en menig braef officier verliest zijn leven, en gelukkig nog dezelve! in vergelijkinge met anderen, die, armen en benen verloren hebbende, een dag 2 à 3 in ellende liggende het eindlijk nog met den doot moeten eindigen. Het gekerm en gezucht is voor ons, in de hospitalen komende, niet te melden.

Tusschen 7 en 8 uur des avonts raekte het huis van den Heer de Villeneuve, staende allernaest het mijne, in brant, doch wordt nog tijdig zonder merklijke schade gebluscht. Doch wederom eene nieuwe

alteratie voor mij, des morgens aen de eene zijde, denzelven dag des avonts aen de andere zijde mijne buurmanshuizen te zien branden. Heden wordt de parade eerst tusschen 10 en 11 uur des avonts in onze straet gestelt; wat hiervan de reden geweest zij hebbe ik niet konuen gewaer worden. De Franschen, gelijk het uit hunne overlopers blijkt, weten alles in hun camp wat in onze stadt geschiedt, ja zelfs wat er besloten wordt. Waer dit vandaen komt weet de Alwetende.

[Tusschen den 13 en 14, 4 doden 10 gequetsten in de stadt.]

Maendag den 14 Aug

Door eenen aengenamen slaep van 11 tot bij 3 uur zeer verquikt zijnde ben ik vroolijk en blijgeestig opgestaen. In gene 8 dagen hebben wij zooveel rust genoten als nu, 't geen mij deedt denken dat er bij den vijant iets gesmeedt wierde. Om 4 uur des morgens maekt hij diegenen, die nog mochten slapen, door eene vehemente morgengroet wakker en vaert voort met zijne gewone furie, zoodat in een moment wel 40 zoo kanonkogels als bommen over onze straet zijn gevlogen, waermede hij den gehelen dag aenhoudt.

Een soldaet van het regiment van den Prins van Stolberg, zijnde een Duitscher uit het Zwarte Wald, gaet over de pallissaden, neemt en brengt in verscheidene tochten 24 schanskorven van den vijant, die hij telkens over de pallissaden werpt. Hij voorzien met geloofwaerdige getuignissen komt hij den Prins onzen gouverneur, ontfangt de praemie daertoe gestelt. (ik mene dat het is 3 schellingen voor ieder schanskorf.)

Bij het weghalen dier schanskorven hadt onze helt eene zekere openinge gezien, en oordeelde dit eene openinge te zijn voor de mineurs. Hij resolveert denzelven voormiddag andermael derwaers te

gaen, hij neemt 20 hantgranaden in zijne zakken mede en een zak met buspoeder op zijnen schouder. Ter opgemerkte plaetse aen die openinge gekomen zijnde, legt hij vooraen in die openinge zijne hantgranaden, strooit uit zijn zak het buskruit daerover en rondom, maekt een lopend vuur van 15 of 20 voeten lang, steekt het in brant, 't welk van die uitwerkinge was, dat de hantgranaden slaen; de ingang stort van boven en beneden in en wordt als toegedempt, en alle de Franschen, hoe veel er in waren weet men niet, levendig begraven. Dit verricht hebbende komt hij weder bij den gouverneur, verhaelt zijne heldendaet en wordt eerlijk en deftig beloont. Verzoekt of hij nog 6 of 7 waeghalzen konde krijgen, hij wilde nog een kansje wagen 't welk van meerder aengelegenheit zou zijn. De Prins, over tafel zittende, laet zeggen dat hij nog een weinig moest wachte totdat Zijns Hoogheit gegeten hadt.

Onze helt, als gejaegt komt ten 2de en 3de mael wederom binnen en zegt eindlijk: "Waarachtig, Prins, ik worde gejaegt, ik moet er naer toe, die kans mocht mij ontglippen, ik kan niet duren". De Prins hadt ondertusschen door zijnen ordonnantie-sergeant naer zulke vrijwilligers laten vernemen, die er 7 medebrenge. Zij gaen vol moedt met hunnen leidtsman mede.

Over de pallissaden komende kennen de Franschen hem als dien onverzaegden, die hun een en andermael zulk eene schade hadt toegebracht, vallen op hem aen, en voor aleer hij ter bestemder plaetse gekomen was was hij met 4 van zijne makkers al gesneuveld. De 3 overgeschotene zijn in onze stadt wedergekeert, en hebben van het voorgevallene raport gedaen.

Tegen den avont ontstont een gerucht dat onze hussaren van Trips Zandvliet zouden hebben herovert ²⁰⁾ 't welk eene grote vreugde

²⁰⁾ In de andere H-S. staat *verovert* en *geovert*.

baerde, als was er nu gegronde hope dat ons secours den vijanden nu alle toevoer van Antwerpen komende, zoude kunnen afsnijden; anderen integendeel beweerden, dat de vijant nog dezen dag eene aanmerkelijke provisie van mont- en krijgsbehoefden hadde ontfangen, en dat de 2 lunetten Zeelant en Utrecht zoodanig wierden ondergraven, dat de onzen, daerop hun post hebbende, niet alleen den vijant konden horen werken, maer zelfs hun geluit horen. Zoo verschillende waren menigmael de geruchten.

In deze verlegenheit zittende, niet wetende wat ik geloven ofte aentekenen zoude, quam collega Janssen bij mij, mij verzekerende dat van de heroveringe van Zantvliet geen het minste bericht bij den Prins was ingekomen, dat ja waerlijk de 2 genoemde lunetten in groot gevaer waren, en dat het schip met liefdegaven van de Middelburgsche Heeren, vorens genoemd, dezen dag was aengekomen, en andere goederen.

[Tusschen den 14 en 15, 4 doden en 13 gequetsten in de stad.]

Dingsdag 15 Aug

Door de voorgaende tijdinge wat ontrust konde ik geen slaep vatten, stont om 12 uur op, ging mij bereiden tot het werk dat ik dezen morgen verrichten moest, hoewel door het gestadig gebulder van het kanon niet weinig belemmert wierd.

Tegen 11 uur ga ik om mijn post te vervullen, met voornemen om eerst bij collega Janssen aen te gaen. Ik vond Zijn Eerw. droefgeestiger als gewoon was, vragde hem of hij iets naders hadt. Zijn Eerw. antwoordde: “de vijant avanceert zeer met zijne capitale batterije om bres te schieten in onzen capitalen wal. Gij moet u niet te veel ontstellen zoo gij van dezen dag eene aerdbevinge of twee gevoelt”.

Ik ging daerop naer mijn post, nam tot mijne voorafspraeke de woorden Num. 10 35: *“Sta op Heere, laet uwe vijanden verstroot worden en uwe haters van uw aengezichte vlieden”*.

Mijnen dienst verricht hebbende ga ik volgens afspraeke weder hij collega Janssen aen. Hij zeide toen onder andere: “Ja vader, de Franschen komen ons zeer nabij”.

Hier zittende merkte ik dat onze Prins 3 à 4 bagagiewagens met goederen liet opladen, ‘t welk gevoegt bij hetgene ik gisteren had gezien, te weten dat de goederen der regimenten bij ons in guarnizoen liggende wierden getransporteert onder den naem van beschadigde, veroorzaekte in mij een quaedt vermoeden en veel nadenkens.

Tegen den avont tusschen 4 en 5 uren voelden wij in onzen kelder eene aardbevinge die terribel was. Boven komende wist niemant te zeggen waer die mijn gesprongen mochte zijn of door wien aangestoken. Een half uurtje daarna zie ik onzen gouverneur met verscheidene heeren onze straet afgaen naer de markt, hoorde dat zij verder naer de Boschpoort waren gegaen, besloot daeruit dat deze aardbeving wat meer als gemeen moeste zijn geweest. Daarna hoorde ik dat de vijant zich had meester gemaekt van het lunet Zeelant, en wel op deze wijze: door het springen van die zware mijn was het punt van dat lunet mede gesprongen, waerop de vijant aenstonts storm liep, maer werd dapper afgekeert. Een half uur daarna deedt de vijant eenen tweden aenval, doch wordt wederom gedwongen af te wijken. De vijant hervat zijnen aenval ten derden male, doch met geen betere uitkomst. Eindelijk alle krachten inspannende doet hij eenen vierden storm, toen moesten de onzen wijken, en de vijant greep post aen den voet van dat lunet, zoodat hij nu een gedeelte van hetzelfde, wij echter nog het voornaemste bezitten.

Veel volk van onze zijde gebleven, men rekende dezelve op 400, daeronder vele brave officieren, onder anderen de kapitein Zoutelande en nog 3 andere kapiteins. Mijn gewezen buurman en goede vriend Bouquijn nevens vele andere zwaer gequetst. Van den vijant was het getal nog veel groter, schoon men dat zoo net niet weten konde. Daerenboven had de vijant niettegenstaende het continueel en formidabel schieten der onzen, zijne capitale batterije om bres te schieten nu volkomen in staet gebracht.

Van gisteravond 8 uur zijn wij zoo hevig beschoten en met houwitzers begroet als oit. Niemant, hoe nadruklijk het hem ook mag worden verhaelt, kan daarvan een recht denkbeeld formeren. Zoo ergens, is hier de spreuk waer: *Experientia docet*.

[Tusschen den 15 en 16, 26 doden en 85 gequetsten in de stad.]

Woensdag den 16 Aug

Den ganschen nacht het vuur van weerskanten even hevig, 't geen met het aenbreken van den dageraet nog al vermeerdert. Onze konstapels schieten met de grootste aenhoudenheit en gezwintheit, maer de vijant, telkens ververschinge van kanonniers krijgende, 't welk den onzen ontbreekt, begint telkens met nieuwe furie.

Het lunette Zeelant, waerin de vijant, als geschreven hebbe, aen den voet post had gevat, heeft dezen nacht wederom drie attacques ondergaen. Men zegt dat de onzen telkens den vijant hebben afgewezen, doch eenige uren hierna versta ik dat de vijant hetzelve hadt bemachtigt, en men vreesde dat Utrecht dezen avond of nacht volgen zoude. Zoo verschillende zijn hier de geruchten zelfs van zoodanigen, die dit wel grondig behoorden te verstaen, en wij worden in het onzekere gehouden. Zoo dit laetste waerheit is, dan heeft de

vijant 't flancq van onzen capitalen wal, en kan naer zijn welgevallen bres in dezelve schieten.

N.B. Dit is zeker, onze ondergang nadert van dag tot dag. God (hope ik) zal uitkomst geven.

Tegen den avont zien wij in onze straet vlak voor mijn huis wel 7 of 8 hondert soldaten, hebbende alle in plaetze van hunne snaphanen, schoppen, spaden, houwelen en bijlen; eene wonderlijke wapenrustinge voor dat soort van volk. Deze vertoefden alhier tot omtrent 10 uren, hetwelk mij deed besluiten dat er dezen nacht iet van aengelegenheit zoude voorvallen, te meer, omdat meer als eens hoorde dat op een en andere plaetze gevraagd wierd, of er onder hen ook waren die als vrijwilligers wilden uitgaen, dat zij nu eens zooveel zouden trekken als zij voorheen hadden genoten, ja zag, dat een en ander zijn gereedschap nederleiden, uit hunne gelederen uitgingen, zich vervoegden bij den directeur de Roy, en zich aldaer aanboden. De Heere wille hunne onderneminge krone en zegenen!

[Tusschen den 16 en 17, 4 doden en 31 gequetsten in de stadt.]

Donderdag den 17 Aug

Moede van het liggen, vermits geen oog konde toedoen, sta ik tusschen 12 en één uur op, het klein en grof geschut alle vaek verdrijvende. Ten half 3 op mijn horologie was het zoo hevig, dat mijn rustbank, wiens voeteneinde mij voor een stoel verstrekte, telkens onder mij beefde, 't welk mij deed besluiten dat de vijant onzen capitalen wal aentastte, en daerdoor dit ongewoon gedreun wierd veroorzaekt.

Tusschen 4 en 5 uren formidabel op onze stadt geschoten zoodat men als doot door het gebulder word, waerop een kanonkogel komt door

het dak van mijn naesten buurman van Dort en neemt behalven vele pannen een stuk van den voorgevel mede. Ik meende dat mijn huis instortte, noit zulk een zwaremorgenstont als deze.

Aen de voordeur komende versta ik uit eenen officier, dat van 40 vrijwilligers van gisteravond maer 6 levendige, en daeronder nog 3 gequetste, in de stadt waren teruggekomen. Veel volk van ons dezen nacht gebleven, nog meer gequetst.

Om 8 uur krijgen wij wat stilte en rust, doch om 9 uur wederom met alle geweld. De onzen geven echter den moedt niet verloren, maer blijven van voornemen den vijant het terrein van voet tot voet te betwisten en naer gene capitulatie te horen. Het regiment Zeeuwen van den brigadier Evertzen komt op dezen dag in onze stadt.

Tegen den avond zie ik een detachement Hessen voorbij mijn huis naer de pallissaden trekken, uitgelezen manschap, wier wedergae ik naulijks oit gezien hebbe. Deze Hessen quamen wonderwel te passe, want des nachts omtrent 12 uur attacqueerde de vijant de onzen in den bedekten weg omtrent het lunet Zeelant. Hier vochten deze Hessen, met eenige Engelschen bij hen, als verwoedt tegen de bespringers, edoch gene scherpe patronen meer hebbende, en de meeste hunner snaphanen lam zijnde geschoten, moesten zij eindlijk retireren. Hierop drong de vijant door tot in de vest, ja tot voor de sortien, 't welk van binnen een grote ontsteltenis baerde. Doch de onzen onderstant krijgende wordt opnieuw de vijant aengevallen, en alles wat men van hen in de vest vond ter neder gevelt.

Kijk-in-de-pot gaet mede niet vrij, maer wordt een en andermael hevig bestormt, met geen minder moedt verdedigt, en de vijant reis op reis manmoedig afgewezen. De Rovereschans moest in dezen nacht mede hetzelfde lot ondergaen, maer ook hier moest de vijant met groot verlies aftrekken.

Men verzekert en niet zonder redenen, dat deze 3 attacques den vijant over de 4000 man hebben gekost.

[Tusschen den 17 en 18, 33 doden en 29 gequetsten in de stad.]

Vrijdag den 18 Aug

Nadat gisteren een gedeelte van ons afgematte guarnizoen was uitgetrokken en wij 2 frisse regimenten uit de liniën hadden ontfangen, te weten het regiment Hessen, waarvan ik het detachement voorbij mijn huis had zien marcheren, alle wakkere manschap, en het regiment Wurtsbergers, was men wederom vol moedt.

Het lunet Zeelant wordt nog den vijant niet gegunt. De onzen hebben nog een gedeelte van hetzelfde in bezittinge, en nu krakkeelt men onderling wie de rechte bezitter van hetzelfde zal blijven. De lunetten van Hollant en Utrecht, ter wederzijden liggende, kunnen met gene goede ogen aenzien dat een der 7 provinciën (want de 7 lunetten, hier naest den anderen liggende, zijn ieder met den naem van eene bijzondere provincie benoemt) zoude zijn afgescheurt, en maken derhalven een formidabel vuur om den vijant uit Zeelant wederom uit te drijven.

Het begint mij in mijne onderaerdsche woninge, alwaer ik nu 30 dagen hebbe huisgehouden, wat te verdrieten. Zitte ik, om te kunnen zien, voor het kelderluik dat op de straet uitziet, zoo valt de tocht van de straet komende, mij zoodanig op mijne schouderen en borst, dat daerdoor stijf en heesch worde. Zitte ik aen mijne tweede tafel, zoo moete ik den ganschen dag licht branden 't welk verdrietig valt. Ik zal mij echter gewillig dit verdriet troosten, zoo wij onze stad maer mogen behouden.

Een brief van D°. van Dam, van Vlissingen, begerig om te weten hoe het in en om onze stadt gelegen was, aenstonts beantwoort. Van dezen middag bij den heere oudborgemeester Bolcooel op een soupé getracteert.

De vijant, zoekende aan het krakkeel over het lunet Zeelant een einde te maken, avanceert op de onzen aen onder een onophoudelijk geroep *“Avance, avance, tue tue, vive le roy!”* De onzen, wel degelijk op hunne hoede, laten vooreerst eene floddermijn springen, die weinige schade veroorzaakte. De vijanden, daerop te moediger, avanceeren, met hunne snaphanen recht omhoog voor zich houdende, en gestadig *Vive le Roy!* roepende. Hierop laten de onzen de capitale mijn onder Zeelant springen, waerdoor sommigen zeggen 400, ik durve met waarheit zeggen meer dan 300 Franschen zijn weggezonden. Waer zij belant zijn weet niemant. Gelukkig zullen zij zich zelve achten zoo zij in hun gewaend vagevuur zijn aengelant. 15 of 16 van die helden zijn door de furie van de mijn in onze droge gracht geworpen, daeronder een kapitein, die kort daarna is overleden. Alle betuigden zij eenparig, dat men in hunne armee zulk eene defensie niet verwacht hadde, inaer dat zij misleidt en bedrogen waren.

In den achtermiddag was de vijant, die, gelijk ik voorheen gemelt hebbe, in onze casematten logeerde, daer bezig, forceert de schutdeuren van de naestgelegene casemat, maer vindt dapperen tegenstant, verthoont zich in onze droge gracht, maer wordt daer door onze musquetterij genootzaekt dezelve aenstonts te verlaten, en zich in de onderaerdsche saletten en slaepkameren te behelpen.

[Tusschen den 18 en 19, 4 doden 21 gequetsten in de stadt]

Zaterdag den 19 Aug

Nog gezont, maer moede van in zulk eenen onderaerdschen kelder opgesloten te zijn, bereide ik mij wederom tot mijn werk. Nam tot mijne verhandelstoffe Psalm 35: 1—10:

“Twist, Heere, met mijne twisters, strijdt met mijne bestrijders. Grijp den schild en rondasse, en sta op tot mijner hulpe. En breng de spiesse voort, en sluit [den weg] toe, mijnen vervolgers te gemoete. Zeg tot mijne ziele: Ik ben uw heil. Laet ze beschaemt en te schande worden die mijne ziele zoeken, laet ze achterwaers gedreven en schaemroot worden die quaet tegen mij denken. Laet ze worden als kaf voor den wint, en de engel des Heeren drijve ze wech! Hun weg zij duister en gansch slibberig, en de engel des Heeren vervolge ze!. Want zij mij zonder oorzake de groeve hunnes nets voor mij verborgen. Zij hebben zonder oorzake gegraven voor mijne ziele. De verwoestinge overkome hem, dat hij het niet en wete, en zijn net, dat hij verborgen heeft, vange hem zelve, hij valle daerin met verwoestinge! Zoo zal mijne ziele zich verheugen in den Heere, zij zal vrolijk zijn in zijn heil. Alle mijne beenderen zullen zeggen: Heere, wie is u gelijk, die gij den ellendigen redt van dien die sterker is dan hij, en den ellendigen en noodtdruftigen van zijnen berover”.

Ter gewone plaetze komende vinde ik daer eene grote veranderinge. In plaetze van het regiment Oranje-Drenthe onder wiens hoofttent wij tot nog toe den openbaren godtsdienst hadden verricht, doch nu was afgelost en vertrokken, vond ik daer het regiment Zeeuwen van den brigadier-Evertzen. Zijn Ed. was afwezig, maer deszelfs luitenant-collonel Putkamer en majoor Stoveling waren wanneer ik daer quam in den dienst bij den Lutherschen predicant, alzoo zij zeiden van de Luthersche gemeente waren.

Niet wetende welke tent tot verrichtinge des godstdiensts geschikt was, wachtte ik aldaer omtrent een half uur, voordat mijn dienst begon. Die 2 heeren, uit hunnen godsdienst komende, wezen mij de tent aen. Mijn dienst voleindigt hebbende bedankten Hunne Ed. mij hartlijk.

Van dezen dag van weerkanten wederom horribel geschoten. Twee bommen vallen in onze afgebrandde kerk. De vijant hervat op dezen dag zijn attacques omtrent de Rovereschans, welke nu een dag of 3 rust hadt gehad. Hadden de onzen gisteren het lunet Zeelant omdat de vijant daerop geen verblijf zoude vinden, laten springen, waerbij ruim 300 van den vijant waren gesneuveld, het lunet Utrecht moet het nu betalen, want dezen nacht bestormen het de Franschen met geweld, quamen in onze kapitale gracht, doodden in de casematten eenige van onze soldaten, die niet wel op hunne hoede waren, doch de onzen, versterking ontfangen hebbende, sloegen vele Franschen doot en nootzaakten de overigen af te wijken.

Tusschen 9 en 10 uren des avonts ontfange ik een brief van mijne huisvrouw, zag daeruit met blijscap dat het met haer allen nog zeer wel was.

Een Fransch officier wordt dien dag geblinddoekt binnengebracht, edoch wat zijne booschap was is mij onbekent. Het gemeen zeide dat het geweest was om eenigen stilstant ter hegravinge der doden te verzoeken.

[Tusschen den 19 en 20, 19 doden en 63 gequetsten in de stadt.]

Zondag den 20 Aug

Ik gisteravond eene meer dan gewone beweginge bespeurende stelde hij mij vast dat er iets van gewicht zoude voorvallen. Ook waren deze

mijne gedachten niet ijdel, eensdeels omdat de vijant door hun sterk schieten op het bastion Pucelle deszelfs batterije genoegzaam onbruikbaar hadden gemaakt, andersdeels vermits de vijant dezen nacht een gedeelte van het lunet Utrecht deden springen, en daarop begonden te stormen van 11 ure tot 1 uur toe, wanneer zij met verlies van velen aftrokken. Doch kort daarna hervat hij voor de tweede maal den storm, wordt wederom afgewezen, valt voor de derde maal met veel furie aen, doch moet wederom afwijken.

Vele brave mannen zijn er van weerkanten gebleven, gelijk ik des morgens uit 2 kapiteins en een lieutenant verstont, die van het voorgevallene aen dan heer gouverneur om 5 uur rapport gingen brengen. De vijant maekt met sapperen of graven onder den gront onder en omtrent onze werken eenen ongelooflijken voortgang. N.B.: ik versta de krijgskunde niet, en volgens mijn ampt past het mij niet iemand kleinmoedig te maken, maer ik vreze dat wij het slachtoffer zullen zijn, en indien stormenderhant, wie onzer zal verschoont blijven? Ik hore eenparig zelfs van zulken, die der zake kundig zijn, dat het buskruit der vijanden veel beter is dan het onze, 10 π van het hunne doet meer dan 15 π van het onze, waerover de soldaten jammerlijk klagen, en mij toonden hoe ons buskruit tusschen duim en vingers maer zachtken gewreven, tot stof konde worden gemaakt, zeggende daerhij: *“dat komt er van als men zijne goede vrienden de kalandisie wil gunnen”*.

De vijant ligt tot Wouw en daeromtrent, zoo sterk verschanst, dat ons aengekomen secours niet zal onderstaen hem aen te tasten. Het eenigste dat wij van hetzelfde te hopen hebben, is dat zij frisch volk in onze linie brengen, en deze dan wederom frisch volk in onze stadt bezorgen.

Tot nog toe zijn onze soldaten vol moedt; zij hebben boven hunne gewone soldij broodt, boter, kaes, haring, vleesch, spek, elk naer proportie, zoodat zij die in de linie zijn wenschen dat zij in de stad waren. Doch overvloed baert weelde onder deze maets.

Tegen den avont tusschen 6 en 7 uren doen de Franschen mij weder een present van een 24ponder in mijn huis. Liever wenschte ik dat het een meloen ware geweest, dan zou ik in deze hete dagen mij daarmede wat hebben kunnen verfrisschen, maer aen zulke 24ponders hebbe ik niet anders dan alteratie en eene smertlijke nagedachtenis.

[Tusschen den 20 en 21, 8 doden en 34 gequetsten in de stad.]

Maendag den 21 Aug

Op mijnen gewonen tijdt, te weten om een uur, wakker wordende, was het schieten van wederzijden geweldig, zoodat van dezen nacht wel 7 of 8 kogels alleen in onze straet door de huizen gevlogen zijn, doch sedert 2 tot 4 toe hebbe ik maer 2 schoten der Franschen getelt. Onze musquetterij gaet onophoudelijk haren gang. 't Is gedurende de gansche belegering niet gebeurt dat wij zoo lang van kanon en bommen zijn vrij geweest als in dezen nacht. Het is alsof wij niet belegert waren, maer alsof ons guarnizoen op het glacis bij plottons exerceerden. Van verre hore ik nochtans schieten, doch waer het is wete ik niet. Een quartier over 4 beginnen de onzen, denkende misschien of de Franschen zich versliepen. Maer deze, wakker gemaekt, beginnen hun werk met ijver, 6 of 7 schoten van ieder batterije tegelijk zijn onze morgengroet.

Was het dezen nacht stil in de stad, het ging er buiten heviger toe. Tusschen 11 en 12 uren schudt de gront in mijn kelder zoodanig dat

men het zich nauwlijks verbeelden kan. Een half uur daarna wederom eene aerdbevinge, maer zoo zwaer niet als de vorige.

Om 5 uur in den namiddag versta ik van 2 officieren, uit de werken komende, dat de onzen eene mijn hadden aengestoken met dat succes, dat er vele Franschen waren gesneuveld. Van de tweede hielden zij zich niet te weten, edoch een half uur daarna wordt mij van goederhant verzekert dat de vijant een groot gedeelte van onze casemat hadt laten in de lucht vliegen, waardoor een gat of opening was gemaakt van ten minsten 40 voeten breedt zoodat nu de vijant met volle gelederen in onze droge grachten kan indringen. Mijn collega Janssen, die er zelf naer toe was gegaen, hadt zelf de openinge met zijne ogen gezien.

Om 11 uur had ik een brief met 3 nieuwe beffen van mijne huisvrouw ontfangen, een blijk van toegenegenheit en voorzorge!

Terwijl dien brief las komt neef Hallingius met nog 3 andere heeren aen mijn huis, zij zien onze verwoestinge en den stapel van kogels en stukken van bommen, die ik in mijn voorhuis vergadert hadde. Zij dit ter loops gezien en geen tijdt om iet te nuttigen over hebbende, nemen wij met tranen in de ogen en vele tederhartigheit van elkander afscheit. Tegen den avont krijge ik wederom 2 kogels van 24 π in mijn huis, 't welk nu als van kogels doorboort is.

De vijant schiet dezen ganschen nacht met een vreeslijk gewelt op het bastion Pucelle. Omtrent de Grote Markt ontstaet een zware brant, doch de menigte van bommen en houwitzers, door den vijant derwaers geworpen, en het geval in onze straat voor Nijmans huis, voorheen gemelt, benamen mij den lust om derwaers te gaen om te zien. Trouwens dan zoude ik dagwerk hebben, alzo nauwlijks een dag voorbijgaet of daer is brant.

Omtrent 9 uur 's avonds komt collega Janssen bij mij, leest mij voor een tederhartigen brief door D.Velzen uit den Haag aen ons geschreven. Daerna verhaelde zijn Eerw. een zeltzaam voorval, dezen dag aen den Prins van Anhalt gebeurt.

Die Prins, op zijn post zijnde, wordt door een musquetkogel getroffen, edoch zoo dat die kogel, van ter zijde komende, bij zijnen linkerarm ingaet, een gat in zijn rok maekt, gaet verder door zijn kamizool, door overhemt, borstrok, onderhemt, vliegt aen den rechterarm wederom uit, zonder aen Zijne Hoogheit andere wonde toe te brengen dan een klein schrabbetje op de borst, evenals ware het met een spelde geschrabt, daer echter rok en kamizool zeer beschadigt waren. Terwijl collega mij dit verhaelde, springt weder eene mijn, want de gansche kelder schudt en davert. Door wien, vrient of vijant, dezelve aangestoken zij, weten wij niet.

Ik had voorgenomen het kistje met boeken van mijne dochter Apolonia, en mijn comptoir met mijne schriften, naar Dordrecht te zenden, sprak daerover met een schipper, met ammunitie van Dordrecht gekomen en nu ledig derwaers moetende varen. Die buffel eischt voor die 2 stukjes 24 guldens aen vracht, en dan zou ik ten minsten nog 4 à 5 guldens aen slepen en arbeidsloon moeten betalen, hetwelk mij deedt besluiten het bij mij te houden, en mij en al 't mijne aen de Godtlijke Voorzienigheit aen te bevelen.

In den voornacht bestormt de vijant tot 2 reizen Kijk-in-de-pot, doch wordt zoodanig ontfangen, dat velen het wederkeren vergaten, andere met bebloedde klederen weder bij de hunne quamen. Meer dan eens verwonderde ik mij wanneer ik hoorde dat menschen in Hollant en Zeelant zoo gerust zich verlaten op onze sterke vestingwerken. 't Is waar, zij zijn considerabel, maer de ondervinding leeraert ons

dagelijks, dat ze konnen worden ondergraven, en dan menigmael in een oogenblik in de lucht springen.

[Tusschen den 21 en 22, 9 doden en 12 gequetsten in de stadt.]

Dingsdag 22 Aug

Het schieten van weerskanten zoo hevig niet dan wel anders, doch in dezen nacht wederom 2 aardbevingen; of het mijnen zijn die door de onzen of den vijant aangestoken zijn, konde ik niet weten. Van 3 tot 4 uur hoort men bijna geen grof geschut, maar de musquetterij even furieus.

Tusschen 6 en 7 uur 's morgens ontfange ik per expresse over Halsteren eenen brief van monsr. Alebeeq om te mogen weten, hoe het met mijne familie, inzonderheit met onze stadt gelegen was; aenstonts beantwoort en met denzelven expresse Zijn Ed. toegezonden. Om 10 wederom een brief van D. van Dam, met bijna hetzelfde verzoek, ook terstont beantwoort. De zucht en liefde der vrienden is mij lief, als ziende dat zij de behoudenis der stadt aenmerken als van de grootste aengelegenheit voor ons Gemenebest maer kost mij al vrij wat met briefporten. Nu schippers en boden wat konnen winnen willen zij 6 stuivers hebben, daar zij te voren 3 stuivers genoten.

Onze Prins gouverneur wordt zwakker, Godt (hope ik) zal Zijne Hoogheit ondersteunen! Veel zou deze stadt aen zulk eenen lieven, wakkeren en voorzichtigen gouverneur verliezen. Zijne Hoogheit gaet echter nog overal daer zijn tegenwoordigheit maer eenigzins vereischt wordt, edoch door gestadig waken en zorgen verminderen de krachten.

Nu hore ik dat de 2 schriklijke aardbevingen in 't begin van dezen nacht vermelt, geweest zijn 2 mijnen, welke de vijant heeft doen springen. De formidable was onder onze casematten, en is van die uitwerkinge geweest dat de vijant wederom daerdoor eenen anderen ingang in onze droge gracht heeft verkregen. Men hoopt echter het gebruik daarvan uit onze werken ter rechter en ter slinkerhant gelegen, nog eenigen tijdt te betwisten.

Het regiment van La Lippe is uitgetrokken, en in deszelfs plaetse ingekomen een bataillon van den Grave van Waldek en een van Sturler.

Collega Janssen komt mij dezen avont weder bezoeken. Zijn Eerw. hadt van dezen voormiddag mijn dienst waergenomen, niet willende dat ik vandaeg dien verrichten. Ik kan de hartlijkheit van Zijn Eerw. niet genoegzaam roemen, als was hij mijn vader of mijn zoon, hij kende mij gene groter toegenegenheit vertonen als hij telkens doet.

[Tusschen den 22 en 23, 14 doden 21 gequetsten in de stad.]

Woensdag den 23 Aug

Om 2 uur opstaende was het zeer gematigt met schieten. Tusschen 4 en 5 uren groeide het gedonder geweldig aen. Tusschen 7 en 8 wordt het terribel. Wanneer in dezen morgenstont omtrent 4 uur een kogel in onze buurt eene grote ravagie maekte, ging ik naer boven om eens te zien.

Aen de voordeur staende zie ik 2 matrozen aenkomen, vraegde hen: "Wel mannen, waer vandaen?" 't Antwoort was: "Van de batterij". Ik zeide: "Hoe, scheepsvolk op de batterij? en wat doch voor een batterij?" Zij antwoorden dat zij matrozen waren op het oorlogschip Berkenrode, dat zij op de Zeeuwsche stromen komende hun was

gevraegt of er onder hen ook vrijwilligers waren om het lant als constapels te dienen, dat dezulke boven hunne gewone gagie ieder des daegs nog een gulden zouden trekken, en alle montbehoefden, broot, vleesch, spek, tabak en bier ten genoegen zouden hebben; dat zij daerop zich met hun 36 hadden aangeboden, en daerop naer de schans de Rovere waren gezonden, en dien post zoowel hadden verdedigt dat der vijanden batterijen tot 3 mael waren geruineert geworden, maer hij ook op 't laetst was genootzaekt geworden van dat fort af te wijken; dat zij niet alleen al hetgeen hun beloofd was hadden genoten, maer in de stadt terugge geroepen nog eenen deftigen drinkpenning van onzen gouverneur hadden ontfangen, welken zij tot zijne gedachtenis ook meenden te bewaren; dat zij nu geplaetst waren op Kijk-in-de-pot, en hoopten ook het geluk te mogen hebben om ook den vijant vandaer te verdrijven.

Noit hebbe ik geschikter bootsvolk gesproken, geen onordentlijk woon, veel minder een vloek quam er uit hunne monden, 't geen wij echter dagelijks tot grouwens toe van de soldaten moeten horen.

In den achtermiddag laten de onzen eene mijn springen, waermede bijna 200 Franschen in de lucht vlogen, en, dat merkwaerdig is, 12 Franschen over onze wijde capitale gracht en over onzen hogen wal tot op de batterije, daer onze constapels bezig waren, wierden geworpen. De vijant doet mede zijn best, steekt ook eene mijn aen, waardoor een merklijk gedeelte van de gallerije der casematten instort. Een voornaem ingenieur omtrent 7 uur vandaer komende verzekerde mij, dat door de onzen reedts in de droge gracht 2 batterijen waren opgerecht, die den Franschen nog wel 6 of 8 dagen met hare kettingkogels en druivetrossen zouden verbieden om openlijk in de droge gracht te huisvesten. De vijant doet wederom eene mijne springen, waardoor 2 onzer mijnen, die bijna voltoit waren, instorten

en eenige mineurs het leven verliezen. Het schieten is uitermaten hevig, geen moment rust, alles schudt en davert door de menigte kogels, bommen en spiegelgranaden. Zoo als ik om 12 uur wat meende te gaen slapen, krijg ik nog eerst eene nachtgroete van 24 π door mijn huis, 't welk de vaek zeer verminderde.

[Tusschen den 23 en 24, 15 doden en 23 gequetsten in de stad.]

Donderdag den 24 Aug

De nachtgroet der Franschen hielt mij wakker tot over een uur. Wanneer, na een klein doch aengenaem slaepje, een weinig voor 3 uure wakker wordt, bevond ik mij veel frisser dan in de 2 laetste dagen geweest was. Weinig te slapen, niet veel of onsmakelijk te eeten, in eenen onderaertschen kelder te wonen, valt verdrietig, waerom mij overdag wederom naer mijn kelderkeuken begaf, daer zie ik nog de zon, kan nog wat wandelen, en zoo nu als dan bij stille buien nog in de gallerije mij wat diverteren.

Het schieten der vijanden in dezen nanacht van half 3 tot 4 uren was middelmatig, maar om 4 uur begon de vijant niet anders dan vuur en vlam uit te spouwen, 't welk tot aen 8 uur even sterk wordt voortgezet. De Heer ingenieur Paravicini is gequetst, en heeft zich laten transporteren naer Dordrecht, edoch voor zijn vertrek hadt Zijne Excellentie Cronström een pleister op de wonde gelegd, hem gevende eene acte als kapitein; hadt hij nu maer eene compagnie!

In den achtermiddag ontmoette ik den graef Emmanuël Hompesch, die er zeer frisch uitzag, met wien eenigen tijdt gesproken hebbende ook den Prins van Anhalt daer aenquam, dien ik wegens zijnen gelukkigen

doch zeltzamen musquetkogel feliciteerde, waarover Zijne Hoogheit mij vriendlijk bedankte voor de attentie die ik op zijn persoon nam. De jonge heer Thomson komt bij mij en verhaelt mij dat zijn cousin Thomson gisteren zulk een zeltzamen sprong hadt gedaen, zijnde met eene mijn, door den vijant aengestoken, opgenomen, wel 25 of 30 voeten verre door de lucht en over de pallissaden gevoert, en eindlijk in den bedekten weg bij zijne Schotjes onbezeert was ternedergekomen.

Een zware brant op de Hoogstraet in de grutterije en stal van Rosmalen.

Des avonts bij den borgemeester Bolcooel komende, zeide Zijn Ed. met zijne zuster en andere vrienden geresolveert te zijn om dien nacht, uit schrik voor den aenstaenden feestdag van St. Louis, op Bekaf bij collega Leidekker te gaen logeren, mij sterk aenradende mede derwaers te gaen, vermits men oordeelde dat de Franschen op dien dag wat buitengewoons zouden beginnen, en de spraek reedts door de gehele stadt gegaen hadt dat Löwenthal aen den koning zou hebben beloofd op Louisdag Bergen aen Louis op te dragen en hem in de stadt te onthalen; ik sloeg den voorslag vriendlijk af, zeggende: zal het zoo schriklijk toegaen als de menschen praten, zoo zal ik immers aldaer geen ogenblik in ruste kunnen zijn, maer altoos bekommert hoe het aen mijn huis mocht gestelt zijn, dat ik in mijn kelder zoo veilig was als daer, dat ik mij volkomen aenbevoel aen de Godtlijke voorzorge, die mij, gelijk zij allen wisten nu tot 3 mael uit de kaken des doots hadt uitgerukt, op wien ik vertroude dat Hij mij verder wel bewaren zou. In het wederkeren naer mijn huis was het schieten van wederzijden maer gemeen, 't welk mij deedt besluiten dat men van weerkanten voorbereidzelen maekte om het feest van Louis tusschen 12 en 1 uren statelijk te beginnen. Collega Janssen, een weinig daerna bij mij

komende, prees mij dat ik in mijn huis was gebleven, mij verzekerende dat er door onze bevelhebbers zoodanige ordres waren gemaakt, dat al was de vijant nog eens zoo sterk, onze stad dien nacht geen noodt hadt, 't mochte alleen zijn dat hier of elders brand ontstont, en dan was het dat elk nabij 't zijne was.

Zijn Eerw. verhaalde mij een zeer slecht en schaemteloos voorval, omtrent Zijne Hoogheit door N.N. gepleegt, 't welk ik om redenen niet melden zal, maer aen mijne vrouw omstandig hebbe overgeschreven, en onder mijne brieven van dato dezer kan worden nagelezen.

[Tusschen den 24 en 25, 12 doden en 44 gequetsten in de stad.]

Vrijdag den 25 Augustus

Eindelijk komt die beruchte en zoo gevreesde St. Louisdag. Ik, uit bekommeringe, was om 12 uur al op. Doch weinige nachten gedurende onze belegeringe, dat het grof geschut minder is gehoord geworden. De vijant heeft het nu gemunt op het lunet Utrecht, want de onzen, Zeelant niet langer konnende houden, hadden, gelijk vorens gemelt is, het laten springen, waerom de vijant dezen nacht met 3 bijzonder formidable stormen op Utrecht aenvalt, en telkens zoo wel werdt ontfangen dat honderden van doden het terrain bedekten, en de overgeblevenen onverrichterzake hebben moeten aftrekken. Tusschen 4 en 5 uren begint het cruel. Op 2 plaetzen een ijselijke brand in de stad, zoo aen het huis van de heeren Leck, 't welk tot den grond toe is afgebrant, staende alleen de muren. De naestgelegene huizen, als dat van den Heer Morin en juffrouw Lemkes hebben door de woedende vlammen vele schade ondergaen. Het 2^e huis was dat van den priester Lantschot, 't welk ook geheel is afgebrant, uitgezondert het vermakelijk toorntje, 't welk alleen nog overig is.

Waerlijk, onaengename gezichten! Twee zulke schone en capitale huizen in een uur of 3 door de vlam zien verslonden!

Onder alle deze nare omstandigheden moest ik mij tot den dienst bereiden, verkiezende tot mijne voorafsprake Psalm 83: 5: *“Zij hebben gezegt: Komt, laet ons ze uitroeien, dat zij geen volk meer en zijn, dat des naems Israëls niet meer gedacht worde”*.

Tegen 11 uur ga ik volgens gewoonte bij collega Janssen aen; daer komende zie ik onzen braven gouverneur aen de deure staen, ga bij Zijne Hoogheit, betuige mijne blijchap van hem in zulken welstant te mogen zien, en bedanke Zijne Hoogheit voor de prijswaardige voorzorge in deze omstandigheden en inzonderheit in dezen nacht wederom gebleken.

De Prins gaet met mij in zijne antichambre, verhaelt mij het voorval van N. N., gisteren Zijne Hoogheit voorgekomen, alsmede zoo in ‘t algemeen wat schikkingen in den voorgaenden nacht waren gemaekt geweest.

Nog met Zijne Hoogheit sprekende komt de Heer generael Leli in, vraegde mij of ik het nog in mijn huis gehouden hadde! ik antwoordde ja!, en dat ik niet wist waer ik veiliger verblijf zoude vinden. Zijne Excellentie zeide: *“Braef! ik hebbe u lang gekent, gij zijt altijdt een braef man geweest. Hou maer moedt, Godt zal alle de schade die gij geleden hebt wel vergoeden”*.

Ik neme mijn afscheidt van die heeren, ga naer de plaetze alwaer mijn dienst moest verrichten, vinde daer naulijks een mensch, alleen een ouden soldaet, omtrent 70 jaer, welke mij zeide dat hun regiment en de overige nog buiten waren, dat bij den Lutherschen ook geen godtsdienst was verricht, waerop henenga.

Wederkerende vinde ik op de voorplaetze van mevrouw Faure den Heer Cunes, die met den Dr. Limborg gekomen was van den

Oudenbosch, om eens den toestant van onze stad te bezichtigen. Ik verzoekte Zijn Ed. met mij te willen medegaen aen mijn huis, 't welk Zijn Ed. ook volvaerdig deedt; daer komende en ziende hoe het bij mij gestelt was zeide Zijn Ed: "Nu kan ik onzen vrienden in den Haeg volkomen rapport doen". Ik, van den dienst bevrijdt, ga naer het hospitaal, alwaer ik geroepen was bij eenen gequetsten officier. Onderweg ontmoete neef Hallingius voor het Hof van den Marquis, gaende naer mij om mij eens te bezoeken. Ik presentere met Zijn Ed. wederom te gaen, doch Zijn Ed. weigerde zulks gansch beleeft. Wij omhelsden elkander tederlijk op de straet, en nemen, alzoo Zijn Ed. geen tijdt hadt, afscheit van elkanderen.

In het hospitaal komende, word ik gebracht bij den lieutenant die om mij gezonden hadt, welke in dezen nacht zijn arm en gansche schouderbladt was afgeschoten, alsmede den lieutenant Papelij, die ook zijnen arm, en eenen vaendrig, die zijn been hadt verloren. Ik vertroostte dezelve zooveel mogelijk was, vond die 3 heeren zeer welgemoedt, deede een gebedt. Nare visites die wij in het hospitaal dagelijks moeten doen!

In het wederkeeren ontmoette ik den heer Charbonnier, adjutant van onzen gouverneur. Zijn Ed. zeide: Wat dunkt u er af Dominé?' Ik antwoordde een zwaerdere nacht en dag verwacht te hebben. Zijn Ed. zeide: "Geen zwaarigheid! nog wel 14 dagen zullen wij den vijant dus kunnen tegenstaen, en wie weet wat verandering in 14 dagen nog kan voorvallen? 15 bataillons van onze grote armee zijn werkelijk in marsch en zullen den 29 of 30sten te Breda zijn". Ik verheugde mij over deze aengename tijdinge. Verder is er dezen dag en avont niet buitengewoons (zooveel ik wete) voorgevallen.

[Tusschen den 25 en 26, 5 doden 12 gequetsten in de stad.]

Zaterdag den 26 Aug

Door het hevig schieten van weerkanten stont ik om één uur op. Dezen morgen is het geweld der vijanden zoo sterk als oit, geen ogenblik rust, alles schudt en davert. De vijandt wendt alle zijne vermogens aen om de stadt, het koste wat het wil, machtig te worden, vrezende, zoo hem dit mislukt, hij en zijn medegenoot de graef van Saxen aen het hof van Vrankrijk, daer zij reedts bij de Princen van den bloede in het oog lopen, met den nek te zullen worden aangezien. De onzen van binnen zijn geresolveert lijf en leven voor de stadt op te offeren, als zijnde de sleutel van de Republyk, en wenden derhalven alles aen wat kunst en voorzichtigheit aen de hant geven kan.

Des voormiddags wederom in het hospitaal komende vond ik dien lieutenant, die arm en schouderbladt verloren hadt, nog in zijn bebloed hemt liggen. Zijn Ed. verhaelde mij dat op het gerucht dat hij gequetst en mogelijk al doot was, zijn valies waerin al zijn linnengoedt was met nog ruim 10 rijksdaelders aen gout gestolen was, en nu nergens te vinden. Dezen gehelen voormiddag tot één uur toe was het schieten geweldig, zoodat onder een hagelbui van kogels naer het hospitaal ging en weder van daer quam, toen wat rustte tot 4 uur toe. Tegen den avont quam collega Janssen, en las mij voor een extract uit een brief, door zeker generael der vijanden aen den graef van Saxen over onze stadt geschreven, waervan de brenger onderschept en gevangen was, in welken brief die generael onder andere meldt, dat door den dapperen en onverwachtten tegenstant van ons guarnizoen alle de infanterij des konings zoude moeten sneuvelen; dat het waerlijk eene harde zaek zoude moeten zijn dat men, den koning zelven in deze landen zijnde, zulk eene belegeringe zoude moeten opbreken; dat de reputatie van den koning, gelijk hij bekende, daerdoor niet weinig zoude worden bezwalkt, maer echter niet konde nalaten te vermelden,

dat de infanterij reeds voor het grootste gedeelte was versmolten, en het overschot het niet lange zoude kunnen uithouden.

Collega verzekerde nu den eigenhandigen brief zelf te hebben gelezen, en dat dezelve door onzen gouverneur, vermits zij aen Zijne Hoogheit door den generael Burmania was toegezonden geworden, aenstonts per expresse was verzonden naer den Haeg, aen den keizerlijken ambassadeur Reischlag.

Het lunet Zeelant, door de onzen gelijk gemelt is aengestoken en gesprongen zijnde, was nog de trap, langs welken de vijant in onze droge gracht konde komen, staende gebleven, doch werdt dezelve nu door eene mijn der onzen geheel omvergeworpen. Ondertusschen werkt de vijant met allen ijver om het lunet Utrecht te ondermijnen.

[Tussen den 26 en 27, 5 doden en 14 gequetsten in de stad.]

Zondag den 27 Aug

De vijanden hebben in de 2 voorgaende dagen veel gevordert, laten in dezen morgenstont het lunet Utrecht springen, waerdoor hetzelve nu half Fransch, half het onze is, durvende echter de vijant nog geen volkomen bezit van hetzelve nemen, vrezende dat zij mogelijk met warme en gebrandde broeken zullen worden weggezonden.

Hun grootste effort is gisteren en heden op de 2 bastions Pucelle en Koehoorn aangewendt, en zij zijn vandaeg omtrent Kijk-in-de-pot omtrent tot aen de pallissaden genadert. Zij werpen tegenover het laetstgenoemde een retranchement op, hetwelk men zegt voor den koning van Vrankrijk geschikt te zijn om vandaer de belegeringe en onze defensie te aenschouwen, edoch hieraen geve ik geen geloof. Dit is zekerder, dat de onzen alle precautiën gebruiken.

Onze dappere gouverneur is vandaag wederom op Pucelle en Koehoorn en 2 maal in de andere werken geweest, en op alles ordre gestelt.

N.B: ik hebbe op het laetste van den voorgaenden dag overgeslagen te melden, dat wij tegen den avond een detachement van ons guarnizoen voorbij mijn huis naer de haven hadden zien trekken, dat hetzelve aldaer werdt ingescheept, men zeide om het guarnizoen van Lillo af te lossen, en aldaer wat uit te rusten. Op dezen middag zien wij hetzelve detachement wederom in onze stadt komen, 't gemeen wil dat het door de Franschen was verhindert geworden om in Lillo te kunnen komen, maer die wat meer dan het gemeen weten verzekeren mij dat het uitgezonden was om de sluis van Prins Karelspolder te ruineren, en daerdoor die polder onder water te zetten, en dus den vijant den toevoer door deze polder te beletten, welke dan door eenen verderen omweg en door het gulle zant zoude moeten worden toegevoert, edoch dat zulks door misverstant tusschen de officieren en schippers, was mislukt.

Wat hiervan zij wete ik niet recht, dit wete ik dat eenige van die schippers bij hunne wederkomst naer den provoost zijn gebracht.

Tegen den avond krijgen wij tijdinge dat de eerste kolom van de 10 bataillons en 10 esquadrons, van Maestricht herwaers komende te Breda was gearriveert, dat de laetste aldaer den 29sten zoude zijn, 't welk eenen nieuwen moedt in onze soldaten, die nog als leeuwen vechten, verwekt.

Bommen, houwitzers en granaden zijn sedert gisterenmiddag weinig in onze stadt geworpen, maer in de werken en op de batterijen zeer menigvuldig. Doch men heeft uit verscheiden bommen die niet sloegen gemerkt, dat dezelve of ledig of pas half gevult waren, waeruit

eenige onzer kanonnières besloten dat er tegenwoordig gebrek aen buspoeder bij den vijant meeste zijn, en dat zij, om onze konstapels en arbeiders in eene gestadige beweginge en schrik te houden, nu zulke bommen werpen, van welke niemand weten kon of zij slaen zouden of niet. Het schieten dezen avont tot aen half elf toe zeer zwaer, zoodat wij onze musketterij volkomen en onophoudelijk konden horen schieten.

[Tusschen den 27 en 28, 7 doden en 18 gequetsten in de stadt.]

Maendag den 28 Aug

Noit hebben wij gedurende de belegeringe geruster nacht gehad als dezen. Van den voorgaenden avont ten 11 ure tot dezen morgen om 5 uur hoort men bijna geen kanon of mortier, 't welk of het zeggen van onze kanonnières bevestigt dat de vijant gebrek aen kruit heeft, of dat hij op zijn luimen ligt om iet van gewicht ter hant te nemen. Zeltzame omstandigheden! Onder het gebulder van het kanon zijn wij verlegen, horen wij het niet zijn wij bekommert, en dus in eene gestadige ongerustigheit.

Tusschen 5 en 6 uren 's morgens begroet de vijant ons van zijne batterijen dat lucht en aerde davert. Ontallijke bommen, verzelt met 20 à 25 spiegelgranaden, kan men in den ogenblik boven onze stadt zien zwerven; gene zwerm of stinkpotten konnen bij tijdt van vrede zulk een geklater verwekken als deze nu doen, terwijl de kanonkogels geen mindere schade veroorzaken. Kortom alles staet in vuur en vlam, waardoor vele huizen op de Hooge en Boschstraet in de asche worden gelegt.

Onder dit geweld en het geweld in onze stadt moete ik mij echter bereiden tot den dienst. Tot mijn gemak koos ik dezelve stoffe die ik

voorleden Vrijdag verkozen had, te weten Psalm 83: 5: “*Zij hebben gezeidt: komt*” etc. In mijne gallerij gaende om mijne gedachten wat bijeen te vergaderen, vlogen er 5 of 6 kogels met een verschriklijk gedruisch over de gallerije. Mijn dienst verricht hebbende vlogen er in ‘t wederkeren naer mijn huis ten minsten 10 à 12 kogels over mijn hoofd en een weinig ter zijden.

Op heden wordt een menigte van karpers in onze stadt te koop gebracht, drie of vierhondert afslagen werden van dezelve gedaen, ja men verzekert dat 1000 karpers op dezen dag zijn afgeslagen; waer zij vandaen quamen wete ik niet.

Behalven deze ververschingen hebben wij alle levensbehoeftens, broot, boter, spek, vleesch, in overvloed. Ja het gaet er menigmael overheen zoo roekeloos en godtloos eenige soldaten, die voor eene week of 2 om een stukje broot zouden hebben opgesprongen, nu met boter, broot en kaes handelen, en hetzelfde den honden voorwerpen.

Groenten zijn het eenigste ‘t welk thans schaers wordt. Tegen den avont ziet men nog de soldaten en wijven met karpers van alle kanten aenkomen, want zij het koppel voor 3, ja 2 stuivers konne kopen. In den vooravont wat stilte, doch tusschen 9 en 10 uren hervat de vijant zijn werk met alle kracht, zoodat alles lilt en daveret.

[Tusschen den 28 en 29, 9 doden en 27 gequetsten in de stadt.]

Dingsdag den 29 Aug

Noit nog heviger, noit schriklijker nacht als deze. Ontallijke bommen, achtervolgt telkens van 20 of 25 spiegelgranaden, zijn in en over de stadt gevlogen.

Om 5 uur ‘s morgens aen de voordeur staende om eens te zien hoe het in onze straet gestelt mocht zijn, zag ik een officier aenkomen met

zijn oppasser achter hem. Ik vroegde of ook Zijn Ed. uit de werken kwam? Het antwoord was ja, en wel van den allerdangereusten post dien nacht, te weten het bastion Koehoorn, alwaer het dien nacht bloedig en verwoedt was toegegaen; dat hij, zijnde een kapitein, door den oversten was afgezonden om aen den heer Directeur De Roy van den toestant der zaken aldaer kennis te geven. Maer welke eigenlijk de bootschap was kon ik er met vragen niet uithalen.

Hetzelve geweld houdt nog aen tusschen 8 en 9 uren. Toen sprak ik den ingenieur Capiet, een heer, eigenlijk niet behorende tot het corps ingenieurs alhier, maer door den ambassadeur Reischlag herwaers gezonden om dagelijks te vernemen hoe het de Duitsche ingenieurs en artilleristen alhier maakten. Ik feliciteerde hem over zijne gezondheid. Hij, zeer bezweet zijnde, zeide mij zijne aenbevolen tour op alle de werken te hebben gedaen om behoorlijk rapport over te kunnen zenden.

Verder vraegde ik Zijn Ed. hoe de zaken hem voorquamen? Zijn Ed. antwoordde nog gene zwaarigheid te kennen zien, dat de vijant dezen nacht wel wat was geavanceert, dat de aerden wallen boven Pucelle en Koehoorn zeer waren beschadigt, dat daarvan aen den Directeur De Roy was kennis gegeven, en men reeds met allen ijver bezig was om die breuken te herstellen; dat zoolang de vijant het ravelijn Dedem niet en hadt, er geene zwaarigheid was, dat hij van daer veel schade ontving en menigmael jammerlijk zijn hoofd stiet. Deze laetste 8 of 10 dagen dat ik Zijn Ed. hebbe gekent, is mij altijd voorgekomen als een man van zonderlinge attentie, zeer vigilant en bezadigt.

Tusschen 12 en 1 uur laet zich de vijant weder schriklijk horen. Ik dezen middag eene soupe eetende, bequam dezelve mij zeer qualijk, was den ganschen namiddag ter doot toe benaeuwt, raekte des avonts tusschen 8 en 9 uren braef aan het braken, 't welk mijne behoudenis

was. De meidt hadt wat kervel, postelein, blaedjes van salade etc. in de soupe gekookt. Ik, geen kervel in mijne tuin hebbende, vragde waer zij die hadt gevonden. Zij antwoordde dat zij hier en daer door den tuin een plantje had gevonden. Wie weet wat het is geweest? Na mijne vehemente brakinge voelde ik grote verligtinge, bleef nog een uurtje in mijn kelderkeuken zitten, somtijds wat wandelende, kreeg eindelijk trek tot een pijpje, de eersten van dezen ganschen achtermiddag, drink onder het roken 4 kelkjes roden wijn, waerdoor ganschlijk bedaerde.

[Tusschen den 29 en 30, 5 doden en 10 gequetsten in de stadt.]

Woensdag den 30 Aug

Dezen nacht zeer wel geslapen, en ben met het aenbreken van den dag om 4 uur eerst opgestaen, 't welk mij gedurende de gansche belegeringe nog noit is gebeurt.

De vijant heeft dezen nacht formidabel op onze werken geschoten, waer wete ik nog niet, omdat niemant gesproken hebbe. Om 5 uur krijgt onze stadt eene terrible morgengroet, waerdoor weder op 3 à 4 plaetsen brant ontstaet. Het gebulder van het geschut verwakkert ieder ogenblik. En wie weet wanneer en hoe het nog eindigen zal? Het is nu de 40sten dag dat wij zulk een geweld hebben doorgestaen, en wij zijn getroost het nog andere 40 dagen uit te staen.

N.B: Zoo wij maer onze stadt tot welzijn van de Republyk mogen behouden, doch daervoor ben ik beducht. De progressen der vijanden worden te groot. Konden onze nieuw aengekomen troepen, die men zegt in 15 bataillons en 10 esquadrons te bestaen, met het voorheen gearriveert secours onder den generael Swartsenburg hen posteren tusschen Antwerpen en onze stadt, en alzo den toevoer, welke alle per as moet geschieden, afsnijden, dan zou er hope zijn, maer hem in

zijne werken voor en rondom onze stadt aen te tasten, wordt eenparig onmogelijk geoordeelt.

Omtrent den middag wat stilte. Des vijants voornaemste attacque, boven gemelt, is geweest op het bastion Koehoorn, 't welk zeer veel beschadigt is, en uit het aenvoeren van zware planken, 4 en 6 duimsbalken besluite ik, dat men bezig is om het geruineerde wederom te herstellen.

Tegen den avont komt bij mij de heer ontfanger Bergsma, brengt mij de groetenis van mijne vrouw en kinderen. Twee brieven ontvangen, een van juffrouw een tweden van den Heer Onder den Wijngaerd, predikant te Delft, en dezelve dezen dag beantwoort. De Heer Wijntgens heeft dezen dag eene acte als kapitein van den generael Cronström ontvangen, waerover mij zeer verblijdde.

[*Tusschen den 30 en 31, 4 doden en 27 gequetsten in de stadt.*]

Donderdag den 31 Aug

Om een uur opstaende was het vuur van weerkanten even vehement. Ik ging mij voorbereiden tot mijn werk, verkiezende Zefanja 3: 16—17a: *“Ten dien dage zal tot Jerusalem gezegt worden: En vrees niet o Sion, en laet uwe handen niet slap worden. De Heere uw Godt is in 't midden van u, een helt die verlossen zal”*.

Onder het verward geluit van kanon en mortieren mijne verwarde gedachten zoo goed als ik kon wat bijeen hebbende vergadert, werdt het tijdt om mijn dienst te verrichten.

Zulks gedaen hebbende sprak ik in het wederkeren onzen heer gouverneur, betuigde mijne blijdschap Zijne Hoogheit nog in dien staet te mogen begroeten. Zijne Hoogheit bedankte mij, zeggende: “Het mocht wel wat beter zijn dominé, zij gunnen mij naulijks tijdt om wat

te eeten of te rusten. Wat zullen wij doen als onze post behoorlijk waarnemen?" Ik sprak vervolgens wat met de generaels Lely en Lewe over 't gene dezen nacht was voorgevallen, wenschte hun alle volständigkeit, inzonderheit de bewaringe des Allerhoogsten, 't welk van hunne Excellentiën met toegenegenheit werde beantwoort. In het uitgaen ontmoette ik den Prins van Anhalt. Vragende naer deszelfs gezondheid was het antwoord "Fris en welgemoedt", mij bedankende voor mijne attentie op zijn persoon. Tegen den avont komt mijn getrouwe bijstant collega Janssen bij mij. Zijn Eerw. verzekerde mij, dat alle voorbereidselen wierden en reedts waren gemaekt om den geboortedag van onzen Allerdoorluchtigsten Stadhouders, den Heere Prins van Oranje, plechtig te vieren, en dat men daarmede eenen aenvang zou maken even voor 12 uur, dat wij dan fraeie vuurwerken zouden zien afsteken. Verder verhaelde Zijn Eerw. mij dit merkwaardig geval, met verzoek ik wilde het onder mijne andere aentekeningen mede aenmerken alzo het eene ware geschiedenis was.

Een soldaet van Saxen Gotha, een manneken als 3 Edamsche kazen groot, (*wie heeft oit dergelijke omschrijvinge en afbeelding van eenen man gehoord?*) staende voor de pallissaden, kreeg lust om iets roemwaerdigs te verrichten, gaet naer eenen hoop hantgranaden, neemt er 10 of 12 van, steekt die in zijne zakken, grijpt een stuk brandend lont en klimt over de pallissaden; gaet regelrecht naer de trancheën der vijanden, ziet aldaer even beneden den ingang eenen officier staen met 2 soldaten, werpt een van zijne hantgranaden, treft den officier zoo wel dat deze achterovervallende lag te spartelen. Onze helt neemt een tweede granaed, werpt ze en treft eenen van de 2 soldaten zoodanig, dat hij gelijk de boeren zijn te spreken, morsdoot lag. D'ander soldaet kiest het hazepad.

Onze helt, zijnen kans schoon ziende, gaet in de tranchee, geeft aen den nog spartelenden officier zijn laetste viaticum of vaerwel, vindt bij dien officier een goud zakhorologie en schone goudtbeurs, en oordeelt dat hem als overwinnaer volgens het recht van den oorlog deze buit toequam, waerom hij ook, dezelve gerustlijk medenemende, wederkeert tot zijne makkers tot aen de pallissaden, toont hun dezen buit en zegt: „Ja mannen ik hebbe nog wat gezien; wilt gij met mij gaen? Wij zullen nog wat fraeiers kunnen uitvoeren”.

Eenige vrijwilligers springen over de pallissaden, nadat zij zich ordentelijk van hantgranaden hadden voorzien. Hij brengt ze onder een hagelbui van musquetkogels tot aen de batterij der Franschen alwaer ten minsten 30 versch gevulde bommen, een grote menigte houwitzers en versch gevulde granaden lagen, en 25 tonnetjes vol buskruit stonden. Ter bequamer plaetse gekomen zijnde steekt onze helt met zijne makkers tegelijk hunne granaden aen met dat gevolg dat een van dezelve in een tonnetje buskruit valt; de vlam slaet over in de andere tonnetjes, hierdoor slaen de daer zijnde bommen, houwitzers etc., en de gehele batterij wordt deerlijk geruineert.

Onze helt komt met zijne vrijwilligers in zegeprael weder, hebbende maer éen man verloren, gaet met zijne manschap bij den Prins, doet verslag van het gepasseerde en hunne verrichtinge, ontfangen eene deftige vereeringe. De naem dezes helts wordt aengetekent, mogelijk om bij tijdt en wijle hem in dat regiment zijne bevorderinge te bezorgen! Waerlijk heldendaden! schoon uitgevoerd door een manneken, 3 Edamsche kazen hoog.

De avontstont eindigde door en met eene tweede heldendaet. Tien van onze soldaten gaen mede henen en steken ook eene batterij der

vijanden in den brant, en dat verricht hebbende keerden zij wederom, doch 4 van hen, wierden door den vijant dootgeschoten.

Omtrent half 12 ging ik, verlangende om mede een aenschouwer der vreugdevuren te zijn, die ter eere van onzen gewenschten Stadhouder zouden worden afgestoken, naer mijn prieeltje, in mijn tuin, 't welk nog gansch onbeschadigt was gebleven, laet aldaer een kannetje koffij brengen, rook aldaer een pijpje, zag wel het blixemen van de vlammen, hoorde wel het donderen van het kanon, maer konde, alzoo tegen den muur zat, niet zien wat er omging, waerom mijn kannetje opnam en met hetzelfde naer boven ging op het kamertje dat op mijn studeerkamer uitquam, vanwaer ik de wallen en borstweringen konde zien. Hier een weinig gezeten hebbende zie ik vooreerst 3 zware vuurpijlen opgaen.

Dit was het sein voer de kanonniers en bombardiers om eenparig hun werk te beginnen, waerop in een ogenblik alle de batterijen van de stadt tegelijk afgingen, zoodat alles schudde en daverde, en de lucht van spiegelgranaden kriede. Waerlijk zeltzame vertoningen! Deden die oorlogstuigen zoo veel quaedt niet als zij tot verderf van honderden doen, alle de vuurwerken, bij overwinningen of andere feesten afgestoken, zouden er maer kinderwerk bij zijn.

Deze vreugdevuuren werden den ganschen nacht en morgenstont vervolgt, en dat niet alleen in de stadt, maer dezelve worden door 3 schansen telkens beantwoort, door de schans Moermond, Pinsen en Rovere, alsmede door de Waterschans, terwijl ondertusschen de vijant niet stil zat, maer op zijn beurt zich ook liet horen.

[Tusschen den 31 Aug en den 1 Sept, 4 doden 16 gequetsten in de stadt.]

Vrijdag den 1 Sept

Nadat wij des nachts de verjaringe van den geboortedag van den Doorluchtigsten Heere Stadhouder hadden begonnen te vieren, nadat ik alle die vreugdevuuren buiten en in onze stadt hadde zien opgaen, en in mijne eenzaamheit 3 kelkjes op de gezondheid van Zijne Hoogheit gedronken hadde, zoo wordt het morgenstont, en het kanonneren gaet zijn gang.

Tusschen 7 en 8 uren begint het wat te bedaren, weshalven ik een weinig op mijn rustbedde ternederligge, maer konde niet slapen.

De middag komende konde ik ook niet eeten, nam echter een stuk broot en caes, dronk een kelkje op de gezondheid van Zijne Hoogheit, een tweede op de behoudenis van onze stadt, een derde op het welzijn van mijne vrouw en kinderen en alle verdere vrienden, heffende echter telkens mijne harte op tot Hem, van Wien en door Wien alle wenschingen, die dezen dag mochten worden gedaen, alleen konnen en moeten werden vervult, smekende dat hij alle die goede woorden Ja en Amen wilde maken, dat hij niet wilde aenschouwen de overtredingen in Jakob, de ijdelheden in dezen door Israël bedreven, maer dezelve genadiglijk vergeven!

Ofschoon ik gene wachten waerneme, in gene palissaden ga, worde ik echter moe en mat van stil te zitten.

Op dezen dag komt aen mijn huis zekere jonge dochter uit de Potterstraet gennaemt Johanna, en brengt mij een beursje met gelt, 't samen 8 gl., 19 st en 6 duiten, met een eigenhandig briefje van zekeren bombardier, Hagemans genaemt, luidende van woort tot woort als volgt:

“Dominé! 't Is nu 3 jaren geleden dat ik bij U Eerw. hebbe geleert om lidmaet te worden, U Eerw. heeft mij toen zoo wel onderwezen en

getroost, dat ik, telkens in deze omstandigheden den doot voor ogen ziende, deze 8 gl. 19 st. en 6 duiten aen mijne slaepvrouw hebbe overgegeven, omme, indien ik kome te sterven, gij eene gedachtenis van mij zoudet hebben. Ik weet wel, gij zult zulks niet begeren; neem het echter aen al zoudet gij het dan aen behoefligen uitdelen daer U.E. het noodig oordeelt.

Blijve U. Eerw. dienaer Hagemans”.

Ik die dochter van aengezichte kennende vrage haer hoe zij en hare oude moeder het in deze omstandigheden hadden. Het antwoord was: “Ellendig, dominé, gelijk gij wel kond denken”. Vrage haer of zij lezen kon. Het antwoord is: “Ja, mijn Heer”. Ik zegge tot haer: “Kint, gij brengt dit gelt bij mij, en de overleden verzoekt van mij dat, indien ik het voor mij niet begere, het aen noodtlijdende uitdelen zoude. Kan ik u met wat van hetzelfde helpen?” Zij zegt: “Dominé, de noot heeft mij reedts tot 3 mael aengeport om het gelt bij mij te houden, maer mijne conscientie en de belofte aen den bombardier gedaen, hebben mij gedwongen het bij u te brengen”.

Ik, de oprechtheit en eerlijkheit van deze dochter bemerkende, doe het beursje open, vind daerin de genoemde somma, en daeronder eenen rijksdaler, zeggende: “Ziedaer, gebruik dezelve met uwe oude moeder wel, en wanneer ik merke dat gij daer een goedt gebruik van maekt, zal ik het overige voor u bewaren”.

Ik tekene dit alleen aen om den mijnen te doen gedenken de zeltzame erkentenis van eenen leerling, 3 jaren van te voren lidmaet hij mij geworden, en aen de andere zijde de vroomheit en getrouwigheit van die jonge dochter die dat in bewaring hadt, en het buiten mijn weten zoude hebbe konnen behouden.

Edoch wederom tot onze belegeringe. Het groot twistappel Kijk-indepot moet wederom aenhouden en wordt hevig door den vijant aengetast, maer door de voorzichtigheit van onze brave generael, door den dapperen wederstant en terribel schieten van onze matroosjes, die menigmael in een etmael 10000 ja 12000 π buspoeder verschieten, zoodanig verdedigt dat de vijant aldaer nauwlijks een voet aerde gewonnen heeft. Ons guarnizoen is vol moedt, ja zelfs doorgaens al te brootdrongen.

[Tusschen den 1 en 2, 5 doden en 9 gequetsten in de stad.]

Zaterdag den 2 Sept

Hebben wij gisteren den geboortedag van onzen stadhouder zoo deftig geviert, de complimenteuse Franschen komen ons in dezen nacht en morgenstont met een considerabel nagerichte van kogels, bommen en hauwitzers bedanken, onder het geluit van hunne trommelen, die ik in dezen morgenstont zoo duidlijk hore evenals onze wacht op de markt de reveille sloeg. Een zeer onaengenaem geluit voor mij en vele anderen!

De vijant heeft sedert gisteren nog geen voetstap gevordert. Zijne hervatte attacques en storm op de Rovereschans zijn wederom als voorheen ongelukkig voor hem afgelopen, tot groten roem van den heer Tiddinga, die aldaer het opperbewint waerneemt.

Eenige huisluiden in het eiiant Tholen wat te muiltzuchtig zijnde, zoo heeft zijn Hoog. Ed. de heer van Haren 10 à 12 in 't getal (al te net wil ik in dezen niet bepaelt zijn) van dezelve laten oplichten en herwaers doen brengen, met order om dezelve eerst 24 uren bij den provoost met water en broot te onthalen, en wanneer zij daer wat handelbaer

zijn geworden, dezelve op de batterijen, en wei de hevigste posten te pleatsen, daer zij zich nu metterdaet bevinden. Zeltzame correctie omtrent wederspanningen! Doch beqaem om in anderen een schrik te verwekken.

Tegen den avont laet de vijant eene mijn springen, welke een groot gedeelte van raveljns galerij van Dedem wegnam, waerna de onzen in dezen nacht 2 mijnen laten springen, die van een goet effect zijn geweest.

[*Tusschen den 2 en 3, 3 doden en 29 gequetsten in de stad.*]

Zondag den 3 Sept

Om een uur opstaende was ik wat loom en mat, moest echter mij bereiden tot mijn werk, verkoos tot mijne voorafsprækstoff'e de vermaninge van Salomo Spr. 8: 5: *"Vertrouwt op den Heere met uw gansche harte, ende en steunt op uw verstant niet"*.

Tusschen 8 en 9 uren ontfange ik eenen brief van mijne huisvrouw, en daerin eene van mijne dochter Apollonia, waerin haer Ed. mij verhalen de vreugde, die in den Haeg den 1^e Sept ontstaen was over een gerucht daer verspreidt, dat onze stad van den vijant verlaten en wij dus ontzet waren. Ik stont verwondert over zulke geruchten, alzo de vijant tot nog toe met alle kracht zijn voornemen voortzet.

Zoo als mij gekleedt hadt, en gereedt stont met mijn bijbeltje onder mijn arm, word ik verzocht om te willen komen in het hospitael bij eenen officier, die dezen morgen zeer zwaer was gequetst. Ik zeide tegen den tamboer, die mij quam verzoeken, dat ik zoo aenstonts moeste gaen om mijn dienst te verrichten, maer dat ik dien volbracht hebbende terstont in 't hospitael komen zou.

Trede in 't voorbijgaen bij collega Janssen aen om te horen of er in den voorgaenden nacht iet was voorgevallen, om mijne aansprake en gebedt daarna wat te schikken. Bij Zijn Eerw. staende komt daer mede Dr. Mennes, en verhaelt ons de gelegenheit van dien officier, die jammerlijk gewont lag te zieletoegen en geen 2 uren meer leven kon. Waerop collega tot mij zegt: "Vader, terwijl gij den dienst verricht, zal ik naer 't hospitaal gaen, dan nemen wij beiden onzen post wederom waer.

Van den dienst wederkerende door de laen van mevrouw Faure, komt een kogel door en langs de hoge hegge langs het middelpadt, zoodat en de struiken en de bladeren mij om het hoofd en in het gezichte vlogen, dat ik naulijks wiste waer ik was. Het schieten van weerkanten is ongelooflijk sterk. Tegen den avont in het hospitaal komende was die officier reedts overleden. Ik sprak de andere gequetsten aen, vermaende en vertroostte dezelve en deed een gebedt voof dezelve.

[Tusschen den 3 en 4, 2 doden 13 gequetsten in de stad.]

Maendag den 4 Sept

Maendag den 4^{den}, vermits wij den geboortedag van onzen stadhouder zoo luisterrijk hadden geviert, verwachtten wij niet anders dan dat de Franschen den verjaerdag van den Dauphin ook plechtig zouden gedenken, waerom, uit vreeze voor brant, mij niet te slapen durfde nederleggen; edoch zoo is dezen nacht onder een gemeen en gewoon gebulder van allerlei schietgeweer doorgebracht. Tegen den middag zeer gematigt, tusschen 1 en 4 uren zeer stil.

In den namiddag aen mijne voordeur staende, zie ik 3 heeren met 2 dames, deftig, ja vrij wat meer dan men in deze omstandigheden hier verwachten zoude, uitgedost. Ik neme de vrijheit om dezelve aen te

spreken, vroegde of zij Hollanders waren. Zij antwoordden ja, dat zij van Amsterdam komende om naer Middelburg te gaen eens in passant hier waren aengekomen, om te zien hoe het hier gestelt was. Ik verzoekte hen binnen te treden, hun eenige verversching, thee of dergelijke, aanbiedende, en dat Hun Ed. in mijn huis, als in een kort tafereel, konden zien hoe het er verder op andere plaetsen gestelt was. Zij treden binnen, komende in het voorhuis zagen zij het magazijn van kogels, stukken van bommen en hauwitzers. Zij vroegden of die allen in mijn huis waren gevallen. Ik antwoordde gelijk de oprechte waarheit was “Ja, en nog wel 10 of 12 die ik niet hebbe, maer die, door mijn huis gevlogen, elders gevallen waren”.

Zij gaen met mij in de gallerije, verwonderen zich over de fraeiheit van dezelve. Edoch voorbij den ingang van mijn kelderkeuken komende, en toen den naren toestant der vensteren, op de binnenplaets uitzicht hebbende, in welke bijna geen gehele ruit te vinden, beschouwende, werden de dames zeer ontstelt, zeggende tegen mij: “En durft gij nog in zulk een huis blijven?”

Ik brenge haer in mijn eetzaeltje. Op het einde van de gallerije, waernaest onze achterkeuken was, toonde hun Ed. waer de hauwitzer in de eetzael, waer de bom in de keuken gevallen was, wat ravagie dezelve daer hadden aengerecht. Zij dit alles ziende werden de dames zoo bevreest, dat zij, de heeren bij de hant nemende, zeiden: “Laet ons gaen, laet ons toch gaen! Wie durft in zulk een huis blijven?” en gingen dus haestende, zonder het een of ander te nuttigen, ten huize uit.

Dit schielijk vertrek smertte mij zeer, alzoograeg willende geweten hebben wie Hunne Ed. waren. Ik stelle vast dat het voorname koopmans, ja mogelijk bewinthebbers van de Compagnie zijn geweest. Tegen den avont werdt de collonel Lewe, die in zijn dienst als een man van eere gebleven was, met alle statie die deze omstandigheden des

tijds toelieten, begraven. De heer generael Lewe, die als naeste bloetverwant deze lijkstatie bijwoonde, sprak op eenen heldentrant, wanneer het lijk 't graf gezet werdt, de officieren en soldaten edelmoedig aen, hun voor ogen stellende, dat, ofschoon het hem zwaer viel zijnen naestbestaenden dus ter aerde te moeten zien bestellen, het echter hem in zijne droefheit tot eene grote vergenoeginge en vertroostinge verstrekte, dat de gesneuvelde als een braef soldaet op het bedde van eere, strijdende voor vaderlant en vrijheit, het leven hadt opgeoffert; vermanende alle de officieren en soldaten het voorbeeld van dien helt op te volgen, die niet alleen den naem van Lewe gevoert hadt, maer ook altoos de edelmoedigheit en dapperheit van een leeuwenhart getoont hadt, bedankende de soldaten voor de gehoorzaamheit en hoogachtinge, aen den overledenen altoos betoont, hen met een vermanende dezelve gehoorzaamheit en hoogachtinge voortaan aen hunnen Lt. Collonel te willen betonen etc.

In de juiste bewoordingen wil ik niet gehouden zijn, dit durve ik met vrijmoedigheit zeggen, dat deze aanspraek van een ieder die ze gehoord heeft hooglijk werd geroemt.

De vijant in den morgenstont en op den dag niet buiten gewoonte hebbende geschoten, begint met dezen avondstont zijne vreugdevuuren over den verjaerdag van den Dauphin aen te steken. Hij laet eene mijn springen; waerdoor echter maer 2 van onze soldaten ommekomen. Hierop aen het kanonneren en bombarderen. Diergelijk vuur, donder en weerlicht van geschut, heeft noit eenig oudt en ervaren krijgsman, volgens eenparig getuignis, gezien. De onzen blijven niet schuldig, maer betalen promptelijk met dezelve munt, en ik verzekere mij dat niet alleen de naburige steden Tholen en

Steenbergen, maer zelfs Breda, Goes, Zierikzee daervan hebben gedavert.

[Tusschen den 4 en 5, 3 doden 22 gequetsten in de stad.]

Dingsdag den 5 Sept.

Gelijk de vijant gisteravond het verjaringsfeest van den Dauphin hadt ingestelt, zoo heeft hij het den gehelen nacht achtervolgt. Meer dan 60 kanonkogels en bommen zijn dezen nacht over mijn huis gevlogen, ben echter door des Heeren goetheit van verdere schade aen mijn huis verschoont gebleven.

De vijant heeft 2 nieuwe batterijen opgerecht, een op de erve van Willem Maertenz nabij Stuivenburg ²¹), de andere een weinig bezijden daer van daen. Een van dezelve speelt vlak over mijn huis, zoodat ik elk moment het geruisch der kogelen in mijn kelderkeuken horen kan. Om 6 uur des morgens gevoelde ik eene zware schuddinge der aerde, hoedanig eene ik nog noit gedurende onze gansche belegeringe gevoelt hadde, 't was of alles zoude instorten. Het eenparig gevoelen onzer borgeren was, dat deze mijn door de onzen was aengestoken, omdat onmidlijk op het springen ons kanon, mortieren en granaden volgden.

Edoch een quartier uur daerna zie ik een deftig heer met zijn ordonnantie achter hem onze straet opkomen; ik neme de vrijheit hem aen te spreken, hem feliciterende dat hij nog zoo gezont en fris uit de werken wederkeerde. Deze, zijnde een Hoogduitscher, verhaelde mij dat de Franschen hunne mijn onder het lunet Utrecht gereedt makende, daeromtrent eene onzer mijnen hadden ontdekt, en in 't

²¹ [2018] Nu: hoek Borgvlietsedreef-Prins Bernhardlaan

vervolg hunne en onze mijn tegelijk hadden doen springen, waardoor vele van de onzen jammerlijk omgekomen, nog veel meer gequetst waren.

Droevige rapporten! en waeruit ik vaststelde dat wij nu Zeelant en Utrecht genoegzaam verloren hebbende, het ravelijn Dedem, reeds zeer gefnuikt, nu met alle macht zouden worden aengetast.

Het is eene lust om te zien en te mogen horen, dat Pucelle en Koehoorn, 2 posten waerop de vijant zooveel geweld gedaen heeft en nog doet, zoo manmoedig worden verdedigt, en dat onze matrozen als leeuwen op hunnen post Kijk-in-de-pot met zooveel moedt en dapperheit tot nog toe zich gedragen. Den ganschen dag, uitgenomen den namiddag, zeer hevig geschoten.

Tegen den avont werd mij van een geloofwaardig persoon verzekert, dat ofschoon de 2 lunetten Zeelant en Utrecht nu genoegzaam als verloren waren, de vijant echter volgens tijdtrekening nog gene grote progressen hadt gemaekt, en hij op die wijze de stadt nog in geen 2 maenden konden machtig worden; dat er dien dag een grote krijsraet was gehouden, waerbij alle generaels, zoo die in de stadt of buiten waren, hadden tegenwoordig geweest, doch wat besloten was bleef onbekent. Ik hope dat de Algenoegzame hunne raetslagen en ondernemingen zal zegenen tot welzijn van onze stadt en het lieve vaderlant.

[Tusschen den 5 en 6, 4 doden 16 gequetsten in de stadt.]

Woensdag den 6 Sept

Omtrent 2 uur onder het gewoon gebulder van het geschut opstaende, liet ik mijne gedachten gaen wat gevoeglijkst naer

tijdsomstandigheden tot een onderwerp mijner voorafsprake en daerop volgende gebedt zoude nemen.

Mijne gedachten vielen eindelijk op Rom. 12:12: *“Verblijdt u in de hope, zijt geduldig in de verdrukkinge, volhert in de gebeden”*. Om 9 uur naer de vergaderplaets gaende (want ons gewoon uur was verandert) trad ik bij collega Janssen aen, om te vernemen of Zijn Eerw. iet bijzonders hadde gehoort. Zijn Eerw. wist niets van aengelegenheit.

Ter vergaderplaets gekomen en mijn werk begonnen hebbende leverde het eerste gedeelte mijner voorgelezene woorden *“Verblijdt u in de hope”* (uit aenmerkinge van de nieuw aengekomen hulpbenden, derzelver gelukkige samenvoeginge met onze armée, en daeruit geschepte hope dat er nu eersdaegs iets tot welzijn van onze stad zoude worden ondernomen) mij overvloedige stoffe op, zoodat besloot de overige 2 delen *“Zijt geduldig in de verdrukkinge”* en *“volhert in de gebeden”* over te sparen tot mijne naestvolgende beurte.

Het continueel schieten van wederzijde is en blijft even geweldig, ja neemt van dag tot dag hant over hant toe, zoodat wij dezen ganschen morgenstont en voormiddag tot 11 uur toe het formidabelste vuur hebben doorgestaen, waardoor alles schudt en davert. Zelfs wanneer den dienst verrichtte vlogen de kanonskogels over onze vergaderplaetse, een derzelve stuit recht tegenover ons tegen den muur van de droge gracht, alwaer eenige tonnetjes met buskruit stonden, waardoor eenigzins in mijn dienst werd gestremt, doch kort daerna denzelven achtervolgde.

Terwijl daer was viel een bom in mijn tuin, makende een gat waerin wel 4 ossen zouden kunnen worden begraven. Anders was ik in de 6 laetste dagen aen mijn huis zeer gelukkig geweest, want ofschoon menigmael op eenen dag 100 kogels, bommen, hauwitzers over

hetzelve waren gegaen, zoo had ik echter in dien tijdt nog gene merkwaardige schade geleden. Edoch alles is bijna genoegzaam verwoest.

Tegen den middag verspreidt zich een algemeen gerucht dat onze voortroepen, bestaende uit hussaren, reeds dadelijk op marsch waren, ja dat ze reeds achter Nispen, een dorpje liggende bezijden Rozendael, gepasseert zouden zijn, dat men vaststelde dat onze nu samengevoegde armée nog dezen dag zou opbreken om iets van aengelegenheit tot ons welzijn te ondernemen.

Onze schippers waervan voorheen gemelt hebbe, zitten nog bij den provoost. Wat het einde zal zijn is nog onbekent.

[Hier eindigt mijne aentekening der doden en gequetsten in onze stadt, alzoo de verdere lijsten mij niet ter hant gekomen zijn. En is het getal der doden 385, der gequetsten 1459, samen 1844 in de stadt. Alles uit eene geloofwaardige lijst.]

Donderdag den 7 Sept

Het is heden de 50^e dag dat wij zoo hevig aengetast en beschoten zijn, en in plaetse van verminderinge vermeerdert de furie langs hoe meer. Het heeft er dezen nacht cruel toegegaen. De kogels en bommen, die over onze stadt gevlogen en in dezelve gevallen zijn, zijn ontelbaer. Geen wonder dat daer wederom een zware brant op de Hoogstraet is ontstaen, en dat bij het blussen een onzer burger-brantmeesters het leven verloor, en een ander zwaer wierd gequetst.

Schuins over mijn huis, naest Eldermans, wordt de timmerman ²²), daer wonende, door een kanonskogel van het leven berooft. Nare toestant!

Wanneer er een uurtje of 2 stilstant is, 't welk men als tot eene adem halinge behoorde te gebruiken, ziet men droefheit de gequetsten wegbrengen, men voelt de straten daveren door het slepen van nieuw kanon naer de batterijen, men hoort niet anders dan het geklater der wagens, geladen met kogels, bommen hauwitzers, met kruit en loot. Dit pas voorbij zijnde ziet men wederom de soldaten rangeren, die de werkluiden, welke meest uit soldaten bestaen en op eenige avonden telkens 7 of 8 hondert uitmaken, om naer hunne bestemde posten, ja late ik vrij zeggen, menigmael naer hunne slachtbanken brengen. En vermits dit alles door onze straet passeert, ja alle manschap in onze straet en alzo voor mijn huis gerangeert wordt, bezwijkt mij wel eens de moedt.

Ik teekene dit alleen aen, opdat U lieden een klein denkbeeld van eene belegeringe zoudet kunnen formeren, maer beure mij tegenwoordig wederom op met de overdenkingen van de woorden, welke ik op aenstaenden Zaterdag ter opbeuringe en moedtgevinge van mijne toehoorderen, zoo Godt wil! hope te verhandelen, te weten: *“Zijt geduldig in de verdrukkinge”*.

Met deze en dergelijke overdenkingen, waertoe mij dagelijks nieuwe stoffe in overvloedt voorkomt, bezig zijnde, wordt er uitgeroepen: *“Levendige molenaers!”* ²³)

Ik ga naer den Dam, kope eene schone partij voor 11 stuivers in het overreiken van het mandetje ontsprong er wel 10 of 12. Thuis komende en dezelve schoonmakende hadde ik nog 78, alle

²² [2018]; Arnoldus van Laten, wonend in 't Blauwe Schild, Lievevrouwestraat 30.

²³ [2018]; Mul, ofwel gestreepte zeebarbeel.

uitnemende groot, als gemene panharingen, alle zwemmende in het water.

Onder het schoonmaken slaet een bom vlak boven mijn huis, een stuk van dezelve valt op mijn zolder met zulk een vreeslijk geraes, dat ik meende alsof het gehele bovengestel inviel; ik ga daerop naer boven op de zolders, en bemerk tot mijne blijchap gene andere schade, dan dat de nog overgebleven pannen van mijn dak door dat stuk op mijn zolder waren neer geworpen, en daerdoor zulk een vreeslijk geluit was verwekt. Ik neme het stuk van de bom, nog zoo warm zijnde dat ik mij daeraen konde branden op, om het bij mijne reedts vergaderde gedenktekenen te bewaren.

Terwijl ik nog boven was telde ik meer dan 10 bommen, welke over mijn huis, nu geheel van dak berooft, vlogen. Het gaet er ijselijk toe. Mogelijk dat de vijant, gehoord hebbende dat de onzen op marsch zijn, zijn geweld verdubbelt.

Des avonts wordt mij van eenen ervarenen en geloofwaerdigen ingenieur verzekert, dat de onzen eene mijn onder de Franschen batterijen hadden aengestoken, met dat gevolg dat niet alleen de gansche batterij was geruineert, maer ten minsten 150 Franschen daerbij hun leven hadden verloren.

Vrijdag den 8 Sept

Onze 10 à 12 schippers, van welke reedts een en andermael hebbe gewag gemaakt, zijn met eere losgelaten, alzo overtuigende gebleken is dat het niet aen hen, maer aen andere gehapert heeft, dat gemelt dessein niet was uitgevoerd geworden. Nog wordt van weerkanten met even gelijk geweld gevochten: de vijant in 't attacqueren van onze vestingwerken, doch voornamelijk in het ruineren van de huizen in

onze stadt; (stont het in zijne hant, geen een huis was meer overig!) de onzen borgen niets, maer betalen alles met parate munt.

Ondertusschen zitten wij ingezetenen in eenen allernaersten toestand: van buiten een verwoedde vijant, in zijne verbeeldingen bedrogen, van binnen wegens de buitengewone en langdurige droogte en warmte zoovele muggen, vliegen, vloojen als iemand oit van zijn leven heeft gezien, zoodat noch van binnen in zijn gemoet, noch van buiten aen zijn lichaem, eenige rust of stilstant heeft, maer nootzakelijk droefgeestig moet worden.

Tegen den avont wordt mij gezegt dat 6 of 7 van onze voorname mineurs tot den vijant zoude zijn overgelopen, maer voor waerheit durve ik het niet aennemen, alzo de ondervinding mij leeraert dat in onze stadt zoo grof en groot gelogen wordt als in sommige Hollantsche couranten.

Dit nochtans kan en moete ik met droefheit mijns harten betuigen, dat door overvloedt de dertelheit en brootdrunkenheit onder ons guarnizoen zoo groot wordt, dat het tot den Hemel schreeuwt. De liefdegaven der Hollanderen en Zeeuwen worden door de baldadige soldaten zoodanig misbruikt, dat niet alleen het rogge-, maer zelfs het tarwebroot, ja de kaes, daer maer het minste plekje aen is, langs en over de straet wordt geworpen voor de honden, ja van sommige onzer borgeren van daer wordt opgeraept, om hunne verkens daarmede te voeden. Hoe blijde zouden onze anderen soldaten zijn, in het camp omtrent Breda, indien zij van dezen overvloedt het overschot voor niet zouden mogen genieten!

Onze gehele Vrouwestraet, uitgenomen 10 of 12 huizen, in welke officiers gelogeert zijn, is in een jenever en brandewijnskroeg verandert. Borgers welke voorheen naulijks een kan jenever des daegs konden verkopen, kunnen nu op eenen dag een ja 2 oxhoofden witten

en roden wijn uittappen. Daer ziet men van den morgen tot den avont alle baldadigheden, daer hoort men alle vuile en godtloze liedekens. Kortom ik vreze, dat de Rechtvaerdige Godt ons nog zwaerder zal straffen wegens alle deze baldadigheit en brootdrunkenheit. Dus schreef ik op den 8 Sept. aen mijne vrouw, en deze mijne vreze is geenszins ijdel geweest, gelijk de uitkomst heeft getoont.

Zaterdag den 9 Sept

Het geweld der vijanden in 't voortzetten van hunne genomen maatregelen, blijft en wordt even sterk voortgezet.

De verdediging der onzen is even dapper en manmoedig. Men zoekt ons te verzekeren dat echter de vijant in de laatste 8 dagen geen 10 voet gronts gewonnen heeft, en dat het nog wel lang zou kunnen aenlopen, vooraleer hij de stadt meester wordt.

Op dezen dag valt er een zwaer ongeluk voor de onzen voor, alzoo een onzer batterijen door onachtzaamheit der onzen in brant geraekte. Zij hebbende 3 mortieren gereedt om hunne bommen naar den vijant te werpen, vergeten hunne kruittonnen te dekken. Het vuur in de mortier stekende raekt door de vlamme ons eigen kruit, op die batterije zijnde, mede in brant, en dus onze gehele batterij, en zij zelfs met hunne bijhebbende manschap verloren.

De vijant schiet van 5 nieuwe batterijen, ieder met 4 stukken beplant, op Pucelle en Koehoorn met grote force, edoch 2 dier batterijen worden nog dienzelven dag door de onzen onbruikbaar gemaakt. Nu was mede zijn toeleg de vloeddeuren van onze waterkorenmolens onbruikbaar te maken, weshalven hij geweldig op dezelve doet schieten, maer de onzen bezorgen dezelve met een dam voor dezelve te leggen. Van onze armee hoort men nu geen woort, als dat zij, te zwak zijnde, het secours der Hanoverschen zullen afwachten.

Zondag den 10 Sept

Nog al hetzelfde gebulder van weerkanten. Men zegt, dat de vijant 4 nieuwe batterijen opgericht heeft op het glacis tegen onze palissaden aen, 't welk ons niet veel goedts zoude voorspellen. In onze stadt heeft men gisteren en vandaag wat rust gehad, maer nu begint het op de haven met alle furie. Het schijnt dat de toeleg der vijanden is onze gehele stadt tot eenen puinhoop te schieten. De Hoogstraet, Kerk- en Beulstraet, de Bosch- en Zuivelstraet zijn genoegzaam enkele puinhopen.

Nu moet er de haven aen. Och! behaegde het den goeden Godt dat hij dien puinhoop nog niet machtig mochte worden, zoo zou mogelijk zijne trotsheit eens gefnuikt en de sleutel van onze Republyk behouden blijven.

Het is de eerste belegering die ik bijwone: de Heere, in wiens macht ik sta, hope ik, zal mij en alle ingezetenen van ons vaderlant voor eene tweede bewaren. Het is ontsteltenis op ontsteltenis, telkens zooveel bommen, hauwitzers en kogels rondom en over uw hoofd te zien vliegen.

Mijne aentekeningen vallen hier wat korter omdat sedert voorleden Donderdag door de koorts ben aangetast, zoodat op gisteren mijnen dienst niet hebbe kunnen waarnemen. Ik hebbe mij een ader doen openen, wat bloedt doen aftappen, en sedert dien voele ik verlichtinge. De Heere wille het zegenen, en mij verder bijstaan en herstellen!

Maendag den 11 Sept

Door des Heeren goetheit bevinde ik mij vrij wat beter dan de vier voorgaande dagen, doch de langdurigheit der ongemakken en gene

gegronde hope van eene goede uitkomst doen niet zelden mij kleinmoedig worden, wanneer ik zie hoe de vijant met bombarderen en brandstichten, als was hij een tweede Nero, voortgaet.

Het is zeker, de onzen verdedigen ons tot nog toe als moedige leeuwen, en 't is niet uit te drukken met wat moedt en courage zij naer hunne posten en in de werken gaan, schoon er zoovele van hunne spitsbroeders sneuvelen. Volgens eene eigenhandige lijst, die aan eenen van onze generaels is overgeleverd, zag ik dat reedts gedurende onze belegeringe 8600, zoo doden als gequetsten aen onze zijde ware getelt, en men verzekert dat het getal der vijanden wel 3 maal dat getal uitmaekt.

De vijant heeft sedert gisteren onze capitalen wal met alle force begonnen aen te tasten, om daerin bres te schieten, zoodat het nu begint te naderen en hij eene open deure zoekt te krijgen om in de stadt in te dringen.

Het dorp Wouw is door den vijant zoodanig versterkt en beschanst dat er geen aenkomen aan is, en (zoo men zegt) zoude het slot van Wouw, zijnde een oudt kasteel van de Marquizen van Bergen, en door de natuurlijke situatie wel gelegen, mede zeer gefortificeert zijn, edoch dit laatste kan ik met geene zekerheit melden.

Dingsdag den 12 Sept

Vermits mijne aantekeningen over dezen dag en volgende 13, 14 en 15 in de plunderinge der vijanden zijn verloren geraekt, zal ik ter eeuwiger gedachtenisse voor mijne vrouw en kinderen, mijnen laetsten brief meedeelen, aan Haar Ed. toegezonden, en om haer inhoud wel waerdig gelezen te worden, luidende van woort tot woort als volgt:

“Dingsdag den 12 Sept. Ik ben dezen morgen door des Heeren goetheit in redelijke gezontheit opgestaen, en mij bereidt tot den dienst dien ik

verrichten moeste. Mijne voorafspræk was Rom. 12 12: "Zijt geduldig in de verdrukkinge".

Na gedanen dienst ging ik onzen trouwen Gouverneur bezoeken. Zijne Hoogheit, mij ziende, vattede mij hij de hant, zeggende: "Dominé, nu bent gij al 2 mael van den doden opgestaen, 't is gisteren de 2e mael geweest dat mij rapport gedaen is dat UEd. doot was". Ik bedankte Zijne Hoogheit voor het aendeel, 't welk dezelve geliefde te nemen over het welvaren van mijnen persoon.

Zijne Hoogheit zelf was dezen dag, gelijk ook gisteren, vrij wat beter als wel eenige dagen van te voren was geweest, 't welk mij eene zonderlinge blijschap toebracht. Particuliers aengaende het kanonneren en bombarderen kan ik UEd. niet melden, vermits hetzelfde onophoudlijk is.

De Heere heeft ons deze 3 laetste dagen wederom voor verdere schade aen ons huis bewaert! 't Is waer, wij krijgen nu en dan wel eenige musquetkogels op en door onze gallerije, 't welk mij de lust om daer wat te wandelen vrij doet verminderen, doch wederom moedt scheppende ga ik onder het roken van een pijpje dezelve nog somtijds 40 of 50 mael heen en weer wandelen, want ik zoude lam, stijf en kreupel worden van altoos in mijnen onderaerdschen kerker opgesloten te zitten.

Wat ben ik blijde UEd. hier niet hebben, en dat UEd. van de gezamenlijke vrienden zooveel vriendschap geniet! 't Ware voor mij onmogelijk alle de alteratien en daerop volgende lamentatiën, die dagelijks aen UEd. zoude moeten zien en van UEd, horen, uit te staen. N.B. de Heere, geve dat wij elkander in gezontheit nog weder mogen aenschouwen! Och, wat zoude dat eene vreugde voor mij zijn! Hoe spoedig zoude ik in den Haag bij u komen om wat verquikkinge bij UEd. en de lieve vrienden te genieten.

Dezen avont wordt doodt voorbij mijn huis gedragen de brave en dappere kolonel der Engelsche ingenieurs Spijdt, door een musquetkogel in het voorhoofd, voor in en achter uit gevlogen, tot droefheit van vele welmenenden gesneuveld. Lieve kinderen, wat verliezen wij al brave menschen!

De vijant zet met alle kracht zijne progressen voort met bresse te schieten in onzen capitalen wal, 't welk hem N.B. terwijl hij onze stadt bombardeert, wel gelukt. Wij zijn verloren en mogen het nog 8 dagen of ten uiterste 14 dagen uithouden maer zullen het eindlijk moeten opgeven.

Ons secours, eerst onder Swartzenburg, naderhant onder Chanclos, aengekomen, waervan wij hope hadden dat de ontzettinge onzer stadt zoude hebben gedient, blijft omtrent den Oudenbosch, Hoeve en Breda geposteert, en het schijnt dat zij daer gekomen zijn om den verderen indrang der vijanden in Hollant te beletten, maer geenszins onze stadt te ontzetten, zoodat wij zekerlijk, het nog eene week of op het allerlangste nog 2 weken uitgehouden hebbende, het slachtoffer zullen zijn.

Godt beware onze stadt, Hij beware alle onze brave generaels, die tot nu toe niet ontzien hebben hun leven voor ons te wagen, Hij beware ons allen en mij!

Onze Prins Gouverneur heeft van dezen avont nog zelf in persoon in de werken geweest, alle de zware attacques gaen bezichtigen, gelt uitgedeelt aen dezulken die zich braef hadden gequeten, en verder belooft aen die zich wel gedragen.

Een zijner adjudanten, een lief en braef jongman, Snoekaert genaemt, bij Zijne Hoogheit zijnde, wordt door een stuk van een bom gequetst, doch gelijk collega Janssen mij verzekert, was er goede hoop op herstellinge. (Doch is baldadig bij de plunderinge in de tegenwoordig-

heit van D. Janssen door 4 Franschen met de bajonnetten, daer hij aen zijne quetsuur te bedde lag, doorstoken en afgemaekt, en het lichaem uit de venster geworpen. Dit is mij naderhant verhaelt.)

Woensdag den 13 Sept.

Het vervolg was:

“Nog ben ik welvarende, maer worde echter loom en lusteloos, alzoo onze zaken van dag tot dag achteruitgaen en gene hope van ontzet zich opdoet. Ik hebbe met blijdschap UEd. brief, door K. A. Folkers geschreven ontfangen, en met tranen dien gelezen.

De vijant avanceert zeer sterk met schieten van bres in onzen capitalen wal onder Pucelle en Koehoorn. Hij heeft dezen dag, wetende dat de onzen het lunet Utrecht zouden laten springen wanneer hij daer mochte komen, zijne maetregelen zoo wel genomen dat hij ons is voorgekomen, en hetzelve in de lucht heeft doen vliegen, waerdoor 70 of 80 van onze manschap en daeronder 3 of 4 officiers, gebleven zijn, zoodat wij nu de lunetten Utrecht en Zeelant geheel kwijt zijn. Het lunet Overijssel en het ravelijn Dedem zijn ten groten dele beschadigt en buiten staet van sterken tegenstant, indien zij geweldig werden aengetast, te kunnen bieden. De vijant schiet tegenwoordig zoo sterk op Pucelle en Koehoorn om zijne bres te vergroten, dat mijn rustbank, welke mij voor een bedt en stoel verstrekt, alle minuut schudt en beeft”.

Donderdag den 14 Sept.

Het vervolg van den brief was verder:

Omtrent half een opstaende wegens het schriklijk geweld der vijanden zoo bevinde ik mij, onder des Heeren goetheit, tamelijk wel, fris en

gezont kan ik niet schrijven, maer naer tijdsomstandigheden, waerin wij ons bevinden, nog in staet om mijn post en plicht waer te nemen, waerin ik hope dat de goede Godt mij tot den einde toe, 't welk N.B. nu vast aennadert, verder zal ondersteunen.

Het vuur van dezen nacht en in den morgenstont om 5 uur, waerin ik dit schrijve, onophoudelijk, vreeslijk, grouwzaem in onze stadt; het instorten der daken, het vallen van gevelen in onze straet ongemeen, hoewel het mij niet lust telkens te gaen zien waer het is, alzoo ik er toch niet voor of tegen doen kan.

Om 6 uur eens op de straat komende hoorde ik, dat er in onze straat 2 bommen waren gevallen, een in het huis van Alleplas den grutter²⁴), de tweede in het huis van Doje²⁵), den kleermaker, welke daer alles verwoest en in stukken geslagen hebben, zodat wel terecht hadde gehoord dat het onze straat trefte. In huis wederkerende ben ik naer achteren, naer boven, tot op de zolders gegaen, maer vinde alles nog in den vorigen staet, zoodat wij bij onze geledene onheilen tot nu toe verschoont blijven. Godt beware ons voor verdere, want ze reedts zeer groot zijn.

Het geweld der vijanden is en blijft even geweldig. Ik kan het u niet schrijven wat menigte van bommen, kogels sedert 5 uur tot nu toe over en omtrent ons huis gepasseert zijn. Wanneer ik in mijn kelderkeuken wandele, komen er 2 musquetkogels voorbij mijne voeten rollen, doch waren zoo beleeft dat ze mij geen letzel deden.

UEd. kan hieruit afnemen hoe het hier gestelt is, en echter de baldadigheid en brootdrunkenheit der soldaten wordt van dag tot dag

²⁴ [2018]; Bruijd op de trappen, Lievevrouwestraat 49.

²⁵ [2018]; verm Joost Pondooij, wonende in 't Kleine Wapen van Engeland, Lievevrouwestraat 27.

groter, zij krijgen eeten en drinken in overvloedt, maer misbruiken het jammerlijk.

Een vrijwilliger van Amsterdam, een werker een de Waeg aldaer, onder het Klapmutzervaen, in zijne jeugt als schippersjongen mij te Akkersloot hebbende horen prediken, komt bij mij voor 4 dagen, brengt mij 15 guldens, om dezelve te bewaren, of zoo hij mochte komen te sneuvelen aan zijnen zoon te Amsterdam toe te zenden. Daegs daerna brengt hij mij nog 5 gl., gisteren wederom 5 gls., zoodat nu schatbewaerder van 25 gl. ben. Wanneer die man mij gisteren 5 gl. overgaf, toonde hij mij nog eenen enkelen daalder, zeggende: "Dat houde ik bij mij, niet wetende wat mij zoude kunnen overkomen. Wij winnen wel eenen fraeien stuiver, maer, lieve dominé, wij moeten het ook zuur halen". Wie zoude al oit gedacht hebben op sulke commissiën?

(N.B. Van dezen man hebbe ik in 't vervolg niets vernomen, stelle vast dat hij gesneuveld is. Het toevertrouwde gelt is mij bij de plunderinge mede ontweldigt)

Trouwens mijn dienst in Bergen is met eene dergelijk commissie van juffr. Vermijden begonnen, en zal naer alle waarschijnlijkheit zoo Godt gene wonderen doet, met deze eindigen. Uitkomst, ontzet, verlossinge verwachtte ik van en door menschen niet meer.

Laet onze brave Gouverneur en de hem toegevoegde generaels alles doen wat kunst, ondervinding en dapperheit aen de hant geeft, nochtans stelle ik vast dat wij het slachtoffer van en voor de Republyk zullen zijn.

Vaerwel, allerliefste huisvrouw en geliefde kinderen, kust elkander voor mij. Och, mochte ik het zelf doen! Onze Kootje en Koba niet te vergeten; zeg hun dat ik zeer blijde ben dat zij zoo vlijtig schoolgaen en zoo braef leeren, geef hun uit mijn naem een stukje koek of eenige

andere versnaperinge, alsof het van mij quame, want gelijk mijn hart over UEd. is uitgebreidt, zoo is 't ook over deze onnozele; kust ze toch en hebt ze altoos lief.

Bijzonderheden kan ik UEd. niet melden, alzo in de vergaderinge der brave generaels niet kome. Het een ander, 't welk ik van geloofwaerdige personen hore of zelf opmerke durve ik aen de penne niet toebetrouwen, uit vreeze dat mijn brief eens aen het dwalen mochten raken.

Vaarwel! De goede Godt, die UEd. in een veilige haven heeft gebracht, hope ik dat mij verder onder steunen, bijstaen en versterken zal, opdat ik de plicht van een eerlijken en getrouwen predikant tot mijn laetste dagen vervullen mag.

Groet alle de lieve en goede vrienden; zij moeten het niet qualijk nemen dat ik hen alle niet bij name noeme. Groet dezelve van harte. Ik bedancke dezelve voor alle vrientschap die zij aen UEd. betonen. Godt geve dat ik nog eens met monde doen mag, gelijk met het harte doe. De Heere zij met u allen! Hij beware ons lieve vaderlant, en geve eens uitkomste uit benauwtheden!

*Uw liefhebbende man, getrouwe vader en grootvader.
Kust elkanderen voor mij.*

Jac. Adr. Folkers.

Ik ben tegenwoordig wel, hoewel mijne krachten mij wat begeven".

Deze tederhartige brief, dien mijne vrouw, gelijk ik naderhant verstaen hebbe, aan het huis van den heer en neef Breij, daer Haar Ed. met mijne familie ten eeten was verzocht, ontvangen heeft, en aldaar over tafel gelezen werdt, ja die aen verscheidene goede vrienden is gecommuniceert geworden, wordt met recht, gelijk ik ook denzelven met dat inzicht geschreven hadde, aangemerkt als de laatste, dien ik

van Bergen aen haar schrijven zoude, en als eene voorspelling van onze aenstaende onheilen.

Het is ook de laatste geweest dien ik geschreven hebbe, want, ofschoon ik op Vrijdag wederom eenen nieuwen brief begon, en daarin meldde wat dien dag is voorgevallen, gelijk dus gedurende de gansche belegeringe alle mijne brieven van dag tot dag als een dagverhael hadde opgesteld, zoo overviel ons op Zaterdag den 16 Sept. op het onverwachtste onze verwoestinge aldus:

Zaterdag den 16 Sept

De vijant tegen den avont, zijnde Vrijdag, door eenen tamboer de stadt hebbende laten opeischen, wordt die tamboer, zoo er verhaelt wordt, met een onvoldoende antwoord van den heer generaal Cronström teruggezonden, en men zegt dat Zijne Excellentie gene de minste kennis aen den Gouverneur of eenigen anderen generael zoude hebben gegeven, waeromtrent ik geen oordeel vellen kan.

De tamboer in het camp der vijanden wedergekeert zijnde begint de vijant dien avont, en vervolgt zulks in den voornacht, op het allerverschriklijkste uit zijn kanon en mortieren op de stadt en deszelfs werken te schieten, makende zoo even over 12 uur eens kleine tuschenpoozinge, maer zoo even over een uur begon hij wederom ijsselijk te bombarderen op de bastions Pucelle en Koehoorn, zijnde de bommen derwaers geschoten, zooals mij naderhant van geloofwaerdige mannen verzekert is, meest loze en onge vulde bommen, om daardoor onze constapels en schiltwachten in een gestadig alarm en ongerustheit te kunnen houden, terwijl des vijants krijgsmacht, hiervan verwittigt, te veiliger de stadt mochte en konde naderen.

Wat hiervan zij wete ik niet zeker, dit wete ik bij eigene ondervindinge dat ik dezen morgen, den 16, mijn brief aen mijne vrouw, dien ik de dags te voren begonnen hadde, zoo omtrent 8 uur des morgens vervolgende, een en andermael zeer verbaest wierde, horende de musquetten zoo duidelijk als nog oit gehoord hadde, stelde mij echter gerust, denkende dat de vijant mogelijk onze pallissaden aentastten om zoo in de droge gracht te komen. Doch bemerkte metter tijd dat de musquetten langs hoe nader quam, totdat eindelijk met ontzettinge steeds hoorde roepen: "*Avance, avance, tue, tue, vive le roy!*" 't welk mij dwong mijn penne nader te leggen en eens naer boven te gaen. Aen mijne voordeur komende zag ik den vijant in het begin van onze straet reedts tegen de onzen chargeren, en al vechtende uit de Fortuinstraet den onzen indringen. Schoon de onzen sterken wederstant boden moesten dezelve de Franschen uit de Potterstraet onderstant en versch volk krijgende, eindelijk terugge deinzen, 't welk ik zag dat al vechtende geschiedde, waerom mij daer niet meer veilig oordeelde; vermits de vijant nu maer 4 huizen van mij af was sloot ik mijne voordeure, begaf mij wederom naer mijne kelder, zag aldaer door het kelderluikje, 't welk op de straet uitquam, recht voor mijn huis de onzen en den vijant nog 3 à 4 mael op elkander losbranden, totdat eindelijk de onzen voor de overmacht der vijanden moesten wijken, en het straetje schuins over mijn huis en uitlopende op de poort van het logement van den Prins van Hessen-Philipsdal, inslaen, en van den vijant nagevolgt wierden.

Toen bekreep mij de zorg voor dien dapperen vorst, niet wetende als toen dat Zijne Hoogheit reedts aen het hoofd van een gedeelte van ons guarnizoen zich bevont, die reedts geavanceert was tot voor het Hof van den Marquis, met toeleg om den generael Cronström van zijn bedde te lichten, 't welk ook hun zou hebben gelukt, indien niet 25 of

30 soldaten, aldaer bij Zijne Excellentie de wacht hebbende, de poorten van het Hof hadden gesloten, en daerdoor den vijant hadden gestut. Waerop onze gouverneur met het zwak overschot van het regiment van den heer colonel Deutz, 't welk dezen morgenstont zoude uittrekken naer Breda om daer wat uit te rusten, en ons hier wel te pas quam, alzoo onze Gouverneur en de generael Lely, dit overschot aenmoedigende, en met den degen in de vuist voorgaende, het zooverre bracht dat den vijant van daer tot op de Grote Markt teruggedreven.

Hierdoor kreeg Cronström gelegenheit zich weg te pakken, volgende hem een gedeelte van onzen magistraet, die, gelijk voorheen gezegt is, op dat Hof als in arrest gezeten hadden, en raekten alzoo met veel gevaer de Steenbergsche poort, die daer zeer nabij is, uit.

Vreeslijk werdt in de stadt gevochten. Onze Gouverneur houdt den vijant op de Grote Markt, werwaers hij hem terug gedreven hadt, staende. Doch de vijant nu steeds meerder volk van achteren door de sortiën Fullenius en Bruinvisch, ontfangende, werdt Zijne Hoogheit genootzaekt al vechtende doch in goede ordre te retireren.

In het defenderen werdt Zijne Hoogheit aen zijn been gewont, 't welk hem niet belette om onverschrikt voort te varen, en al vechtende de Steenbergsche poort te naderen, zijnde dit de poort van af- of uittocht. Niet minder queten zich de Schotten van het regiment van Majoribank op de Vischmarkt de vijant met zulk een hartnekkigheid tegenstaende, totdat 5 van hunne kapiteins, 17 of 18 van hunne andere officiers of gesneuveld of zwaer gequetst waren, zij eindelijk mede genootzaekt wierden al vechtende naer de Steenbergsche poort te retireren.

Het regiment van den brigadier Evertzen toonde op de haven ook alle vigoureuzen tegenstant. Hier (mene ik) is hunne Lt. Kolonel de heer Puthamer gequetst, aen welke wonde Zijn Ed. kort daeraen overleden

is. Doch deze, het ook te quaedt krijgende, kiezen mede den weg naer de Steenbergsche poort, daer zij al vechtende aenquamen. Dus geraekte eindlijk ons gansche guarnizoen, al vechtende en door den vijant nagejaegt, ten poorte uit, begeeft zich naer de kleine armee, hebbende in alle deze confusie nog hun vaendelen behouden en bewaert, latende onze Grote en Vischmarkt met doden opgevult, de haven en voornaemste straten met lijken bezaeit. Hoe en op wat wijze de vijant in de stadt gekomen is, wordt verscheidenlijk verhaelt. Vijf van de officieren der Royale Corsen hebben mij naderhant meer dan eens verzekert, dat ja waerlijk zij als de eerste de bres zijn opgeklauter met veel moeite, dat zij zich rechts en links op onzen wal voor de bres geposteerd hadden, dat eenige van de hunne gemaekt hadden, dat sommige van onze soldaten uit de sortie Fullenius stadtwoerts invluchtende daerop waren toegeschoten, en die sortie van den binnenkant waren ingedrongen, de achterdeuren, in de droge gracht uitkomende, geopent hadden, en dus aen de andere, nu met menigte in de gracht zijnde, deze geopende deuren hadden aangewezen, die als toen zonder te klimmen met alle geweld ter stadt waren ingedrongen. Dit hebbe ik uit den mont der vijanden zelfs, en wel van diegenen, die de eerste attacque hebbe gedaen, en die mij (gelijk in 't vervolg) op Woensdag den 20sten de allereerste beleeftheit hebben betoont. Dit wete ik ook van goederhant, dat een weinig voor 2 uur deze nachts nog aen onzen Gouverneur, den Prins van Hessen Philipsdal, rapport is gebracht is dat alles nog wel was. Men verhaelde mede, doch op wat gront en niet wat zekerheit hebbe ik nooit recht kunnen te weten komen, dat de generael Cronström van des vijants grote bewegingen en gevreesden aenval verwittigt zijnde, alleenlijk 200 man derwaers

zoude hebben gedetacheert, zonder eenige verdere praecautiën te gebruiken.

Doch ik zal mij in het onzekere niet verder uitlaten. Dit is zekerder, dat niemand kan begrijpen hoe de vijant zulk eene onderneming heeft kunnen te werk stellen, veel meer uitvoeren, zonder van eenigen van de onzen, 't zij op het ravelijn Dedem, aen welke zijde de vijant passeren moest, 't zij op Pucelle en Koehoorn, daer de aenval gedaen is, ontdekt te worden, ja het werk is zoo stilletjes toegegaen, dat onze matroosjes op Kijk-in-de-pot, nergens van wetende, zelfs wanneer onze stadt nu al overweldigt was, nog als leeuwen vochten en terribel schoten op den vijant.

Dus is deze onze van oudts beroemde stadt met alle hare considerable en formidable vestingwerken, waerop gansch Europa gedurende de belegeringe het oog geslagen hadt, in een uur of vier overrompelt, ingenomen en genoegzaam als verwoest, met verlies van 300 stukken, meest metael, 7 schepen vol ammunitie en allen verderen buit.

De vijant, nu meester van de stadt zijnde, en alle de poorten bezet en gesloten hebbende, stortte zijne woede uit op borgers en ingezetenen. Het guarnizoen, de generaels, en inzonderheit generael Cronström, op wien zij bij uitstek verbittert waren, hunne handen ontsnapt zijnde, moeten de weerloze inwoneren het ontgelden. De soldaten als verwoedt rammeien de geslotene deuren open, roven, plunderen en vernielen alles wat hun voorquam.

Wie zal hunne baldadigheit, hunne wreetheit alomme aen Roomschen en Onroomschen, aen mannen en vrouwen, zelfs aen grijsaerts en jonge dochteren gepleegt, kunnen optellen en verhalen? Niemand! alzo elk genoeg te doen hadt met zich eigen zelve.

Ik bepale mij derhalven tot datgene 't welk mij in eigenen persoon, en wel voor 't grootste gedeelte in mijn eigen huis is overgekomen.

Tusschen 8 en 9 uren des voormiddags komt eene grote schare voor mijn huis, vallen met verwoetheit op hetzelfde aen, brengen met de kolven hunner snaphanen, met mokers en beukhamers op de voordeur en op de vensters, aen straet uitkomende, zoodat ik besloot de deure te openen, wetende dat, hoe sterk dezelve ook mochte zijn, zij echter zulk geweld niet konde uitstaen en nootzakelijk terneder storten moest.

Meer dan 150, ja late ik vrij zeggen 200 roofgierigen drongen op een stel en sprong ten huize in, verspreidden zich door het gansche huis tot boven op de kamers en zolders, beneden in alle de vertrekken en kelders. Geen vertrekje, hoe klein en afgelegen, blijft verschoont, alles wat hun voorquam was hunne gading, niets bleef onaengeroot, niets verschoont, dan tot nog toe mijn persoon.

Deze eerste furie een weinig bedaert zijnde en deze plunderaers, de een voor, de andere na, allengskens een weinig afzakkende, komt zoo even over 10 uur eene tweede partij van de straet indringen. Deze mij in mijne gallerije ontmoetende vallen als hongerige beeren op mij aen, rukken en scheuren mij mijne klederen van het lichaem, en ontbloten mij van top tot teen toe, zoodat bleef staen als uit mijner moeders lichaem was uit gegaen.

Hiermede niet vergenoegt eischen zij van mij, dat ik hun zoude aentonen waer ik mijn gelt en goedt verborgen hadt. Ik antwoordde dat ik niet meer hadde, dat hunne medemakers den buit al weg hadden. Zij, daerdoor te verwoeder, werpen mij ter aerde neer, op de blaeuwe stenen van mijne gallerije, slaen, stoten en schoppen mij met hunne voeten, zetten hunne bajonnetten op mijne borst en overal op mijn bloot lichaem, zelfs tot quetsen toe, waarvan de eerste weken nog het litteken gedragen hebbende, eisschende gestadig ik zoude hun

aentonen waer ik mijn gelt verborgen hadde, onder een gedurig geroep: “Bougre de Hollandois, bougre de jeux!”

Eindelijk, hunnen moedt aen mij gekoelt hebbende, verspreidde ook deze zich door mijn gansche huis, en ik begae mij naer mijne kelders, om aldaer voor mijne naektheit beschuttinge te zoeken, edoch daer komende zie ik hoe 4 van mijne bedden, waeronder 2 beste waren, alsmede hooftpeuluwen en kussens, ja alles wat tot die bedden behoorde, jammerlijk aen stukken gesneden en verscheurt, de veeren en pluimen door de 2 kelders verspreidt en uitgestort zijn; daer zie ik hoe de slopen en teyken van hooftpeuluwen en kussens den royeren tot zakken dienen om hunnen beschaerden buit daerin te bergen en weg te dragen; daer zie ik voor mijne ogen mijn schrijfcomptoir, ‘t welk ik aldaer hadde laten brengen om voor bommen en kogels vrij te zijn, opengehakt en alle mijne schriften, papieren en uitgewrochtte predikiën aen stukken gescheurt, met voeten vertreden en met allerlei vuiligheden bezoedelt wierden.

Waerlijk, voor mij een hard en droevig spektakel! te moeten zien hoe al mijn werk, daer ik nu omtrent de 50 jaren met zooveel dag- en nachtbraken aen gewrocht en geblokt hadde, hier in een ogenblik wierd vernielt.

Behalven dit zag ik, hoe 4 van mijne kabinetten aen stukken gehakt, hoe mijne stoelen, die benevens de kabinetten in de voorste kelder geborgen waren, mede vernielt, hunne bekleedselen daarvan afgesneden, gescheurt en gerukt worden daer zie ik, hoe een partije van deze plunderaers zich aen het zuipen der wijnen begeven, werpende de ledige, ja meesttijds nog de half volle bottels tegen den muur of tegen den gront waerdoor mijne geschondene schriften in het nat drijvende en met voeten getreden, nog meer onbruikbaer wierden.

Onder het zuipen krijgt een dezer helden mijn bottel met inkt, en daeruit drinkende valt hij in euvelen woede op mij aen, slaet, stoot, schopt en mishandelt mij op eene allergrouzaemste wijze, zoodat ik dachte dat mijne laetste uur gekomen was, en maer naer gelegenheit zag om uit dezen naren kelder weder uit te geraken, 't welk mij eindelijk gelukte.

Boven gekomen zijnde zag ik, hoe 6 baldadigers mijne dienstmaegt Ariaentje in de binnenkamer sleepten en daer jammerlijk schoffeerden.

Ik hier in de gallerije bijna een uur lang, moedernaekt, tot een schouwspel dezer uitgelatene rotten gestaen hebbende, begint de eerste furie wat te bedaren, en de plunderaers een weinig af te zakken.

In deze gelegenheit komt mijne andere meidt Janna, en brengt mij een schoon hemt en hemtrock, 't welk zij onder hare rokken verborgen hadt gehouden; ik doe dezelve aen, terwijl zij heengaet en nog een oude versleten broek voor mij op de zolder opzoekt en bij mij brengt, die ik mede aendoe.

Edoch geen half uur daarna komt wederom een nieuwe troep rovers, en beroven mij wederom dit weinige dat ik nu aen hadt, zoodat ik nu voor de tweede reis moedernaekt stont. Een van deze baldadigers, mij in dezen staet ziende, neemt mij bij mijne armen, stoot mij 3 of 4 mael met mijn rug en achterhoofd zoodanig tegen den muur, dat ik niet anders dachte dan dat mijne hersenen en ogen uit hooft, vlogen.

Kort daarna zag ik hoe 12 of 14 baldadigers mijne meidt Ariaentje voor de 2^e mael aenpakken, haer met geweld de trappen opsleepen, op de voorkamer brengen, de deure toesluiten; en wat deze booswichten daer verder met haer gepleegt hebben gebiedt de eerbaerheit te zwijgen.

De andere meidt Janna, vrij wat ouder van jaren zijnde, was tot nog toe ongemoeit gebleven. Deze komt daerop naer mij toe laet haren bovensten rok van haer lijf vallen en hangt mij die om mijn lichaam. Edoch dit gering bedeksel mochte ik niet behouden, maer wierd ook daarvan bijna in hetzelfde ogenblik, dat ik het gekregen hadde, weder berooft, en stont dus voor de 3^e mael moedernaekt. Uit schaemte en eerbaerheit begeve ik mij naer mijn kelderkeuken om daer het gezichte der menschen (was 't mogelijk) te ontduiken.

Edoch naulijks was ik de trappen afgekomen, of wel 20 soldaten die zich in deze en de andere kelders nog bevonden, quamen als verwoedde tijgers en beeren op mij aanvallen. Zij hadden daer een mijner foliantbijbels gevonden, scheurden daer een hoop bladeren uit, en met dezelve naer mij toekomende geesselen zij mij daarmede in mijn aengezichte, onder een groot geschreeuw: "Ministre de diable, ministre de diable, vtre religion est diabolique!" etc etc.

Andere gaven mij kinnebakslagen, 10 of 12 van hen zetteden hunnen blote bajonetten op mijn borst, zoodat alle ogenblikke niet anders dan een gewissen dootsteek verwachtte, doch het zijn de goedertierenheit des Heeren dat ik nog ben overgebleven en Zijn goede Naem zij eeuwig gedankt voor zijne ondersteunende en wederopbeurende genaden, waardoor Hij mij telkens in de allerzwaerste toevallen zoo vaderlijk ondersteunt, versterkt en bewaert heeft.

Tegen den avont quam Janna wederom bij mij, mij brengende een oud en vuil dek of paerdekleedt, 't welk zij van de straet hadt opgeraep, 't welk ik om mijne naekte leden ommesloeg, en een braef vuur dede aenstoken, waarbij ik mij op mijnen in stukken geslagen rustbank zoo goed als ik konde verwarmde.

Slapen konden noch durfden wij niet, vermits alle deuren openstaende wij elk ogenblik voor nieuw bezoek blootgesteld waren.

Zondag den 17 Sept

Gelijk ook met het aenbreken van den dageraet nieuwe huisbezoekers quamen, en gestadig af en aenliepen om toe te zien of hunne makkers nog ergens iets over het hoofd mochten hebben gezien, doch niets vindende zoo moest nu mijn pomp aenstoot lijden; de kopere kraen en druif van den slinger, de 2 kopere bollen op de ijzere traliën aen den ingang van mijn kelderkeuken, en alles wat maer koper genaemt wordt, zelfs tot de geringste plaetjes aen de sloten van de deuren, werden afgevijlt, afgekapt en als eene nalezinge medegenomen.

Tegen den middag wat aen mijn voordeur staende met mijn dek of paerdekleedt om, ('t welk ik in Hollant hebbe medegebracht, in hope, dat de mijne het als een gedenkstuk zullen bewaren, als waermede ik mij 4 etmalen hebbe moeten dekken en behelpen) quam een voornaem Fransch officier aengereden, vergezelt met verscheidene andere heeren en bedienden. Ik sprak hem aen, verzoekende Zijn Ed. bescherminge in dien staet waerin ik mij bevond, ik verklaerde hem wie ik was, te weten de oudste predikant dier stadt. Hij mij aenziende antwoordde dat zulks buiten zijn vermogen was, dat den soldaten vrijheit van plunderen was beloofd, dat ons gratie genoeg geschiedde, dat het de enkele goedertierenheit van hunnen allergenadigsten koning was dat wij niet alle waren gemassacreert, ja hij voegde er op 't einde bij, dat wij alle deze geledene onheilen aen niemant anders dan aen Cronström hadden toe te schrijven. Met dezen troost moeste ik mij vergenoegen.

Ik ga wederom in huis, nam mijn toevlucht tot hem die gezegt heeft: *“Roep Mij aen in den dag der benauthheit, Ik zal er u uithelpen”*, daer geen troost bij menschen te vinden was, genade en barmhartigheit bij Hem zoekende.

In den achtermiddag omtrent 4 uur laet de vijant de trommelen roeren, ten einde de plundersers een einde van het plunderen zouden maken. Doch dit was niet genoeg om die baldadigheid te doen ophouden, waerom een uurtje daarna de ruitery, te paerde gezeten, door al de straten reden en dus deze plundersers verstrooiden, waerdoor eenige stilstant veroorzaekt werdt.

Ik in deze omstandigheid begerig zijnde om te weten, hoe het met mijnen vrient den oud-borgemeester Bolcooel en deszelfs zuster was afgelopen, ga daer naer toe. In 't heen gaen ontmoette mij een Fransch officier te paerde, een uit het gezelschap van dien heer, dien ik voor mijn huis aengesproken hadde, tastte in zijn zak, geeft mij 8 stukjes Fransch gelt, doende elk stukje 17 st. 8 penn., zeggende: "Je suis aussi reformé, "ik ben mede een gereformeerde. Deze 8 stukjes hebbe ik mede in Hollant gebracht en aen mijne vrouw en kinderen tot een gedenkpenning uitgedeeld.

Aan het huis van den borgemeester komende verstond ik uit de naburen, dat hun Ed Zaterdag morgens ter nauwenoodt aen de haven door de pallissaden uit de stadt waren gekomen, doch niemant wist werwaers zij gevluht waren.

Hier vergaderde een grote menigte borgeren rondom mij, doch bijna alle zoo gestelt als ik, dat is moedernaekt, omhangen met een of andere lappen. Elkander ons lot beklagende diende ik deze ellendigen te vertroosten, maer moeste eindelijk in tranen met hen uitbarsten. In deze gelegenheit komt de majoor van de Waterschans daer voorbij, en mij in dien staet ziende valt hij al schreiende mij om de hals, kust mij en zegt: "Lieve vader, moet ik u dus zien? Ga met mij naer mijn schans, ik hebbe nog een oude broek, koussen, schoenen, die zal ik u geven".

Door deze beloften bekoort ga ik met Zijn Ed. op mijne blote voeten langs den havendijk, welke met ruwe en puntige kaistenen, en op sommige plaetsen met scherven van potten en pannen gedekt is. In de schans komende was hetgeen de majoor meende te vinden ook reedts door de Fransche soldaten weggenomen.

De avont vallende, en vrezende nu niet in de stadt te kunnen komen, blijve ik aldaer dien nacht. De majoor bewees mij alle vriendschap, en nog een stukje vleesch op zijn schotel vindende stelde hij mij dat voor, maer ik konde daarvan niets nuttigen, immers zeer weinig, en bracht dien nacht wederom slapeloos door.

Maendag den 18 Sept

Om 9 uur sprak ik aldaer den marschal Löwenthal, maekte mij bekend, en kreeg van Zijne Excellentie ten antwoord: "C'est la fortune de guerre!". Willende naer de stadt keren, weigerde de kapitein, aldaer de wacht hebbende, mij te laten gaen, onder voorwendsel dat ik zijn gevangen was. Ik antwoordde dat als ik als een gevangen moeste worde aengemerkt, ik het dan in de stadt en niet daer was.

Na veel smekens krijge ik tegen den middag verlof om naer de stadt te gaen, naer mijn huis te zien, doch moeste eenen sergeant met zijn hellebaert aen mijne zijde hebben om mij te bewaren en wederom in de schans te leveren. In de stadt komende ga ik aenstonts in mijn huis, hore van de meiden dat pas een uur geleden collega Janssen daer was geweest, om naer mij te vernemen.

Ik, den naem van zulk eenen trouwen boezemvriend horende, en daerdoor verzekert wordende dat Zijn Eerw. nog in de stadt was en geenszins, gelijk ik mij verbeelt hadde, tegelijk met den Prins uit de stadt was geraekt, werd zeer verheugt, nam voor Zijn Eerw. te gaen opzoeken.

Na lang lopens en vragens verstonde ik, dat Zijn Eerw. op het Hof van den Marquis was. Ik daernaer toe, vinde Zijn Eerw. aldaer onder de gequetsten en gevangenen. Na elkanderen hartlijk gekust te hebben verhaelde Zijn Eerw. mij, dat hij reedts des Zondagsavonts in het hoofdquartier van den heer generael Löwenthal was geweest, Zijne Excellentie hadt gesproken, en reedts een pas van dezelve hadt ontvangen om met den heer Lewe naer Hollant te mogen vertrekken, belovende mij van niet te zullen vertrekken voor en aleer ik ook zoodanig een pas zoude hebben ontvangen.

Met elkanderen dus over de voorzael wandelende horen wij dat de commandeur van de stadt, le comte de Bledt, aenquam. Wij gaen bij deszelfs aenkomste bij Zijne Excellentie; collega Janssen, het Frans volkomen kunnende spreken, sprak hem aen, verhaelt hem mijne toestant, wie ik was en het toeval waerin ik mij bevond.

Ik verkreeg aenstonts verlof om in de stadt weder te keren maer moeste echter eerst met mijnen sergeant weder naer de Waterschans gaen om aldaer mijn ontslag bekend te maken. Zulk een moejelijken weg, nu onder zwaren storm en stortregen, nog 2 mael te gaen vermoeide mij dermaten, dat ik in het wederkeren alleen zijnde een en andermael meende te bezwijken en dus gansch afgemat in mijn huis komende begeve ik mij naer mijne kelderkeuken, late aldaer een goedt vuur aeneleggen en behielp mij dien dag zonder verder te gaen op mijnen gebrokenen rustbank.

Dinsdag den 19 sept

Dinsdag morgen ging ik tusschen 7 en 8 uren collega Janssen bezoeken. Op de zael bij elkanderen zijnde zagen wij eene menigte Fransche, Duitsche en andere aanzienlijke personaegiën, die uit de armee gekomen waren om dezen stadt te bezien en ook aldaer

quamen om dat Hof, en voornamelijk het logement van den heer Cronström , te zien.

Onder anderen quamen daer mede de 2 graven Schmettauw en Randszouw, welke collega Janssen des Zondags te voren in 't hoofquartier van den generael gesproken hadt. Collega spreekt dezelve aen, recommandeert mij aen hunne Excellentiën, verzoekende voor mij een goetd woort te willen doen, dat ik ook een pas mochte ontfangen Hunne Excellentiën nemen zulks gulhartig aen, en zeggen dat de marschal nog deze middag aldaer zoude zijn en bij den commandeur spijzigen, dat zij ons dan zouden aenbieden. Verder betoonden die 2 heeren ons alle uiterste toegenegenheit, onzer, doch in het bijzonder mijn lot beklagende.

Wij passeerden verder onzen tijdt met heen en weder te wandelen op de zael. Hier zag ik voor de eerste mael onzen beruchten heer Adan, (deze in voormaels onder de letters N.N. bedoelt) uitgedost als een prins, daer ontbrak niets aen dan de ster op de borst. Ik gae naer hem toe met mijn paerdekleet over mijn naekt lichaem, spreke hem aen; hij bejegent mij zeer koeltjes, als was ik een der geringste ingezetenen onzer stadt geweest; ik toonde hem den ellendigen staet in welken ik was, en kreeg tot antwoord:

„C'est la fortune de guerre”. Een troost, dien ik deze omstandigheden wel 6 of 7 mael van anderen mede ontfangen hadde!

Tegen den middag komt de marchal Löwenthal. Collega Janssen en ik vervoegen ons bij Zijne Excellentie. Hij ziet mij aen in mijnen jammerlijken toestant, en mijn verzoek uit de 2 bovengemelde graven verstaen hebbende zegt Zijne Excellentie: “Monsieur, gij zult een pas hebben”, en zich naer de commandeur wendende ordonneert hij aen dien om te bezorgen, dat ik met den heer generael Lewe naer Hollant konde vertrekken, 't welk aenstonts geschiedde.

Ik, verheugt over dezen uitslag, ging terstont met collega Janssen hij den heer generael Lewe, die mij zeer gunstig ontving en van zijne genegenheit en vriendschap verzekerde. Nu oordeelde ik alle zwarigheden te boven gekomen te zijn, vermits er niet meer ontbrak dan een schip om ons te transporteren, en de heer generael reedts vele middelen aangewend hadt om een schip machtig te worden. Zijne Excellentie zendt nog dezen dag den stadtsbode Evert Voogt met eenen Franschen tamboer naer Tholen aen den Hoog Ed. heer van Haren, om een schip uit 's lants vloot te mogen ontfangen. De afgezonden komen dien dag niet wederom, 't welk ons in verlegenheit bracht, vrezende of zij misschien in de handen van eene partij hussaren, die toch niemant ontzien, mochte zijn gevallen. In den achtermiddag komt collega Janssen aen mijn huis, hebbende bij zich een jong heer, in het gekleurt netjes gekleedt, een degen op zijde, en in zijn paruk een zakje, mij bezoeken. Ik vragende wie die heer was, die mij zoo tederlijk omhelsde, verstond dat hij was een Zwitsers gereformeert predikant bij het regiment van den overste Courauchantre, met name Lyomin, uit het bisdom Bazel, en dat Zijn Eerw. in de armee gehoort hebbende het geweld, door de Franschen in onze stadt gepleegt, uit liefde en medelijden tot zijne geloofsgenoten in de stadt was gekomen om ons op te zoeken, en ons zijne hulpe en voorspraek, zooveel doenlijk was, aen te bieden. Deze heer, schoon jong, bezat vele brave bequaemheden althans hij vertroostte mij zielroerend, beloofde mij alle vriendschap, en dat hij alle dagen naer mij zouden komen zien, te meer met medelijden over mij aengedaen. Alzoo hij zag hoe ik, een oudt man zijnde, was mishandelt, hoe jammerlijk in mijn huis alles was vernielt, en ik van alles berooft in uiterste armoede en ellende was gebracht.

Woensdag den 20 Sept

Des Woensdags voor den middag komt diezelfde predikant wederom bij mij, mij brengende een muts om om mijn kael en grijs hoeft te dekken. Met den anderen wat hebbende gesproken gaen wij samen naer collega Jansen, Zijn Eerw. met oogmerk om collega Jansen bij hem in 't Fransche leger te mogen afhalen, durvende mij niet vergen zooverre te gaen; ook was ik er niet in staet toe wegens zwakheit ontstaen uit de mishandelingen, mij aengedaen. Ik ging derwaers om te vernemen of er een schip zoude komen, doch hieromtrent was nog geen het minste bericht ingekomen.

Tegen den middag thuis komende, zegt Janna mij dat 5 Fransche heeren van mijn achterkamer hadden bezit genomen, en door hunne knechten hun eeten in mijne kelderkeuken lieten gereed maken. Ik ga naer de kamer, en in dezelve komende vraegden zij mij of ik de eigenaer van dit huis was. Ik antwoordde ja. Een derzelve zeide glimlachende "geweest" waerop ik met zedigheit antwoordde: "Ja geweest, doch nu door het lot des oorlogs van de geruste bezittinge berooft". Een van die heeren, mij in dien opschik een en andermael van boven tot beneden bezien hebbende, wordt met medelijden aengedaen, gaet zonder woort te spreken naer een valies, dat daer op een stoel lag, en krijgt daeruit een halfhemd, 't welk ik hope dat de mijne tot een gedachtnis zullen bewaren, een oude broek, een paer oude koussen en schoenen, geeft mij die om aen te doen, betuigende dat het hem leedt was dat hij niet beters geven konde, alzoo zijne bagagie nog in de armee was, en dit van zijn knecht was, vraegde mij of ik dezen middag bij hem liefde te eeten, 't welk ik zeer gaerne aennam, alzoo sedert Vrijdag bijna niets gegeten hadde, mij alleen behelpende met een korsje beschimmelt ammunitiebroot, 't welk ik

onder den pomp hadde afgespoelt. Zijn Ed. gaf mij een glaesje sek, noitproefde ik aengener, noit verquikkelijker laeffenis.

Onder deze beleeftheden vragde Zijn Ed. mij of ik ook Latijn sprak, vermits hij bemerkte dat ik het Fransch niet volkomen machtig was. Wij spraken vervolgens Latijn, 't welk zij alle verstonden en 2 van hen zeer vaerdig spraken.

Onder het eeten verhaelden zij dat ze Corsen waren, uit het eiland Corsica, en hun regiment genaemt Royale Corsen, hoe zij in Franschen dienst waren geraekt, de eerste onze stadtsvestinge waren opgeklommen en zoo voorts, hetgene ik op Zaterdag reedts aengetekent hebbe, edoch dat zij des avonts van te voren, wanneer in de Fransche armee alles wierdt geordonneert, hadden verklaert geen aendeel aen de plunderinge te willen hebben.

Dus onder den anderen discourerende komt mijne dienstmaegt mij roepen, zegt dat er 2 heeren waren geweest die op mijne voordeur en op de deuren de 2 voorste kamers iets hadden geschreven. Ik derwaers gaende zag dat er stondt Ingenieur, besloot aenstonts dat er ingenieurs gebilletteert waren, gelijk ook tegen 6 uur een ingenieur met 2 knechten, alle te paerde, voor mijn deur quamen, willende met paert met alles zoo maer in huis rijden.

Mijne meidt roept mij; ik voorkomende verzoeke Zijn Ed. geliefde van zijn paert af te komen, ik zoude trachten hem alle commoditeit toe te brengen, die mij in deze omstandigheit mogelijk waren, maer dat ik gene stallinge voor paerden hadde. Hij rijdt echter met zijn paert ter deure in, en, wanneer ik een woort of 3 daertegen zeide, trok hij met verwoetheit zijnen sabel en sloeg met de grootste boosaertigheit naer mij, zoodanig dat indien ik dien slag, bukkende onder den hals van zijn paert, niet ontweken was, hij mij zekerlijk het hoofd zoude hebben geklooft.

In deze verlegenheit neme ik mijn toevlucht tot mijne beleefde Corssen verzoekende zij wilden dezen oplopenden wat ter neder zetten. Zij gaen naer hem toe, spreken hem minzaem aen, doch worden zeer brusck en rude van hem beantwoort, zelfs met schelden en lasterwoorden, onder andere dat zij als lantlopers en bedelaers gekomen waren om de eigene kinderen het broot te ontstelen etc. Ik stont verbaest over deze en diergelijke expressiën.

Hij in zijne oplopendheit voortvarende zet zijne paerden in mijne binnekamer, nog al vloekende en scheldende, niet zoozeer nu op mij als op deze Corssen. Deze, verlegen, gaen met mij weder naer de achterkamer, beklagen mij zulk eenen brutalen inwoner in mijn huis ontfangen te hebben, en resolveren nog dezen zelve avond mijn huis te verlaten, naer een ander quartier te zoeken, niet willende met zulk een brutaal mensch in een huis te vertoeven. Dus rake ik mijn heusche en bescheidene Corsen quyt, en moet met een doldriftigen Fransman ommegeen.

Een uurtje daerna komt mijn getrouwe stabij, collega Janssen, bij mij; hij ziende en horende wat er geschiedt was gaet aenstonts naer den commandeur en klaegt over deze insolentiën, mij aen gedaen. De commandeur zendt aenstonts den major du place, om inspectie te nemen en naer bevint van zaken ordre te stellen. Deze met collega Janssen in mijn huis gekomen zijnde en alles hebbende bezichtigt, ordonneert dat de paerden niet alleen uit de kamer, maer ook geheel uit het huis moeten worden weg gedaen.

De ingenieur belooft zulks te zullen doen, doch verzoekt dat, vermits het reedts zoo laet was, en hij niet wiste waer hij van dezen avond een stal zoude kunnen vinden, dat de paerden daer maer dezen eenen nacht mochten blijven, 't welk hem wordt vergunt.

Collega Janssen met den plaetsmajoor weggaende om aen den commandeur rapport te doen, zijn nog naulijks buiten de deur, of onze ingenieur vindt een kamerbezem, zet zijn voet op het plat, wringt de steel daeruit, slaet mij met dien bezemstok tot 4 mael over mijn rug en schouderen, dat naulijks kende blijven staen, terwijl hij ondertusschen als uitgelaten vloekte en zwetste, zeggende: “zoo zal ik u afleren van over mij te laten klagen”, zwerende mij het leven te zullen benemen, zoo ik maer ‘t minste ondernam.

Noit hebbe ik gedurende de gansche belegeringe, ja zelfs ten tijde der plunderinge, angstvalliger nacht uitgestaen, horende telkens dien woedenden, dan eens fluitende, dan eens zingende, door de gallerij gaen.

Donderdag den 21 Sept

In den morgenstont. In plaetse van de paerden weg te doen als beloofd was, neemt hij ook mijn achterkamer in tot zijn gebruik, laet daer brengen een voorraedt van hoy, stroo, haver, branthout en wat dies meer zij, ja maekt zich meester van geheel mijn huis, zoo onder als boven, latende voor mij nog ten dele de kelderkeuken behouden.

Tusschen 10 en 11 uren komt collega Janssen wederom bij mij, en horende van de meiden en van mij hoe ik mishandelt was, ziende hoe het alles gestelt was, zelfs mijne striemen op mijn rugge, spreekt Zijn Eerw. den ingenieur aen, stelt hem zijn erbarmelijk gedrag voor ogen, doch deze ook collega Janssen op eene brutale wijze bejegende, zegt Janssen tot hem: “Monsieur, gij zijt een ingenieur, en hebt buiten twijffel in de mathesis gestudeert en de regula proportionis leren kennen; ik hebbe in mijne jeugt ook zoo wat in de mathesis gedaen. Kent gij den regel van proportie nog niet, of is dezelve u vergeten, zoo

zal ik hem u leeren, en u doen begrijpen wat proportie er is tusschen eenen ouden eerwaarden predikant en tusschen eenen jongen lafbek”. Dit gezegt hebbende gaet collega heen naer den commandeur om andermael te klagen over de geweldadige mishandelingen, mij aengedaen. Terwijl collega Janssen dit aen den commandeur voordraegt, komt ook daer de marchal van Löwenthal. Deze alles gehoort hebbende ordonneert aen den directeur der ingenieurs, die ook daer tegenwoordig was, om met collega Jansen mede te gaen, van alles, in mijn huis voorgevallen naukeurige inspectie te nemen, en alles te schikken zooals het zoude behoren.

Kort daarna de directeur, verzelt met een aental van heeren, alle op het kostelijkste uitgedost. Ik dezelve in mijn huis ziende inkomen stont verbaest, niet wetende wat dit wilde zeggen, totdat ik ook ten laetsten collega Janssen zie inkomen, 't welk mij wederom moedt verwekte. De heeren bezien mijne kamers en het beloop van mijn gehele huis, zij vragen aengaende de mishandeling aen mij gepleegt. ik toonde hun de bloedige striemen, die ik gisteravond door het slaen met den bezemstok ontfangen hadde.

De directeur laet den ingenieur roepen gaet met hem in mijn tuin, en aldaer bijna een half uurtje met hem gewandelt hebbende komt de directeur weder bij de andere heeren, en belooft mij, dat zoo op staende voet de paerden zullen worden verplaetst, 't welk ook datzelve ogenblik geschiedde, dat de ingenieur mij alle betaemlijke satisfactie zou geven, hopende dat wij voortaan in goede harmonie en alle vriendschap met elkanderen zouden leven.

Het aenzienlijk gezelschap vertrekt, want de andere bijzijnde heeren waren uit nieuwsgierigheit alleen medegekomen. Collega Janssen blijft alleen bij mij; ik vrage Zijn Eerw. of ik hem dienen konde met een kopje thee, 't welk Zijn Eerw. aenneemt, zeggende tegen mij: “Willen wij den

ingenieur mede verzoeken op een kopje?” Ik antwoordde: “Zooals U Eerw. dat goetvindt”.

Collega gaet bij den ingenieur, verzoekt hem, komt met hem naer beneden. Onder het drinken van het eerste kopje bespeuren wij eene merklijke veranderinge in het gelaet van den ingenieur, onder het tweede werdt die verandering nog groter; hij zet kopje en schoteltje ter neder, staet op, valt mij om den hals, kust mij op eene tederhartige wijze, terwijl de tranen hem ten ogen uitbersten, bidt mij om pardon wegens alle zijne vivaciteit omtrent en alle mishandelingen aen mij gepleegt, belovende alle vriendschap en bescheidenheit voortaan aen mij te zullen betonen, ja zelfs zorge te zullen dragen, dat mijn huis, ‘t welk door bommen en kogels zooveel geleden hadt, met den eersten water- en winddicht zoude worden gemaekt, vermits hij als ingenieur daertoe bequame middelen en manschap aen de hant hadt. Ik beloofde hem alle commoditeit te zullen toebrengen naer mijn vermogen.

Dus was deze storm over; ik bekenne echter dat, niettegenstaende alle zijne schone beloften, ik hem echter in ‘t vervolg zooveel mijdde als mogelijk was. Des avonts ga ik met collega Janssen naer den generael Lewe; daer horen wij dat Evert Voogt met den Franschen tamboer waren wedergekomen, maer dat er gene gelegenheit was een schip machtig te worden, waerom de generael Lewe eindlijk besloot een expresse naer Antwerpen te zenden, om vandaer 2 koetzen ieder met 4 paerden bespannen, te ontbieden, om zoo mogelijk was, nog des Vrijdagsavonts te Bergen te zijn, om dan des Zaterdag onze reize aen te nemen.

Vrijdag den 22 Sept

Vrijdag 's morgens stont ik vroeg op om wederom, gelijk ik daegs te voren begonnen hadde, nogmaels door onze stadt te wandelen en voor mijn vertrek den toestant van dezelve te beschouwen. Droevige gezichten quamen mij daer voor, welke mij bijna op ieder hoek der straten de tranen uit de ogen persten, inzonderheit wanneer ik, in onze kerk komende, dezelve zoodanig verwoest zag, dat niets te bekennen was, waer predikstoel, waer banken, waer gestoeltens hadden gestaen. Ja zelfs de begraefkelders niet waren ongeschent gebleven, staende maer alleen de muren.

De wallen omwandelende zag ik de bressen, daerin geschoten, en verdere alle de schone en kostbare stadswerken geruineert. Gene straten, gene stegen konde ik tusschen de Bosch- en Woudtsche poorten onderscheiden, zoodanig waren dezelve door het puin der ingestorte huizen bedekt; de gansche noordzijde van de Zuivelstraet was genoegzaam afgebrant door den moetwil der Franschen op den 16^{den}, den eersten avont, gelijk ook een gedeelte van de Kremerstraet, in brant gestoken.

Moede van alle deze beklagenswaardige gezichten ga ik naer huis. Een weinig tijds daer geweest zijnde komt de Zwitsersche predikant Lyomin wederom bij mij, brengende door zijnen knecht mede eenen voorraet van schapen- en ossen vleesch, 't welk Zijn Eerw. in het camp gekocht hadt, met een schoon Fransch broot van 4 π. Waerlijk doorslaende blijken van medelijden en broederlijke liefde, door eenen onbekenden aen eenen onbekenden bewezen.

Tegen den avont zag ik allen ogenblik reikhalzende uit, of de verwacht wordende koetzen niet aenquamen, edoch tevergeefs, vermits zij dezen dag niet verder dan Hogerheyde hadden kunnen komen. Dit veroorzaekte ons wederom eene nieuwe bekommernisse.

Zaterdag den 23 Sept

Edoch Zaterdags morgen quamen dezelve in de stadt. Door een der bediendens van derzelve aenkomst verwittigt spoedde ik mij wat ik kon naer het logement van den heer generael Lewe. Daer komende zag ik dat men reedts met allen ijver bezig was met 2 legerwagens, welke de commandeur van onze stadt aen den heer generael Lewe toegestaen hadt, op te laden. Kort daeraen komen ook onze 2 koetsen voor deszelfs logement.

Alles nu in gereedheid zijnde gebracht, ging Zijne Excellentie benevens zijne 2 adjudanten, de heeren Idinga en Gaersma, met den heer Coenders, die zwaer gequetst was geweest, in de eerste, collega Janssen, de heer Le Jeune en zijne dienstmaegt en ik in de 2 koetze zitten, en begaven ons tusschen 9 en 10 uren op reize, onder escorte van eenige Fransche hussaren die ons medegegeven werden.

Veel gevaer moesten wij in de stadt ondergaen, telkens in vreze van te zullen omvallen voor en aleer wij aen de poort konden komen wegens de hoge puinhopen over welke wij gestadig moesten oprijden.

Buiten de poort gekomen moesten wij meer dan 1 uur omrijden buiten den gewonen weg, vermits de trancheën des vijants nog niet waren geslecht. Dus door de legerplaetse der Franschen rijdende zagen wij een convoy van 400 wagens met montbehoefden naer het hooftquartier der Franschen rijden. Eindelijk tot Wouw komende mochten wij door het dorp niet doorpasseren, maer moesten wederom een geheel andere toer ompasseren, waardoor de paerden voor de bagagiewagens zoodanig werden afgemat, dat wij met onze koetzen menigmael een quartier uurs moesten stillestaen, ja eindelijk wierden genootzaekt een van onze koetspaerden uit te spannen en voor de bagagiewagens te plaetsen, waervoor onze koetsiers niet wel vergenoegt waren, totdat eindelijk een onzer hussaren achter Wouw

eene boerewoning omrijdende, vandaer 2 frisse paerden haelde, die zij voor de bagagiewagens spanden, en onze paerden wederom herstelden.

Na veel sukkelens quamen wij eindelijk aen onze voorposten te Rozendael, bezet met Panduren, Ulanen etc. Hier moesten wij wederom eenigen tijdt halte houden totdat onze pas getoont en gevisiteert was, en quamen dus tusschen 3 en 4 uren te Rozendeel, alwaer wij wat rustten, onze paerden voederden en zelfs wat aten van hetgeen de heer generael dags te voren te Bergen had laten toebereiden.

Hier wenschten wij elkanderen met een glaesje wijn geluk, dat wij wederom ons eigen volk en natie waren, vertrokken even over 4 uur weder naer den Oudenbosch, alwaer de heer generael gedacht hadt te overnachten, edoch daer komende waren alle de voornaemste huizen door officieren, de herbergen en gemene huizen door soldaten zoodanig bezet, dat wij nergens onder dak konden komen, waerop de heer generael schoon het nog donker was, besloot nog naer Zevenbergen te rijden, alwaer wij na veel sukkelens laet in den nacht aenquamen, en met veel moeite eindelijk nog onder dak geraekten, moettende al het goed in de bagagiewagens gepakt, op de rijtuigen blijven, welke door soldaten bewaekt en bewaert werden.

Wij verblijdden ons grotelijks dat de heer generael, die wegens zijne onpaslijkheit zeer vermoeit was, nu nog konde uitrusten, en nadat wij een salaedje hadden gegeten begaven wij ons mede om te rusten, doch konden niet slapen.

Zondag den 24 Sept

Des Zondagsmorgens tusschen 9 en 10 uren rijden wij vandaer naer den Moerdijk, vinden, door de voorzorge, van den heer generael,

aldaer een schip gereedt, brengen in allen mogelijken spoedt alle de bagagie aen boort, gaen na een kort verblijf t' sloop, en komen nog dienzelven avont omtrent 6 ure te Rotterdam, alwaer collega Janssen en ik, na hartlijke dankzeggingen aen den heer generael, van Zijn Excellentie en zijn bijhebbende gezelschap afscheid nemen.

Collega Janssen brengt mij aen het logement van den Marchal de Turenne, alwaer Zijn Eerw. gewoon was zijn intrek te nemen. Collega, begerig om den heer Patijn te bezoeken, gaet derwaers.

Ik vrage aen den hospes, of hij mij konde zeggen waer de wijnkoper Limburg woonde, kreeg tot antwoord: "hij is mijn naeste buurman". Ik ga naer Zijn Ed. huis. Hij met zijne huisvrouw waren naer den tuin gegaen.

De dienstmaegt, horende wie ik was, laet niet af; aenhoudende dat ik met haer moest medegaen, dat haer heer het zeer qualijk zou nemen dat zij mij hadt laten heengaen. Ik ga met haer naer den tuin; daer komende stont Zijn Ed. verzet, mij in zulk eene equipage ziende, ontving mij met vrientschap en toegenegenheit, was niet vergenoegt voordat ik beloofde dat ik met collega Janssen dien avont bij Zijn Ed. zou souperen, gelijk wij ook deden.

Zijn Ed. geeft hem een schoon hemt, neusdoek en dasse om aen te doen, en een brief aen den heer prof. Swenken in 's Gravenhage gereedt liggende, schrijft hij nog een klein briefje, doet het in den eersten, om zoo mijne vrienden en door deze mijne vrouw en kinderen kennis te geven, dat ik aldaer was aengekomen.

Nadat Zijn Ed. ons op het allervriendlijkste hadt onthaelt, gaen collega Janssen en ik naer ons logement, naest de deur. Hier verschoonde ik mij, deedt mijn schoon hemdt aen, doe mijn blauw vlaggedoekje, dat mij nu 8 dagen voor een dasse gedient hadt, en 't welk de mijne mede bewaren, af. Nadat wij in ons logement zeer wel en beleeft waren

onthaelt, des morgens een kopje koffie en een ontbijt hadden genoten, begeerde onze vriendlijke huiswaert, uit aenmerkinge van onze gelede ongemakken en onheilen, van ons geen gelt te ontfangen.

Bij neef Limburg komende om ons afscheid ook aldaer te nemen, wilde Zijn Ed. ons niet laten vertrekken, voor en aleer wij des middags aldaer zouden gegeten hebben.

Door beleeftheden overgehaelt bleven wij bij Zijn Ed., die ons des middags op eene heerlijke schotel baers en wat dies meer is onthaelt, en met eene koetse aen het Delfsche veer brengt, de roef voor ons reedts te voren hebbende laten bespreken.

Te Delft komende ga ik terloops bij nicht Calde aen, en Haer Ed. maer even gegroet hebbende was collega Janssen met zekeren heer voortgaende en discourerende een huis of 10 vooruitgeraekt. Ik mijn best doende om weder bij Zijn Eerw te komen vermoede mij zoodanig, dat ik machtloos op de straet nedervalle, niet in staet zijnde van mij zelve weder op te beuren, zoodat 2 borgervrouwen mij quamen ophelpen; deze, horende wie ik was, toonden mij de grootste beleeftheit, boden mij alle verfrisschingen aen, 't welk ik beleefdelyk bedankte, hopende nog de schuit te krijgen. Edoch buitenkomende zag ik reeds de schuit heen varende, en werd genootzaekt het volgend schuitje af te wachten, quam om half 8 in 's Hage, alwaer collega Janssen en mijne dochter Kornelia met nog eenen zeer goeden vrient mij stonden op te wachten.

Met deze aen mijn logement komende vonde ik daer neef en nichte Breij, nichte Tromer, Do. Velzen, die mij, gelijk mijn gansche huisgezin deedt, met tranen van blijchap verwelkoomden.

Ziedaer! waerde en zeer geliefde huisvrouw en lieve dochters, tot eene altoosdurende gedachtenis voor UEE., voor mijne dochterskinderen, een net en oprecht verhael van hetgene ik gedurende onze belegeringe gezien en gehoord hebbe, alsmede van hetgene mij in en na onze overrompeling tot mijne aenkomste bij UEE. wedervaren is. Besluit hieruit welke de droevige gevolgen van eenen oorlog zijn, en denkt, is dit mij overgekomen, andere van uwe bekende niet vrij zijn gegaen, maer de een meer, d'ander mindere onheilen hebben moeten ondergaen. Hoe, en in welke eenen staet en gesteltenis ik was wanneer bij UEE. in den Haag, weet gij allen.

Mijnen medegebrachten schat van allen onzen huisraet en inboel, van alle mijne boeken en schriften, hebt gij nevens andere vrienden aen ons huis bij mijne aenkomste gezien, bestaende in eenen foliantbijbel, de werken van den ridder Cats in folio, tusschen welke 2 ik nog 70 of 80 van alle mijne schone predikatiën, welke na de plunderinge nog uit de pluimen hadde opgezocht, hadde ingepakt in dat dekkleedt, 't welk 4 etmalen lang mijn eenig deksel was geweest.

Redenen, driedubbele redenen hebbe ik om den groten en goeden Godt, die mij uit zulk eenen groten doot verlost heeft, en op wien ik vertrouwe dat hij mij nog verder verlossen zal, met de hoogste en eeuwige dankzeggingen te verheerlijken.

Redenen, ja overvloedige stoffe hebt gijlieden tot erkentenis en dankbaerheit aen dien zelve Godt, die mij als uit de doden verrezen zoo wonderbaer aen u wedergeschonken heeft. Laet ons te samen altoos zijner weldadigheden gedenken en ons onderling gestadig aensporen om 's Heeren wonderwegen, omtrent mij en u gehouden, te aenbidden en te saemen Hem deswegens met haert en mont steeds toe te brengen allen lof, prijs en heerlijkheit, en in eene Christlijke afwachtinge dat Hij, die geslagen heeft en nu reedts de

genezende hant aen ons gelegd heeft, verder Zijne genade verlenen zal om alle de rampen, die ons mogen treffen, met een Christlijk gedult te ondergaen, in een geheiligt vertrouwen, dat Hij ons zal overbrengen in die plaetse, daer gene belegering of plundering meer te vrezen zij.

Amen! ja amen!

Zoo dikwijls gij dit geschrift of een gedeelte van hetzelfde leest, looft en prijst uwen Godt.

's Gravenhage den 28 Junij 1748.

UE. liefliëbbende man en vader

JAC. ADR. FOLKERS.